OSVALD SIRÉN

CARL GUSTAF PILO

SVERIGES ALLMÄNNA
KONSTFÖRENING
PUBL. XI

· FÖR ILLUSTRATIONERNA ·

ALF WALLANDER OCH OSVALD SIRÉN

CARL GUSTAF PILO

OCH HANS FÖRHÅLLANDE TILL DEN SAMTIDA PORTRÄTTKONSTEN I SVERIGE OCH DANMARK

ETT BIDRAG TILL DEN SKANDINAVISKA
· KONSTHISTORIEN AF OSVALD SIRÉN ·

STOCKHOLM 1902
HASSE W TULLBERGS BOKTRYCKERI

FÖRETAL

Det bidrag till den svensk-danska konsthistorien, som härmed framlägges, är resultatet af trenne särskilda forskningsresor i Danmark samt studier, som jag under de två senaste åren bedrifvit i svenska samlingar. Bokens egenskap af Sveriges Allmänna Konstförenings årsalbum har tvungit mig till förkortningar och uteslutningar, hvilkas formella nytta jag hoppas skall vara större än den relativa ofullständighet i ämnets behandling, de måhända medfört. Hufvudmomentet, C. G. Pilos rangplats i den skandinaviska konsthistorien, torde dock förblifvit oberördt häraf.

Mycken tacksamhet är jag skyldig flere danska och svenska forskare för deras verksamma understödjande af mitt arbete; främst dr. Francis Beckett, men jämte honom äfven inspektör Karl Madsen, juris cand. E. F. S. Lund och conservator C. C. Andersen samt alla de danska tafvelägare,

som visat mig tillmötesgående. I Sverige står jag i tacksamhetsskuld till prof. O. Levertin, grefve Adam Lewenhaupt, hofrättssekreterar A. Durling samt fru Eichhorn, som stält aflidne amanuensen C. Eichhorns anteckningar till mitt begagnande. Slutligen ber jag att få frambära mitt tack till medlemmar i konstföreningens styrelse, framför andra artisten Alf Wallander och grefve F. U. Wrangel, hvilka med kraft och intresse fört förf:s talan hos utgifvarna.

Stockholm den 25 juli 1902.

OSVALD SIRÉN

I.

SLÄKTEN PILO
CARL GUSTAF PILOS UNGDOM

Målaren Carl Gustaf Pilo var den mognaste frukten af de konstnärliga anlagen hos släkten Pilo, hvilka framträdt i anspråkslösare form hos flera af dess medlemmar.

Enligt en icke osannolik tradition inflyttade släkten Pilo, eller Pijhlou (Pilou) såsom de äldre medlemmarna stafvade namnet, från Polen till Sverige vid tiden för Carl X Gustafs krig där nere. I hvilken egenskap den polske Pilo lämnade sitt land och åtföljde de hemvändande svenska soldaterna, känner jag icke, ej heller med visshet, hvar i Sverige han bosatte sig, men det förefaller, som om han icke varit bofast i Stockholm, ty då skulle han väl tillhört tyska församlingen, i hvars dop- och vigselböcker jag emellertid icke påträffat någon med namnet Pilo. Måhända är det den gamle polacken, som var Västmanland-Dala nations hyresvärd i Upsala mellan åren 1691 och 1698, då nationen,

enligt räkenskaperna, flyttar från Pilau »upp i landskapssalen».[1]

Hans son Olof Pilo, eller Oluff Pijhlou, enligt egenhändig namnteckning, föddes år 1668 och synes från späda år ägnat sig åt målareyrket. Sannolikt valde han denna bana icke blott såsom en utväg till bärgning, utan äfven på grund af vissa anlag, ty han försökte sig framdeles på flera olika slag af konstmåleri. Sin utbildning erhöll han på öfligt vis genom att genomgå skråets olika prof och grader, men han synes aldrig nått öfver gesällskapet eller fått säte bland mästarna.

Olof Pilos konstnärliga verksamhet är äfven mera känd genom sonens muntliga berättelser, hvilka upptecknats af ett par biografer[2], än genom säkra egenhändiga arbeten. Med visshet veta vi, att han arbetade som gesäll hos Johan Sylvius på Drottningholm 1692—1694, och han torde särskildt hafva biträdt vid takmålningen uppe i stora galleriet. Wennberg framkastar t. o. m. den illa grundade uppgiften, att Pilo skulle fullbordat arbeten, som Sylvius icke hann slutföra före sin död. Detta påstående kullkastas redan däraf, att Olof Pilo icke uppbär lön längre än till och med år 1694 — hvilken summa han utkvitterar i Stockholm d. 4 juni 1696[3] — under det att Sylvius lefde ända till 1695. Säkerligen var den roll, han utförde vid arbetena på Drottningholm, högst underordnad; han fick väl med andra gesäller, som tillhörde »Sylvius folk», måla paneler och ornament efter chabloner och anvisningar af mästaren[4]. Men därjämte lärde han sig här preparering af grunden och beredning af

C. G. PILO:
SJÄLFPORTRÄTT

Konstakadem
Stockholm

färgerna i och för freskomålning, en teknik, som han, enligt sonens vittnesbörd, sedermera på egen hand utöfvat. Några mycket enkelt komponerade dekorationsmålningar i ett grafkor i Runtuna kyrka är det enda för mig bekanta arbete, han utfört al fresco. Samma kyrka äger äfven en framställning af Kristi himmelsfärd, utförd i oljefärg på trä, hvilken tillskrifves Olof Pilo; dessutom skall Olof Pilo för kyrkan hafva utfört en ej mindre än 20 alnar lång framställning af Kristi förnedring, vandring och korsfästelse (förstörd vid reparation 1856), en målning, som genom sina långsmala dimensioner och sitt legendariska framställningssätt synes ägt en viss frändskap med de vanliga »bondemålningarna».[5]

Den gamle Olof Pilo var i grunden nog ej annat än en jämförelsevis rutinerad »bondemålare». Hans verksamhet på porträttkonstens område torde hufvudsakligen varit den kringresande prästkonterfejarens, hvilken utförde alla de högvördiga herrarna efter ungefär samma modell och gjorde dem till bröder äfven i lekamen. Ett enda signeradt prästporträtt af hans hand är mig bekant (i Västerås konsistorium)[6], men det ligger utom allt tvifvel, att många af de smutsiga, liflösa bilderna af ett brungult sulläderansikte med tjock fårpälsperuk, hvilka sitta på en byst, närmast liknande en svartmålad träplanka med hvit krage, konterfej, som möta oss i kyrkorna i Nyköpingstrakten och äfven annorstädes i Sörmland, härleda sig från gamle Olof Pilos anonyma pensel.

Pilo tröttnade äfven rätt snart på den kringresande konterfejarens besvärliga och föga lönande sysselsättning. Han köpte sig i stället ett litet hemman — Göksäter — i Run-

tuna socken nära Nyköping, där han slog sig till ro för sin återstående lefnad.

Olof Pilo var då i sin mannaålders bästa kraft, omkring 40 år gammal och nyligen gift med Beata Jönsdotter Sahlstedt. Här ute i Runtuna fick han börja ett hårdt och sträfsamt lif i kamp mot naturen och taga i med båda händerna för att skaffa uppehälle åt familjen, som nästan årligen växte, men säkerligen erhöll han dock ett större mått af lifvets lugn och lycka därborta i sin stilla landsända än flera af de andra svenska målarna, som vid denna för den inhemska konsten så kritiska tidpunkt reste till främmande land, hellre än de ledo nöd hemma. Några af dem ägde ju tillräckligt både energi och kunskaper för att armbåga sig fram till en bemärkt ställning ute i världen, men sannolikt ha flere än en bland de talanger, som då lämnade Sverige, sjunkit under ytan och därför fallit i glömska.[7]

Pilo hade föröfrigt tillfredsställelsen att på lediga stunder syssla med den kära konsten. Hans rykte som konstmålare var så pass stadgadt, att han användes i hela omnäjden, då någon mera kräfvande uppgift på måleriets område erbjöd sig. Så inkallades han exempelvis till själfva staden Nyköping år 1720 för att förfärdiga säjartaflorna (urtaflorna) i den då nyligen reparerade västra kyrkan[8]. Målningarna i Runtuna kyrka äro redan omtalade. Sannolikt fortsatte han äfven därjämte vid sällsynta tillfällen sin allvarliga porträtteringskonst, förevigande traktens högvördige. Det dröjde ej heller länge, innan han fick underhålla sig i »målarevetenskapen» med att undervisa ett par af sina egna gossar.

Barnen voro, enligt Runtuna kyrkoböcker, inalles ett helt dussin: sju från fader Pilos första gifte, nämligen *Olof* (f. $^{2}/_{8}$ 1700, död som ung), *Magdalena* (f. $^{22}/_{8}$ 1702, gift med adjunkten i Vingåker Abraham Bonovius, som kallade sig Monthelius), *Beata* (f. 1704, gift med gårdsbefallningsmannen Jonas Löfstedt i Schultuna skn), *Jöns* (f. $^{5}/_{3}$ 1707), *Olof* (f. $^{1}/_{5}$ 1709, tidigt död), *Carl Gustaf* (f. $^{5}/_{3}$ 1711)[9], *Sofia Christina* (f. $^{5}/_{12}$ 1713, död i mässling $^{11}/_{3}$ 1735) och fem från Olof Pilos senare gifte med Segred Schepner, nämligen *Olof* (f. $^{16}/_{6}$ 1718), *Segred* (f. $^{4}/_{5}$ 1719, död samma år), *Brita Maria* (f. 1720, gift med organisten i Runtuna Anders Eckerman), *Segred* (f. 1724, död 1725), *Erik* (f. 1726).

De fyra söner, som uppnådde mogen ålder, synas haft en viss medfödd konstnärlig begåfning, sinne för färg och form. Jöns och Carl Gustaf (från första giftet) ägnade sig snart helt och hållet åt måleriet, och af deras yngre styfbröder Olof och Erik har åtminstone den förre, som af okänd anledning reste upp till Jämtland och dog där — på Sellfved år 1795 — ägnat sig åt målaryrket. Den yngste brodern, Erik, ägnade sig åt konstindustriell verksamhet; han erhöll år 1764 burskap som tapetmanufakturist i Stockholm[10].

Jöns målare torde aldrig fått åtnjuta någon annan undervisning eller handledning i den svåra konsten än den, han erhöll af sin fader i stugan på Göksäter. Han står som konstnär och porträttör ännu fullständigt kvar på faderns primitiva ståndpunkt. Det förefaller äfven föga sannolikt, att han kunnat lifnära sig med familj, bestående af hustru och åtminstone två gossar, af hvilka den ene sedermera var

arklimästare vid Jakthvarfvet[11], endast genom sin ytterst enkla, föråldrade konterfejarkonst. Såsom karaktäristiska exempel på hans klena förmåga må nämnas Oluf Hjelms porträtt, utfördt 1750 (Rehbinders saml.) och Christina Catarina Giötherhjelm — gift med kyrkoherden Clas Livin — afmålad 1752 (fru Eichhorn). Båda dessa bilder äro ytterst simpla handtverksarbeten, lika stereotypa i uttrycket som träaktigt hårda i utförandet. De äro målade med glatt pensel och kalla, gråaktiga toner, utan försök till någon målerisk modellering eller afrundning och fördjupning genom skuggor och halftoner. Damporträttet är intressant, emedan det visar en märkbar fallenhet hos Jöns Pilo att gå öfver i den gröngrå färgskala, som i Carl Gustafs arbeten sedan utvecklas till så egendomlig skönhet. Arrangemanget af den vida, rödbruna manteln, som i skarpt brutna, styfva veck faller ned kring armarna och lifvet, samt det breda, flyktiga behandlingssättet af den hvitgröna sidenklädningen förete ju paralleler med Carl Gustafs svagare arbeten, men denne förfaller dock aldrig till så groft skyltmåleri, som detta porträtt visar. Vi hafva emellertid redan nu tillfälle att iakttaga, hvad senare ofta skall framträda, att en viss käckhet i handlaget och en kraftig, bred pensel var en medfödd målaregenskap hos Piloerna.

Angående den yngre brodern Olof Pilos verksamhet som målare känner jag ingenting närmare.

Fadern Olof Pilo hade hellre sett, att sönerna ägnat sig åt något annat kall än målarens, ty hans lifserfarenheter från den banan voro allt utom uppmuntrande. Han sände äfven

sin yngste och mest begåfvade son ur första giftet, Carl Gustaf, till Nyköpings skola i förhoppning, att han där skulle inhämta den nödiga underbyggnaden till någon enklare skrifvaresyssla. Ty — såsom Thure Wennberg skrifver — »den tidens händelser måtte väl uplyst, at til och med den minsta Skeps- och Proviant-skrifvare kunde under Krig och Örlog med bekvämlighet lefva, kanske samla förmögenhet, då den störste artisten icke hade annan utsigt än armod och fattigdom».

Unge Carl Gustaf hyste emellertid föga intresse för a b c och bokstafspränt. Han var en lat och håglös elev, som nog minsann fick känna af färlan och alla den dåtida pedagogikens resoluta handgripligheter; men sådant halp intet. »Dess hog lekte med all styrka och spänstighet på det som öfverensstämde med dess invärtes kallelse.» Han öfvade sig mera i att teckna och måla efter allehanda bilder och gravyrer, som han kunde komma öfver, än i den ädla skrifkonsten, hvilken, att döma af hans handstil, städse för honom uppstälde mer svårlösta problem än måleriet.

Carl Gustafs första konstnärliga försök voro, enligt Wennberg, Carl XII:s porträtt, målade med vattfärger på karduspapper. Dessa utförde han i största hemlighet och sålde för några styfver exemplaret, hvarigenom han blef i tillfälle att skaffa sig nödiga material till att fortsätta sina hemliga och därför så mycket ljufligare och mer lockande arbeten. »Antingen för mycken flit härvid eller för liten i Lärohuset yppat för Fadern, hvartil Sonens snille egenteligen vore danadt; så blef följden den, att han obehindradt fick

använda sin tid på de yrken, hvartil en medfödd drift honom förde.»

Carl Gustaf fick lämna rektor Stafhälls skola i Nyköping och återvände hem till Göksäter. Han var då omkring 10 år gammal. Hemma arbetade han en tid under faderns ledning, en undervisning, som sannolikt hufvudsakligen bestod i inlärande af en del tekniska metoder och arbetssätt, icke nående utom gränserna för det vanliga slätmålarhandtverket. För att emellertid vinna djupare insikt i yrkets hemligheter och genomgå de nödvändiga skrågraderna och profven, som kunde berättiga honom till ett fritt utöfvande af målarekallet, reste han till Stockholm år 1723 och inträdde som lärgosse hos bisittaren i målareämbetet Christoffer Chrisman.

Denne var en af Stockholms förnämsta mästare. Han ägde egen gård i kvarteret Saturnus uppe i inre delen af Maria församling och höll, enligt 1730 års mantalslängd, utom C. G. Pilo en annan lärgosse, Hans Bergström, samt en gesäll, Michael Masancke (född i Danzig), hvilken vi framdeles skola påträffa såsom oldgesäll i målareämbetet. Chrisman synes ha varit en rätt välvillig gammal mästare, och vi kunna förmoda, att han ej behandlade sina lärgossar med den brutalitet, som ofta nog användes af dåtida handtverksmästare gentemot deras tjänstfolk. Den unge Carl Gustaf torde ej heller varit någon synnerligen buskablyg yngling, han visste nog att i sällskap med gesäller och lärgossar på lediga stunder taga igen den gyllene frihet, som möjligen var honom förvägrad under arbetstimmarna.

»Anno 1731 den 28 maj blef lösgifven Hr Christoffer Christmans utlärling monsr Carl Gustaf Pihlou samt salig Hr Planerts utlärling monsr Jacob Wimmer — båda erlade 1 Rdl.», heter det i gesällämbetets lakoniska protokollsbok.[12] Samma urkund, som är präntad med veritabel »skomakarpictur» af en otymplig och styf gesällnäfve, lämnar oss några upplysningar om tillvägagången vid Pilos gesällblifvande, hvilka i all sin torftighet upprulla en hel liten kulturbild ur handtverks- och konstnärsynglingarnas värld i Stockholm vid början af 1700-talet.

Sedan en lärgosse efter uttjänta år fullgjort sitt gesällprof och detta godkänts af ämbetet, var han skyldig att ställa till ett kalas — examensgille — till hvilket alla de äldre gesällerna och målareåldermannen hade tillträde. Vid denna fest skulle han utbringa vissa obligatoriska skålar med ämbetets stora silfvervälkomma, hvilket skulle ske enligt bestämda regler, mot hvilka han ej ostraffad fick bryta. Sannolikt gällde det främst att föra en öfverfyld pokal till läpparna utan att spilla m. m. dyl.

Den 10 december höllo Pilo och Wimmer fest på källaren Tre Remmare vid Regeringsgatan. Det heter för denna dag i gesällernas protokollsbok: »gaf M. Pilo och M. Wimmer sitt gesällbyr bäge till sammans och gaf 36 Rdl. hvardera. Mästare, som der till städes voro näml. Ålderman Gottman samt L. Larsberg, Michael Masancke, åldergesäll, Erik Bergström, Chr. Luders, Frans Sierping, J. Hagman, Olof Falk, Carel Pilo, Jacob Wimmer, ung-gesäll. Gesällbyret stod på Trij remare den samma gången.»

Följande dag, den 11 december, »woro de best älskande gesällerna(!) åter till sammans och då afbådo M. Pilo och M. Wimmer sine straff näml. för den första Wählkomman ingen ting, för den andra 1 Carolin, för den tredje till de fattiga; äfwen wähl afbådo M. Pilo och M. Wimmer hwar sin Rdl. för dätt de gått med kiäp förän de gjort sitt gesällbyr».

Äfven supgillet var ett prof, som kräfde öfning och vana! Herrar Pilo och Wimmer synas ej varit säkra nog, utan darrat på manchetten vid de senare välkommorna, hvarför de äfven fingo böta med några riksdaler. Äfvenledes hade de som unga konstnärer tillåtit sig det otillbörliga snobberiet att begagna käpp förrän de voro behörigen genomdränkta af kamraterna. Det nöjet kostade dem en riksdaler!

Pilo deltager sedan ofta i gesällernas täta sammankomster, men får aldrig säte vid mästarnas bord, enligt Wennbergs uppgift, emedan han saknade nödiga medel att betala mästarebrefvet. Vid ett tillfälle kallas han emellertid att inför hela mästareämbetet stå till svars för en förseelse, som han begått under sin lärotid hos Chrisman. Den rätt intrasslade saken, som naturligtvis bragtes på tal inför ämbetet af bråkmakaren Danqward Pasch, var, enligt protokollet för d. 6 maj 1732, i korthet följande:

Bisittaren Pasch anmälde, att några kopparstick saknades i en holländsk bibel, som både han och Chrisman haft till låns hos sig (sannolikt för att därur kopiera figurer). Chrisman, som upptäckt bristen, hade »beskickat Pasch med

två gode män at fråga om han wisste på hwad sätt eller huru de måge bortkommit, hwarpå Pasch, som af ingenting skall wetat, icke något positive svar kunnat gifva, och därför åter, sedan han fått kundskap om saken, reciproque beskickat Chrisman med två gode män — — — hvarpå Chrismans hustru skall svarat sig sådant redan weta, hvarföre dock Pasch förmenar sig en sådan sensibel beskickning icke för habil kunna upptaga, tåla eller opåtalad lemna, helst Chrismans hustru swarat, at Bibeln af hennes man alltid hos dem warit inläst i en Bureau».

Chrisman förklarade, att han ej haft någon ond mening med sin beskickning och icke hållit Bisittaren Pasch »suspect», samt att han numera hade sig bekant, att det var gesällen Carl Gustaf Pilo, »som bemt. styckena utur Bibeln borttagit, men sedermera sig med Måhlsegaren skriftligen förlijkt». Pilo inkallades och bekände sin förseelse, som han begått den tid, han var hos Chrisman i lära. Men därpå omtalade Chrisman (som en förklaring till sitt beteende mot Pasch), att då han för tre veckor sedan frågat Pilo härom, denne ej tillstått sin gärning, »men för tre dagar sedan skall Pilou efter gjord bekännelse uti Chrismans och fleres närvaro blifwit förlijckt, men förlijckningsskriften hade han nu icke vid handen, sägande sig draga det tienstl. ödmjuka förtroende till Lofl. Ämbetet, det denna sak såsom redan förlijkt icke måtte mot honom widare exagereras».

Sedan parterna afträdt, yttrade rådman Rohland några allvarliga ord om en så fåfäng och onödig tvist, och man lyckades åvägabringa förlikning mellan Pasch och Chrisman.

»Men hwad Gesellen Carl Pilous eftertänkeliga faute och ungdoms oförstånd angår, så sakfeltes han för densamma i anledning af General Skråns 8 art. 11 § till 4 dal. smt åt lådan och 1 dal. smt böter åt de fattige samt pålades nu inför hela Embetet af mästare och Gesäller sitt brott afbedia, hvilket Pilou gjorde wid åtwarning det ingen herom hädanefter wid strafs tillgiörande det ringaste upprepar.»

Pilo förtjänar ej loford för sitt beteende i denna sak, men det straff och den förödmjukelse han fick undergå — tack vare Danqward Pasch — torde varit så pass kännbara, att han ej glömde dem med detsamma. Sannolikt ha de varit en bidragande orsak till att han två år därefter lämnade Stockholm och de styfva mästarna, bland hvilka han, trots tillräcklig skicklighet, icke kunde bli upptagen. Hans håg och lynne hörde öfver hufvud taget icke till dem, som lätt böja sig och underordna sig andra viljor och yttre påbud. Han hade ett lätt uppsvallande konstnärstemperament, som mer än en gång förledde honom till gärningar, hvilka han efteråt önskat ogjorda.

II.

PILOS GESÄLLVANDRING GENOM TYSKLAND PORTRATTMÅLARNA I SVERIGE VID HANS ÅTERKOMST

Det förefaller, som om Carl Gustaf Pilo ända från unga år haft klart för sig, att han ville blifva någonting annat än simpel yrkesmålare. Han hade några droppar af det äkta, varma konstnärsblodet i ådrorna. Det stränga skråtvånget vid ämbetet i Stockholm blef honom för sträft och tryckande. Han hade lärt allt hvad han kunde inhämta af de välvise mästarna, han längtade att få se någonting annat och förmer än mäster Chrismans och mäster Pasch' klumpiga crucifix (den obligatoriska uppgiften för vinnande af mästerskap). På hvad sätt slutligen en väg öppnade sig för honom, och huru han erhöll de nödiga medlen att tillfredsställa denna längtan, känna vi ej. Måhända framträdde någon välvillig mäcenat, kanske begaf han sig i väg på Guds för-

syn med två tomma näfvar. Alltnog, i början af år 1734 spänner han ränseln på ryggen och beger sig på gesällvandring ut i stora världen.

Vi ha inga dokumentariska uppgifter angående denna studieresa, och vi kunde betvifla hela dess verklighet, då Wennberg icke med ett ord omnämner den, om ej Büsching i del I af sina »Nachrichten», som trycktes redan 1754, tydligt framhållit densamma: »Alsdann begab er sich nach Wien und kehrete nach 2 Jahren durch einen guten Theil von Deutschland nach Schweden zurück, mahlete aber in dieser Zeit nicht» — heter det hos nämnda författare. Häraf synes framgå, att Pilo hufvudsakligen inskränkte sig till att vandra genom olika länder och städer, beskådande och studerande allt hvad som kunde intressera honom, utan att stanna längre tid i någon bestämd mästares atelier eller arbeta vid en akademi. Den hufvudsakliga behållningen af en sådan resa var naturligtvis ett totalintryck af den i hela Europa förhärskande moderna franska smaken och målarkonsten, framför allt sådan den odlades och förgrofvades vid alla de små tyska furstehofven af mer eller mindre tungfotade och fantasilösa hofmålare.

Den rikaste konstverksamheten i Tyskland vid medlet af 1730-talet utvecklade sig i Dresden och Wien [1]. På båda orterna hade då nyligen grundlagts konstakademier efter mönster af den franska, anstalter för uppfostrande af konstnärliga kompilatorer och bravaderande paradmålare, som kunde kittla tunga tyskar med Boucher'ska gudinnor och ställa upp klumpiga kurfurstar i den rätta posen, omsve-

pande dem med lätta draperier, som genombrusas af sefirer från l'île d'amour. Akademien i Dresden leddes vid denna tid af en infödd fransman, Louis Silvestre, hvars effektfulla och skickliga porträttkonst representeras af flera väldiga dukar i Dresdenergalleriet, såväl ryttarbilder som familjeporträtt. Bland dresdenermålarna vill jag föröfrigt endast påminna om Christian Wilhelm Dietrich, denna opersonliga kompilator, som kanske är det mest konsekventa uttrycket för den dåtida fransk-akademiska konsten i Tyskland. Han kunde måla nästan hvad som helst, men knappast två gånger på samma sätt.

I Wien hade jämte den franska konsten äfven den senitalienska, enkannerligen den venetianska, betydande inflytande på de inhemska målarnas utveckling. Afståndet var icke så långt till den soliga lagunstaden, och från Nord-Italien hade ju äfven flere konstnärer besökt de österrikiska länderna för att dekorera i slott och kyrkor. Utom Tiepolos storartade arbeten i furstbiskopens palats i Würzburg må nämnas Pozzos och Bibienas kupolmålningar i Wienerkyrkor.

Genom den österrikiska konstakademiens reorganisation under målaren Jacob van Schuppen, en son af den bekanta Antwerpen-gravören P. van Schuppen, som flyttat till Paris, blef emellertid den franska konstsmaken befästad äfven i Wien. Jacob van Schuppen var en rätt begåfvad konstnär, som vuxit upp i Versaille och sålunda ända från späda år blifvit förtrolig med le grand siècles pompösa hofkonst. Sin utbildning som målare hade han erhållit hos den gedignaste af alla de stora franska porträttörerna: Nicolas Largillière.

Det är ju då icke att undra på att den franska smakriktningen — mode och uppfattningssätt från Versaille — blef förhärskande i Wien genom hans öfverflyttning dit och hans öfvertagande af ledareskapet vid akademien, hvilket han behöll ända till sin död. (1726—1751). Hans talrika arbeten, som förekomma i de flesta Wienersamlingar, men äfven i Holland och Italien, visa tydligt, ur hvems skola han utgått. Han imiterar Largillière ofta med god framgång, ehuru hans färger dock aldrig lysa med samma djup och must som mästarens. Han är torrare och kyligare som kolorist, men fullt ut lika rutinerad i uppställning och komposition af panegyriska fursteporträtt, lika hemmastadd i »façons des palais» som hans lärare. Hans teckning är därjämte vanligen säker och energisk, hvilket ger åt porträtt sådana som exempelvis Eugène af Savoyen i Rijksmuseum i Amsterdam en utpräglad, kraftigt personlig karaktär.

Enligt Büschings uppgift, skulle Pilo den längsta tiden uppehållit sig i Wien, men dock icke målat där. Sannolikt varade ej hans vistelse i kejsarstaden mera än några månader, eftersom han icke ens tog till penslarna för att studera. På en kort vistelse tyder äfven det förhållandet, att C. G. Tessin, som anlände till Wien i slutet af november 1735 och där sammanträffade med flera mer eller mindre bemärkta svenskar, icke en enda gång omnämner Pilo i sina täta epistlar till olika personer. Hade Pilo varit där någon längre tid samtidigt med Tessin, skulle han med all sannolikhet uppsökt den vänliga grefven, som i så hög grad intresserade sig för unga konstnärer. Det förtjänar antecknas,

att Tessin på denna resa hade med sig från Stockholm den föga kände, halte («une jambe cassée prés») målaren Lundberg som han sedan sände till Italien för att studera och — enligt hans uppgift i bref till Nils Bielke — måla påfvens schweizergarde (!).

Utom van Schuppens poserande, kraftiga porträtt, hvilka sannolikt imponerade på Pilo mera genom sin effektfulla uppställning än genom sitt torra utförande, var han här i tillfälle att studera arbeten af en äldre landsman, Martin Mytens d. y., som sedan 1732 var hofmålare hos kejsar Karl VI och efter hans död hos Maria Theresia.

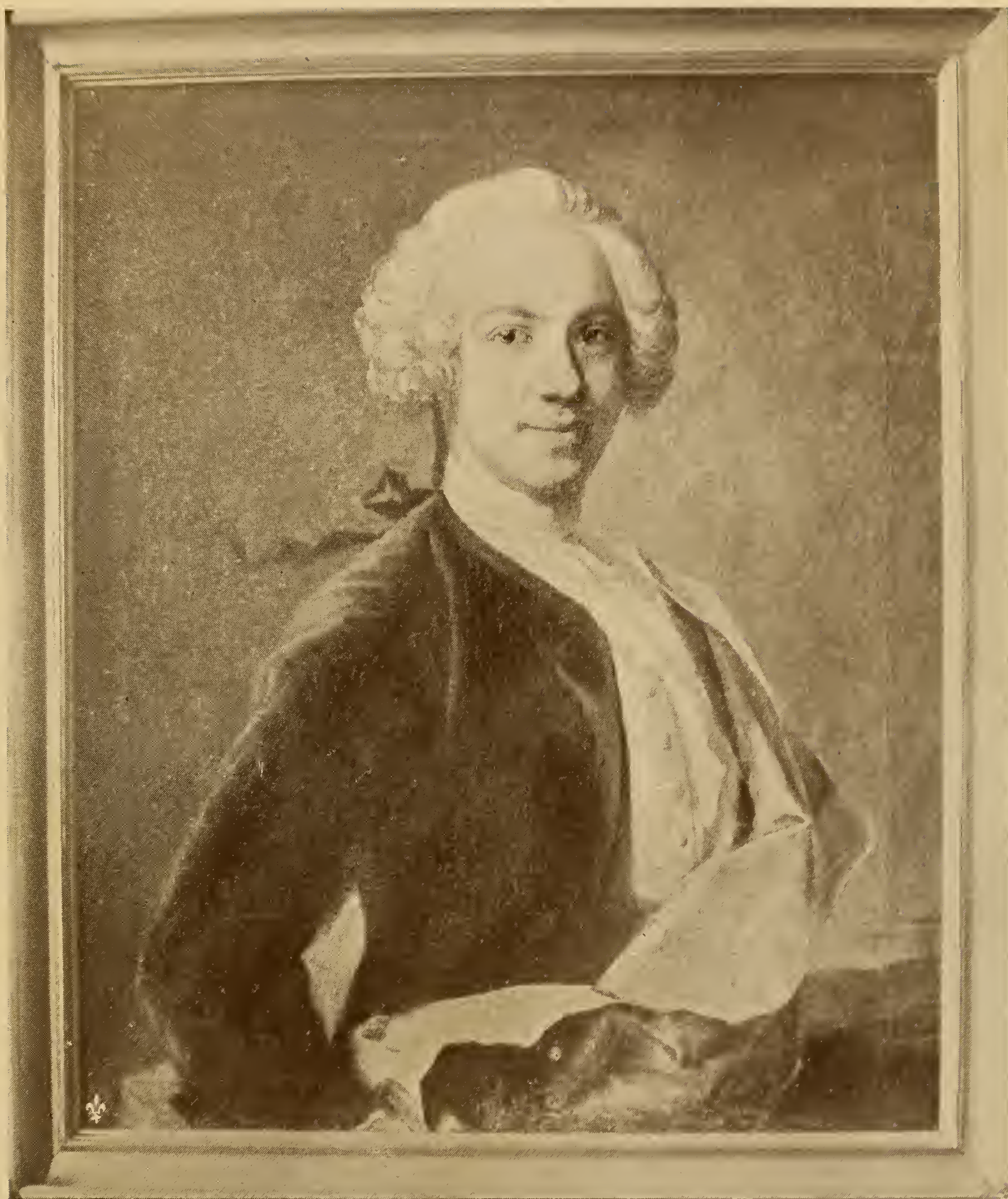
Möjligen hade Pilo sammanträffat med den af lyckan gynnade hofmålaren redan i Stockholm, då denne gaf några gästroller här (1730—31), afmålande såväl medlemmarna af konungahuset (Gripsholm) som privatpersoner, och det är ju icke otänkbart, att han fick åtnjuta sin f. d. landsmans protektion i kejsarstaden. Huru därmed än må förhållit sig, så är det emellertid tydligt, att Mytens konst icke kvarlämnade några djupare intryck hos ynglingen Pilo.

Mytens är såväl till temperament som utbildning ännu typisk barockmålare. Han är tung och trög och söker åstadkomma starka effekter med pösande draperingar och mättad färgskala med oförmedlade, skarpa lokaltoner. Hans själfporträtt, som förekommer i flera exemplar (två i Sverige: hos Rehbinder och på Konstakademien), visar en belåten goddagspilt, som lifvet icke synes bjuda annan längtan eller saknad än väntan på nästa festmiddag. Och många af hans andra porträtt äga något af samma intresselösa slätstruken-

het. Det stora ryttarporträttet af Karl VI på Nationalmuseum är, trots sin historierade uppställning, matt och blodlöst; det hör till de bilder, man mycket lätt glömmer. Otaliga gånger har Mytens förevigat Maria Theresias kraftiga, breda ansikte med de kloka ögonen, den väldiga näsan och den fula munnen. Präktigast och imposantast af dessa drottningbilder är det väldiga helfigurporträtt, som etsats af W. Unger, framför allt tack vare en oerhörd hvit sidenbrokadkjol, som upptager mer än hälften af hela bildens yta. Målarens flit och penselskicklighet äro i sanning värda beundran. Åtskilliga andra furstliga personer och släktingar till det österrikiska konungahuset har han förevigat med liknande bravur.

Lyckligare och friare konstnär är Mytens i sina privatporträtt. Jag vill särskildt såsom goda exponenter för hans förmåga framhålla de båda konstnärsporträtten, som J. J. Haid reproducerat i mezzotintogravyr (violoncellisten Fransiscello och en okänd målare). Båda framställas sittande, den ena vid sin portfölj, den andra vid sin cello, men de ägna likafullt hela sin uppmärksamhet åt åskådaren. I bildernas bakgrund ses fragment af en mur och en antik vas, prydda med reliefer af antika danserskor, en bakgrundsprydnad, som förtjänar att uppmärksammas, emedan den äfven kan iakttagas å tvänne porträttstudier af C. G. Pilo i Kobberstickssamlingen, Köpenhamn.

De tyska, enkannerligen österrikiska, målarnas personliga inflytande på Pilos konstnärliga utveckling har, enligt min mening, varit af högst underordnad betydelse. De ha

J. H. SCHEFFEL:
C. F. ECKLEFF

P. Sinebryc[illegible]
Helsingfors

öfverfört till honom försvagade ekon af den franska konsten, men föga imponerat genom sin egen förmåga eller sitt individuella uppfattningssätt. I vida högre grad intresserade honom säkerligen allt hvad han möjligen kunde få se af samtida eller äldre venetiansk konst i de sydtyska städerna. Hvilken betydelse skulle ej en tur till Venedig haft för ett sådant koloristtemperament som C. G. Pilo! Vi bli längre fram i tillfälle att påvisa beröringspunkter mellan Pilos uppfattningssätt och de senare venetianarnes.

Såsom redan framhållits, omtalar Büsching, att Pilo på återvägen från Wien genomreste en stor del af Tyskland. Hvilken väg han därvid följde, är svårt att säkert bestämma, men det är ej osannolikt, att han for öfver Prag—(München)—Augsburg—(Nürnberg)—Dresden—Leipzig—Berlin—Stralsund. Valde han denna stråkväg, så sammanträffade han (i München) med ännu en af de konstnärer, som emigrerat från Sverige, då marknaden där tycktes bli alltför trist.

Georg Desmarées hade redan år 1724 lämnat sitt fosterland och rest nedåt Tyskland och Italien. Efter fleråriga studier, särskildt i Italien, blef han år 1730 antagen såsom kunglig bayersk hofmålare. Också Desmarées har mera af den tyska tyngden och bredden öfver sina porträtt, än hvad vi senare skola finna hos Pilo — ett förhållande, som måhända till god del framkallats af hans kroppsdryga modeller, (se senator J. F. de Rauner med fru, Buirette von Oelefeld, Carl VII och Maria Amalia), — men hans pensel är dock smidigare och elegantare än Mytens'! Under sina tidigare år utmärker han sig dessutom genom en ovanligt distingerad färgkänsla. Ingen

svensk målare före Pilo och Martin kan mäta sig med Desmarées som kolorist. Ofta stämmer han sina porträtt i en tämligen ljus, brunviolett ton, stundom med en dragning i rödt, och undviker kraftigare skuggor. Goda exempel på hans typiska manér finnas hos Rehbinder, Sinebrychoff, kanslirådet Becker och på Sko (ett undantag bildar amiralskan Appelboms mörka porträtt på Nationalmuseum). Hans penselföring är rask och säker, han målar med glädje och arbetar utan ånger och återvändo. Att döma af ett damporträtt i Rehbinderska samlingen, kan han komma Pilo rätt nära i koloristiskt uppfattningssätt och stor veckbehandling, ja, t. o. m. färgskalan visar någon likhet med en del Pilo-porträtt. Jfr äfven: Margareta Bonde (1721) och Fredrika Wilhelmina Stenbock (1723), båda på Sko.

Det vore i självfva verket mycket mer tilltalande och naturligt att tänka sig Pilo som tillfällig elev af en så pass finkänslig kolorist och rask målare som Desmarées än såsom lärjunge af de kalla och tunga wienermålarna van Schuppen och Mytens. Sannolikt har Pilo hvarken på den ena eller andra orten mottagit några afgörande eller grundläggande intryck.

Huruvida Pilo varit i Berlin och där möjligen sammanträffat med Antoine Pesne, som då var hofmålare hos Fredrik den store, är äfven högst ovisst, men att han intresserade sig för dennes kraftiga och liffulla porträttkonst, veta vi af Pilos bouppteckningsinstrument, där äfven tvänne kopior efter Pesne finnas upptagna. Sannolikt äro dock dessa kopior utförda långt senare — efter Pilos öfverflyttning till Sverige.

Här hade han ju godt tillfälle att studera den för sin tid mycket gedigna och duktiga hofmålaren, framför allt i de talrika porträtten af kronprinsessan Lovisa Ulrika, som återfinnas på Gripsholm, där äfven det präktiga knästycket af Adolf Fredrik som kronprins (1743) numera fått sin plats. Såväl genom sin kolorit som genom sin kraftiga modellering höja sig Pesnes bättre porträtt öfver en god del af den samtida franska konsten i hela Europa.

* * *

När den 25-årige ynglingen år 1736 återkom till Stockholm skall han, enligt uppgift, besökt den nyinrättade Ritare-akademien på slottet, där den konstnärliga undervisningen hufvudsakligen bestreds af G. T. Taraval. Han hade alltså åtminstone icke förvärfvat någon konstnärshögfärd där ute världen! Jämte Taraval biträdde emellertid äfven ohan Pasch, J. H. Scheffel, P. Wallrave och Olof Arenius vid undervisningen [2]. Pilo trädde sålunda här i beröring med åtminstone ett par rätt utpräglade konstnärspersonligheter — Scheffel och Arenius — visserligen blott under en kortare period af något mer än ett år, men dock så pass intimt och i den ställning, att han icke kunnat undgå att mottaga inflytanden af dem.

Hvad till en början Taraval beträffar, så ligger hans betydelse för den svenska målarkonsten hufvudsakligen däri, att han öfverförde hit den franska rococons färgskala, klar och ogrumlad med skimrande glatta, grönblå och rosa-

toner, just sådan den utbildats af stormästaren Boucher. Äkta rococokonstnär till hela sin läggning, var han äfven i främsta rummet dekoratör. Hans plafonder, paneler, dörröfverstycken och skärmar äro knappast senare öfverträffade hos oss i afseende å dekorativ elegans, en förtjänst, som lika mycket beror på deras harmoniskt ljusa och diskreta kolorit som på deras intima samhörighet med och ödmjukhet under arkitekturen i ett rococogemak. Pilo såg sannolikt med beundran, huru lätt och hastigt den snälla fransosen trollade fram sina genier i rosiga skyar, och huru säkert han lindade sina ljusa blomstergirlander till eleganta ramverk. Och aldrig stod han tvekande i färgvalet! De glada, ljusa färgerna sutto alltid friska på hans penslar, och alltid tycktes solen skina lika klart öfver hans idylliska herdescener och landskap à la Boucher. Sådant där imponerade nog på en mycket ung målare, som ville arbeta sig upp till elegans och porträttör à la mode! I synnerhet Taravals ljusa eleganta rococofärgskala torde kvarlämnat intryck hos Pilo.

Af de öfriga här nämnda målarna synes ingen haft större inflytande på den unge Pilos konstnärliga utbildning än Olof Arenius. Det förefaller t. o. m., som om Pilo redan före sin utresa skulle studerat Arenii arbeten med stort intresse. Nu — efter hemkomsten — fick han möjligen äfven åtnjuta personlig undervisning i konterfejarekonsten af den långa och allvarliga herren.

Olof Arenius var född 1701 på Bro prästgård i Upland och bedref en tid teologiska studier vid Upsala universitet, men »en naturlig håg och böjelse för den vackra

Målare-konsten drog honom från studierna». Han kom till Stockholm och inträdde i David von Kraffts atelier. Gahm Pehrsson berättar vidare, att »sedan unge Arenius lagt en god grund hos förr nämnde herr Krafft, anträdde han resan till de Förenta Nederländerna. Här uppehöll han sig några år och arbetade där flitigt samt skall varit mycket älskad. Där i Holland studerade Arenius i synnerhet efter den store mästaren Gottfried Knellers Portraiter, för dess särdeles lätta manér och synnerligen goda smak. I förrnämnda Nederländer finnas åtskilliga, hvilka handla med målningar och skilderier. Med dessa gjorde herr Arenius sig bekant och umgicks så mycket med dessa skilderi-handlare, att han icke allenast lärde känna deras mångfaldiga Taflor, Målningar och det mera; utan ock de mästare, hvilka dem förfärdigat. Härigenom want han den Insigt och färdighet, att han med fullkomlig säkerhet kunde determinera Mästares namn och Originaler ifrån de bästa Copior — — —»

Samma år Pilo återkom till Stockholm (1736), återvände äfven Arenius från sin sexåriga utrikesvistelse.

Genom Arenii och hans två år yngre yrkesbroder Lorenz Pasch d. ä:s verksamhet uppstår egentligen först en svensk nationell porträttkonst. De öfverflytta icke längre automatiskt ett främmande uppfattningssätt och en inlärd teknik till svenska förhållanden, de karaktärisera verkligen ärligt och kraftigt den tidigare frihetstidens intriganta adelsmän och borgare, och deras konstnärliga behandlingssätt har drag af svensk tyngd och svensk elegans. Deras genombrott infaller under 1730-talets senare hälft. Båda aflida

år 1766, men redan 10 à 15 år dessförinnan kan deras konstnärliga mandat anses utfördt.

Samtidigt och ännu flera år efter Pasch' och Arenii död var Johan Henrik Scheffel verksam som porträttmålare i Sverige, men lika fullt kan jag icke tillerkänna honom samma betydelse för den nationella konstens utveckling som de båda föregående. Han var född utlänning och hade fått sin konstnärliga utbildning i Tyskland (hos A. Pesne?). Hans teknik är ovanligt elegant och smidig, hans färgkänsla ofta verkligen nobel, han målar käckt, stundom t. o. m. ganska bredt, men dock utan att slarfva. Scheffel är med ett ord en ovanligt rutinerad färgkonstnär, som äger alla förutsättningar att slå an på allmänheten, synnerligast som han alltid sträfvar att återge sina modeller med ett så behagligt uttryck och i en så förnöjd sinnesstämning som möjligt. I enskilda porträtt från sina tidigaste svenska år lämnar han oss äfven en djup och intresseväckande, individuell karaktäristik; jag påminner blott om Anders Plomgrens intelligenta, skarpt skurna drag samt den okända damen med det kantiga, tärda ansiktet, båda från senare hälften af 1720-talet (Rehbinders saml.). Från samma tid härleda sig några andra förträffliga arbeten af Scheffel, såsom H. H:son Falkenberg af år 1725 (Sinebrychoffs saml. och på Vibyholm), öfverste Konrad Sparre (Durlings saml.) — pärlan bland alla de Scheffel-porträtt, jag känner — generalmajor Simon Jacob Wennerstedt (Sinebrychoffs saml.), äfvenledes utförd med beundransvärdt mjuk pensel och af förträfflig koloristisk effekt genom den blå sammetsrockens ackord mot den blanka

rustningen samt Nehrman-Ehrenstråhle i röd mantel (Rehbinders saml.); de båda sistnämda från år 1731. Ännu år 1746 har Scheffel målat det liffulla och vackra porträttet C. F. von Eckleff (Sinebrychoffs saml.), men efter denna tid går han successive nedåt och blir småningom en slätstruken massfabrikör (se t. ex. Gustaf Carlsson Bondes porträtt af år 1763 och år 1768 på Vibyholm m. fl. prt i samma saml.).

Scheffels arbeten från 1720- och 30-talen äro utan gensägelse de bäst och skickligast gjorda porträtt, vi äga i Sverige från förra hälften af 1700-talet. De bära icke blott vittne om en för svenska förhållanden ovanligt gedigen konstnärlig utveckling, utan äfven om goda koloristiska anlag och en ytterst smidig talang, men de äga föga af nationelt kynne. De väcka beundran för den skickliga målaren, men sällan intresse för den afbildade människan. Om han imponerade på Pilo, så var det hufvudsakligen tack vare sin elegans och sin smidighet som målare, men någon tydlig påverkan är svår att spåra. Scheffel saknade den fläkt af chevaleresk svenskhet och stora later, som finnes i Pilos tidigare arbeten och äfven till en viss grad påträffas hos Pasch och Arenius.

De porträtt, Arenius utförde före sin utländska resa, visa kanske bäst hans betydande individuella anlag, och huru befryndad han genom dem synes varit med Pilo. Främst må nämnas hans porträtt af en fryntlig gammal gumma (sign. 1726) i ljusblå dräkt med hvitt huckle mot en grå bakgrund (justitierådet A. Thollander). Penselföringen är här rask och käck, färgen rätt tunn. De styfva

vecken äro brutna i skarpa linjer och försedda med glansdagrar. Den präktiga gumman tyckes tala till oss, så lefvande är hon uppfattad. Det var egendomligt för mig att påträffa ett arbete, som både genom sin ljusa, grågröna färgskala och sin penselföring i så hög grad påminner om Pilos tidigare uttryckssätt. Ett par år senare (1728) har Arenius utfört sina porträtt af Johan Gabriel Sack, C. G. Tessins svåger, och dennes maka f. grefvinna Bjelke (på Bergshammar) — J. G. Sacks porträtt äfven hos Rehbinder och hos baron E. Cederström på Krusenberg — utmärkande sig genom ett friskt och bredt utförande, ehuru färgskalan här går i brunt. Arenius har knappast efter sin utrikesvistelse målat porträtt med så käck hållning.

Af Gahm Pehrssons biografiska utkast framgår, att Arenius med intresse och framgång studerade de gamla mästarna i Holland, ja, att han rent af utbildade sig till en slags konsthistorisk auktoritet. Sådana studier kunde ej bli utan inflytande på hans eget uttryckssätt. Han börjar efter återkomsten till Sverige måla med större omsorg och finare pensel än förut, men han förlorar därvid det bästa af sin ungdoms fart och friskhet. Hans färger bli glatta och hårda, lokaltonerna stå skarpa och oförmedlade bredvid hvarandra, och hans teckning blir småaktigt noggrann, konturföringen skarp och omålerisk. Man kan i flera af hans senare arbeten mera spåra den lärde och intresserade konstförståsigpåaren än den gladt och friskt arbetande konstnären. Han var säkerligen en skicklig lärare för eleverna vid Ritare-Academien. Men trots att Arenius blir kallare och

J. H. SCHEFFEL:
FRIHERRE C. SPARRE

A. Durl
Stockh

tyngre med åren, bibehåller han sin utmärkta karaktäriseringsförmåga, och häri ligger hans största egenskap som konstnär. Hans porträtt af intendenten Hårleman (Observatoriet), köpmannen Bedoire (Durlings saml.), riksrådet Carl Ehrenpreuss (Upsala universitet), gravören Hedlinger m. fl. äro alla trovärdiga dokument om dessa människors lif och längtan.

Lorenz Pasch d. ä., som jämte — ehuru icke i samma grad som — Arenius utvecklat den svenska porträttkonsten, erhöll sin egentliga utbildning under en sjuårig vistelse i London, där han närmast stod i beröring med de öfverflyttade svenskarna Michael Dahl och Hans Hysing. »Hemkommen 1728 till Fäderneslandet, blef han rätt mycket occuperad, och målade ganska vackra Portraiter uti Dalens manér, men blef för sine Portraiter så litet betald, att därvid ej kunde användas den tid och möda, som fordrades och wederborde, hvilket vid tilltagande ålder gjorde honom ledsen och trötter, isynnerhet som han tillika började blifva mycket sjuklig och beswärad af gickt. Han dog år 1766 i Junii månad.

Ett mycket godt hierta, redelighet och muntert umgänges wäsende samt tiänstwillighet emot både Wänner och okände utgiorde dess caracter,» berättar hans son, Lorenz Pasch d. y., enligt Gahm Pehrssons uppteckning.[3]

Lorenz Pasch öfverför till Sverige en svag återglans af den blå, sen-van Dyck'ska färgskalan med dess oändligt fina pärlemorskimmer. Så länge intrycken från de stora ateliererna vid Themsen hålla sig vakna i hans själ, är han

en charmant färgkonstnär, som vet att genom uppställning, dräkt, fonddekoration och färgskimmer breda en tjusande romantisk slöja öfver sina porträtt. Han kan vara mera raffinerad som kolorist och elegantare som arrangör än någon af de samtida målarna. Men huru snart förflyktigas ej detta skimmer! Motgångarna lade sig tungt på hans veka konstnärssinne, han blir mer trög och dyster på sin ålderdom än både Arenius och Scheffel.

Den småningom skeende omvandlingen i Lorenz Pasch' konstnärliga uttryckssätt är framför allt lätt att följa i hans kolorit, som från vårkvällens ljusa blå och grå toner går öfver till den kala höstens dystert bruna, t. o. m. svarta färger. Det mest betydande arbetet från Lorenz Pasch' goda tid torde vara helfigurbilden af grefve Erik Brahe (1737) på Björksund i Sörmland (grefve Axel Mörner). Den unge grefven, som här är blott 15 år gammal, står iförd en fantasikostym med ljusblå mantel i ett vackert parklandskap, barnsligt älskvärd och obekymrad — ännu icke anande det dystra öde, som skulle drabba honom. Samma person vid något äldre år har Lorenz Pasch målat i rustning och gult kyller mot en bakgrund, som skiftar i grönt och brunt (Sko). Vibyholmsamlingen äger ett synnerligen godt exemplar af Lorenz Pasch' rätt ofta förekommande Hedvig Taube-porträtt (från 1731). Den kungliga mätressen är rikligen dekorerad med blommor, och öfver hela bilden sväfvar en ljus stämning af kärleksäfventyr, som vore värda ett bättre föremål än den tjocke holsteinaren Fredrik I. Samma lätta klang af älskogsmadrigal ljuder ur Carl Gustafson Bondes porträtt i samma

samling. Han framställes som »pelerin d'amour» med staf i handen, iklädd en elegant maskeraddräkt med rosafärgade band och spetsar.

Två år senare (1734) har Lorenz Pasch utfört en af sina mest vinnande och finkänsliga bilder, »flöjtspelaren», i Sinebrychoffs samling. Bilden är kanske det mognaste uttrycket för konstnärens sträfvan efter en fri och elegant uppställning och hans försök att genom accessoarer och modellernas sysselsättning återge en ögonblicklig stämning. Man tycker sig här ännu höra de sista tonerna ur en liten gavotte af Gretry, hvilken just förklingat från den unge kavaljerens flöjt. Färgharmonien är diskret, blekt blå.

Ännu från början af 1740-talet finnas arbeten af Lorenz Pasch, som äro hållna i en fin grågrön färgskala utan mörka skuggor — Gustaf Ulf Claesson Bonde med fru (Vibyholm) — och t. o. m. inpå 1750-talet erinrar han sig ännu någon gång sin ungdoms ljusa dröm om rococoherdinnor med rosengirlander öfver hvita bröst, om pickniker i det gröna med lek och musik och glada pilgrimsfärder till l'île d'Amour. Därom vittnar en bild af en leende liten flicka, framställd som »la Folie,» i urringad, grå klädning med rosor och röda bandrosetter (löjtn. Malmberg). Enligt gammal inskrift på baksidan, är den utförd på 1750-talet, ehuru behandlingssättet tyder på något tidigare datum.

I allmänhet är Lorenz Pasch' färg vid denna tid brun och tung utan all konstnärlig charm. Ett intressant arbete, som tydligt visar öfvergången från den ljusa till den mörka koloriten, är friherre Carl Johan Creutz' porträtt af år 1743

(Durlings saml.). De bruna och blågröna tonerna strida här synbart om herraväldet. Bildhuggaren Petter Nordbergs konterfej från år 1745 är redan försvarligen insmordt med den bruna såsen (Breidablick), Emanuel Svedenborg's karaktärsfulla porträtt slutligen är tungt och djupbrunt i färgen, men vackert och synnerligen omsorgsfullt måladt (Sinebrychoffs saml.); det härleder sig från slutet af 1740-talet. Efter denna tid har Lorenz Pasch knappast utfört några arbeten, som förtjäna uppmärksamhet på grund af sina konstnärliga egenskaper. De icke ovanliga helfigurbilderna af barska borgarfruar från konstnärens sista tid visa tydligt, »att därvid ej kunde användas den tid och möda som fordrades och vederborde».

Det säger sig själft, att Pilo icke kunde förbli oberörd af den konstverksamhet, som mötte honom vid hans återkomst till Stockholm, synnerligast som denna ingalunda var obetydande. Jag har sökt i sammanträngd form ge en föreställning om de ledande individernas utveckling och konstnärskaraktärer, särskildt genom att hänvisa till deras bästa arbeten, som, egendomligt nog, hittills endast i mindre utsträckning uppmärksammats af forskare.

För fullständighetens skull må ännu nämnas, att den gamle hofmålaren Georg Engelhardt Schröder var i full verksamhet vid Pilos ankomst till fäderneslandet, ehuru han dock som målare redan kommit in på den nedgående bågen. Ej heller har han utöfvat något inflytande på Pilos utveckling. Schröder, som är en af de långtrådigaste företeelser, vi öfverhufvudtaget möta i den svenska konsthistorien, för-

blef hela sitt lif en opersonlig imitator, som i Sverige sökte omplantera senitaliensk sentimentalitet och morbidezza i uppfattningssätt och utförande. Hans stereotypa kvinnor med gröna skuggor i ansiktet ha knapt en droppe friskt blod i sina ådror. Bättre äro hans mindre vanliga herrporträtt, exempelvis assessor Keders hoptorkade ansikte, som möter oss i flera samlingar, eller Samuel Triewalds pompösa figur (Durlings saml.) och framför allt det ypperliga porträttet af Katarina kyrkas arkitekt, Göran Josua Adelcrantz, som sitter i lång arbetsrock vid sitt ritbord med passare i hand (Sinebrychoffs saml.) — Schröders mästerstycke i afseende å liffull karaktäristik. Säkerligen är detta måladt före år 1727, då Adlercrantz af ständerna utan giltig orsak aflägsnades från sina ämbeten som slotts- och stadsarkitekt; det är ingalunda från Schröders ålderdom »efter 1744,» såsom prof. Levertin anger, då hade konstnären längesedan bortfuskat sin förmåga och karaktäriseringskraft. (G. J. Adelcrantz dog för öfrigt redan 1739.)

Jag har redan framhållit min mening beträffande dessa svenska målares betydelse för Pilos utveckling. De äro ju alla till en viss grad språkrör för modekonsten ute i Europa, England, Holland och Frankrike, men därjämte finna vi hos ett par af dem — Arenius och Pasch — drag af nationell uppfattning och sträfvan efter vederhäftig karaktäristik af tidens människor, och just dessa konstnärer ha utöfvat det märkbaraste inflytandet på Pilo: Pasch genom sin blågröna, lätta färgskala och sin sträfvan efter sirlig elegans och momentan stämning i uppställningen, Arenius genom

sina käcka ungdomsarbeten och en viss likhet i temperament, ty om än Pilo aldrig var en så mager och allvarlig herre som Arenius, så blef dock hans sinne med åren rätt tungt och betänksamt.

Efter ungefär ett års vistelse i Stockholm kan Pilos gesäll- och lärotid anses afslutad. Han begaf sig nu ut i världen att fresta på egen kraft och konstnärslycka.

III.

PILO I SKÅNE

HANS ANKOMST TILL KÖPENHAMN OCH DEN KONST SOM MÖTTE HONOM DÄR

ANSTÄLLNING SOM TECKNINGSLÄRARE VID KADETTKÅREN

KUNGLIG HOFMÅLARE

Thure Wennberg omtalar, att Pilo omkring år 1737 begaf sig till Skåne, en uppgift, som vi ej ha skäl att betvifla, då vi med säkerhet veta, att han ett par år senare befann sig i Köpenhamn.

»I vägen besökte han sin åldriga Fader,» skrifver Wennberg, »som nu hade den glädjen se Sonen i ungdomens styrka gifva det bästa hopp att blifva hvad han blef — En ypperlig Konstnär».

Liksom Roslin ett halft decennium senare, begynte nu Pilo här nere i Syd-Sverige sin självständiga konstnärsverksamhet. Han gick från gård till gård, arbetande för sitt uppehälle på samma sätt som mången annan okänd, ung talang då för tiden. Det dröjde emellertid ej länge, innan hans käcka konst banade honom väg fram till den dryga, skånska högadelns gunst och han »erhöll inträde i de förnämsta husen».

Främst synes han fått åtnjuta vänlighet och protektion på de stora Rammelska godsen Widarp, Maltesholm, Löberöd m. fl.

Malte Ramel eller »rike Ramel,» som han vanligen kallades, är anmärkningsvärd icke blott som en af de mäktigaste magnaterna i Skåne på 1700-talet, men därjämte såsom en ytterst egenartad karaktär. Trots sina oerhörda rikedomar höll han troget fast vid ett gammaldags, torftigt lif och afböjde alla titlar och utmärkelser, som erbjödos honom af konungen. Barfod meddelar en hel hop roliga och synnerligen karaktäriserande anekdoter om den gamle, betänksamme hedersmannen.[1] Han tykte exempelvis icke väl om att hans unga grefvinna (f. von Liewen) ofta lät ändra möbler och tapeter i sina rum, men visade aldrig sitt missnöje häröfver på annat sätt än genom att nappa i sin peruk. Främmande i huset roade honom icke, men han lät icke heller besvära sig stort af dem, ty han läste det oaktadt sina bordsläxor lika högt och lika långt, som han från barndomen vant sig, och om aftonen påminte han dem alltid medels presenterande af en »nattsup» eller »sängfösare» att gå tidigt i säng. När han ville visa särdeles aktning för en förnäm dam, förde han henne till bords sålunda, att han presenterade handen med sin pålagda rockflik, hvilken ära isynnerhet alltid vederfors biskopinnan, ty han högaktade, enligt gammal läggsed, det andliga ståndet. Denne spartanske hushållare tyckes ha intresserat sig för Pilo och t. o. m. unnat sig lyxen att låta måla sitt porträtt. Det förekommer i icke färre än tre exemplar, två på Öfvedskloster och ett på Widarp. Det är sannolikt, att åtminstone Widarp-bilden är utförd redan omkring 1739.

OLOF ARENIUS:
FRIHERRE J. G. SACK

H. Rehbind
Djursholm

Taflan visar en äldre man med kraftigt skuret ansikte, stor näsa och kloka ögon under buskiga, grå ögonbryn. Han är iklädd grågrön sammetsrock och stöder vänstra handen på en käpp; i den högra, behandskade handen håller han sin slokhatt. En slät, hvit duk är knuten kring halsen. Den föråldrade, stora peruken inramar verkningsfullt ansiktet, som är nästan kopparrödt. Bakgrunden skiftar i grönt kring hufvudet, men är föröfrigt hållen i brun ton. Bilden fängslar oss mera genom en liffull karaktäristik än genom några utpräglade måleriska eller koloristiska förtjänster. Den är groft målad med bred pensel, karnationen är hård, glansdagrarna väl skarpa och oförmedlade. Egendomligt nog, är färgskalan temligen mörk och tung (delvis beroende på ålder och smuts): brun med en dragning i grönt i de belysta partierna — påminnande om en del af Olof Arenii tidigare arbeten, ehuru Pilos pensel är något mustigare och bredare. Den ena af de två replikerna på Öfvedskloster, hvilken förut varit infäld i väggboaseringen, är sannolikt af något senare datum, den är blekare i färgen och utförd med lättare hand än nyss beskrifna bild.

Detta var icke enda gången, Pilo vistades som gäst på de präktiga Ramelska godsen. Han knöt här vänskapsförbindelser, som flera gånger återförde honom hit, och hvilka blefvo af stor betydelse för hans framtida öden. Utom Malte Ramels ende öfverlefvande son och arfvinge, Hans, som fortsatte fadrens välvilja och, enligt hvad vi framdeles skola erfara, bl. a. erbjöd Pilo en fristad vid den kritiska

tidpunkt, då han hals öfver hufvud måste lämna Danmark, träffade den unge målaren på Widarp en guvernant, som visade stort intresse för honom och försedde honom med en värdefull rekommendation till sina släktingar i Danmark. Det var en dotter till skådespelaren Desmarées i Köpenhamn — M:lle Charlotta Amalia Dorothea — som tio år senare blef hans hustru. Kanske hade hon blifvit det redan nu, om ej Pilo varit bunden genom en tidigare äktenskapsförbindelse af mindre behaglig art.

Pilo hade nämligen för icke så länge sedan ingått äktenskap med en annan dam, Eva Maria Malmgren. Hon måtte emellertid icke känt sig vidare tillfredsstäld med vår konstnär, ty äktenskapet upplöstes af konsistorium i Lund genom dom af den 6 maj 1747, på grund af att hustrun gjort sig skyldig till tvegifte. Med denna sin första hustru hade Pilo en son, Olof Gustaf, som utbildade sig till jägmästare, men synbarligen icke stod i någon närmare beröring med fadren efter dennes öfverflyttning till Köpenhamn. Pilos senare äktenskap med Charlotta Amalia Desmarées, hvilket ingicks år 1750 på Maltesholm, var barnlöst.

Nära grannar och umgängesvänner till Ramels på Widarp och Maltesholm voro de medlemmar af den stora Lewenhauptska ätten, hvilka under förra hälften af 1700-talet bebodde och innehade Öfvedskloster. Bandet mellan de två skånska adelssläkterna knöts ännu intimare genom Hans Ramels giftermål med grefvinnan Amalia Lewenhaupt, en dotter till den bekante generalen Charles Emile, som halshöggs efter finska kriget. Kort efter giftermålet inköpte

äfven Hans Ramel de Lewenhauptska godsen Öfvedskloster, Svansjö m. fl., så att han småningom blef herre öfver ett område, jämförbart med ett litet furstendöme i Tyskland. Och han nöjde sig ej blott med de vida markernas uppodling, han byggde storartade vägar, broar och slottslika boningshus: det var ingalunda utan orsak, hans fader, den gamle betänksamme Malte Ramel, yttrade: »du blifver ännu en Hans Lånekaka» — hvarmed betecknades, att han skulle bli tvungen att låna bröd af sina underlydande, såsom sägnen förmäler om en viss Hans Walkendor f i Skåne. För en del af sina byggnadsföretag anlitade Hans Ramel sin onkel, öfverintendenten Carl Hårleman, såsom arkitekt. Sålunda utgör det präktiga Öfvedskloster ännu i dag ett af de helgjutnaste och mest harmoniska exempel på 1700-talets arkitektur i Sverige. Exteriören får en säregen karaktär, genom att hela den stora gården är kringbygd dels med murar, dels med långsträckta, låga stenbyggnader. Men trots denna planering verkar den ej tung och fästningslik, tack vare de ytterst väl afvägda inbördes proportionerna. Invändigt är byggnaden till större delen förnyad; endast en stor sal i ljus ton med utsökt smäckra rococoornament bär ännu vittne om Hårlemans finkänsliga dekorationstalang.

Här, på Öfvedskloster, målade Pilo en stor porträttgrupp, hvilken åtminstone i kvantitativt afseende hör till det mest betydande från hans tidigare år. Taflan (äges af grefve Charles Emile Lewenhaupt i Nyköping) framställer den gamla grefvinnan Amalia Lewenhaupt, född Köningsmark, jämte hennes fyra sonbarn, två flickor och två gossar, alla

i nästan naturlig storlek. Den kloka gumman, hvars blick är spänd och hvars ansikte är fåradt af ett långt lifs vedermödor, sitter i ljusgrå, löst fallande dräkt och med hukle på hufvudet. Bredvid henne sitter den äldre, hvitklädda sondottern — Hans Ramels brud — som jämte sin lilla, rödklädda syster är sysselsatt med att fästa blommor kring ett porträtt af sin fader, hvilken då redan afrest till finska kriget. Till vänster något mot bakgrunden stå de båda sönerna; den äldre, en mörklett, smärt yngling på omkring 17 år, i ljusblå uniformsrock öfver blankt harnesk; den yngre, en ljushårig gosse, iklädd en lång, rosafärgad rococorock. Bakgrunden är hållen i mycket mörk ton. Taflan, som lidit betydligt under åren, är, att döma af fotografi, något trög och torr till sin faktur. Figurteckningen är i hög grad bristfällig (se t. ex. den älsta dotterns onaturligt långa arm), veckbehandlingen stel och tung.

Pilo var ingalunda då ännu vuxen en så stor och kräfvande uppgift, som återgifvandet af fem hela figurer i naturlig storlek ställer. Det dröjde många år, innan han lärde sig att behärska teckningen af människofiguren åtminstone så pass, att man icke behöfver antaga vanskaplighet hos modellerna, såsom man i nyssnämda fall vore frestad att göra. I afseende å karaktäristiken är bilden däremot förvånansvärdt utvecklad. Några teckningar bära äfven vittne om att konstnären med allvar förberedde sitt första stora arbete och ingående studerat åtminstone den gamla enkegrefvinnans intressanta ansikte.

* * *

Det kan ej nekas, att Pilo anlände till Köpenhamn i ett ovanligt förmånligt ögonblick. Här rådde verklig brist på dugande konstnärskrafter, och nästan självmant öppnar sig för vår målare en väg till konstnärliga framgångar och socialt anseende. Sådana fördelar hade för honom varit svåra nog att vinna, om han anländt blott ett par årtionden tidigare. Då var ännu konung Fredrik IV:s skickliga hofmålare, fransmannen Benoit Coffre, i full verksamhet; han lämnade Danmark först år 1719.

Benoit Coffre är den enda konstnär, som före Pilo lyckas breda en fläkt af den äkta rococons ljusa färgskimmer och lätta elegans öfver måleriet i Danmark. Han var dessutom en ovanligt begåfvad kolorist af samma raffinerade slag som — ehuru tyngre än — Tiepolo, hvarom framför allt hans mästerliga plafonder bära vittne (Rosenborg, Frederiksberg). Men hans verksamhet i Danmark var af kort varaktighet och utöfvade icke något inflytande på konstutvecklingen där. Målarkonsten i Danmark förblef nästan oberörd af den franska rococons anda och kynne, ända tills Pilo slagit igenom och under ett par årtionden suveränt behärskade och dikterade smaken och uppfattningen inom detta område.

Det är förvånansvärdt, att två så närbesläktade nationer som den danska och den svenska kunnat röna så vidt olika inflytande af samma sak. Den franska hofkonsten, rococon, som i Sverige slog djupa rötter och blef i hög grad fruktbringande för all slags konstnärlig verksamhet i landet, verkade snart sagdt förlamande på alla försök till inhemsk

konstodling i Danmark. Den var för godtycklig, för affekterad, för djärf och vågsam för det lilla landets borgerligt begränsade inbyggare. Det kan stundom vid studium af 1700-tals-konsten förefalla en, som om den danska nationalkaraktären fullkomligt spjärnade emot den lätta maniererade och flyktiga konstsmaken, som med maktord infördes. — Månne det icke ligger något af ett litet demokratiskt folks självbevarelseinstinkt i denna ihållande otillgänglighet för allt, som utgått från det absoluta konungadömets praktgemak?

Men Frankrike intog en så ojämförligt mycket högre social ställning, sällskapstonen och de fina maneren hade vid »le Roy Soleil»'s hof nått en så glänsande utveckling, att äfven den blindaste och minst praktlystne konung måste bländas däraf. Hvar fanns väl en tillräckligt stark nationell kultur och en nog hög och lefnadsfrisk konstodling för att bygga dammar mot de framrullande störtvågorna? Hvar fanns ens lust därtill? Öppnade man icke i stället alla luckor för att låta floden rulla fram och skölja bort den föregående tidens tyngre, massivare och pompösare konstformer, vid hvilka man redan länge känt ledsnad?

De, som naturligtvis i främsta rummet påskyndade den franska konstens utbredning öfver världen, voro suveränerna, konungarna och hofven. Konungens person, vare sig han framställdes som olympens eller rikets envåldshärskare, hade i Frankrike utgjort konstens hufvuduppgift; så blef det äfven öfverallt annorstädes, där den franska konsten kom att räkna sina vasaller. Lyckligt det land, hvars konung verk-

ligen ägde en personlig uppfattning af den världsbehärskande franska kulturen! Lycklig den konst, hvilken fick tjäna en herre, som förstod och befordrade den franska rococons ljusa sidor, gratien, elegansen och fantasiskimret, och icke blott var en själlös marionett och apa.

Sent omsider, då den egentliga rococon redan hade uppgått i andra stilideal, fick Sverige sin tjusarkonung, sin solprins, och med honom detta flyktiga, fina skimmer öfver alla konst- och umgängesformer. Det finnes så mycket af den äkta konstnärliga känslan och värmen hos de gustavianska målarna, denna kärlek till skönheten för dess egen skull, att man måste tillgifva dem deras ofta mycket märkbara flyktighet och bristfälliga tekniska kunskaper. Annorlunda var det i Danmark.

Där återfinna vi alla de svagheter, som vi kunna spåra i den samtida svenska konsten, men få af de motsvarande fördelarna. Dessutom är den danska målarkonsten på helt annat sätt ett lån från utlandet än den svenska. Vi kunna i själfva verket icke anteckna ett enda nationelt danskt konstnärsnamn af någon betydelse förr än i seklets afton. Och när slutligen ett par hemfödda talanger uppstå i Danmark, visa de tydligt, huru svårt de ha att assimilera den franska uppfattningen — de känna aldrig själfva kynnet och andan i den utländska kulturen, såsom svenskarna gjorde det. Men härmed är ju angifvet den danska konstens såväl svaghet som styrka.

Vid tiden för Pilos ankomst till Köpenhamn var Johan Salomon Wahl den förnämsta kraften på målarkonstens

område. Han hade inkommit från syd-Tyskland och utnämnts till hofmålare samma år, konung Christian VI besteg tronen (1730). Hans produktion är oerhörd, och enligt Hennings gjorde han sig känd »plutôt par la quantité que par la beauté des portraits».[2]

Liksom Christian VI:s regeringstid är en af de tråkigaste och glädjefiendtligaste perioder i Danmarks historia, så är äfven hans hofmålare den personifierade tråkigheten. Johan Salomon Wahl var ingalunda alldeles obegåfvad och hade dessutom fått en rätt gedigen utbildning, men han saknar i hög grad lif och glädje i sitt arbete, och därförutan faller en konstnär lätt till föga. Han var under ett par decennier nästan den enda, som kunde leverera någorlunda eleganta porträtt; naturligtvis måste hans atelier under sådana omständigheter förvandlas till fabrik.

Hans arbeten äro mycket ojämna. Det finns bland dem verkligt goda med kraftig färg och bra karaktäristik, men det stora flertalet utgöres af liflösa, schablonmässigt uppstälda konterfej i smutsig, grå eller svartbrun färgskala. När jag tänker på Wahl, vakna alltid i min hågkomst dessa smått bedagade styfva hoffruntimmer med fruset blod och stelnade blickar, hvilka stirra emot oss från Christian VI:s rum såväl på Frederiksborg som på Rosenborg.

Men det kan icke nekas, att Wahl just tack vare sitt tröga och klumpiga temperament förstår att karaktärisera det danska hofvets medlemmar på Christian VI:s och Sofia Magdalenas tid. Upprepade gånger har han förevigat konungen och den härsklystna drottningen — i bröstbild, knästycke

och helfigur — samt äfvenledes prins Fredrik (ett förträffligt porträtt af den sistnämnde, knäst., hänger på Bregentved). I dessa bilder, liksom i mängden af de Wahlska kvinnoporträtten, är koloriten ofta såpig och oklar, stundom mycket mörk. Vida högre i konstnärligt afseende stå åtskilliga af hans kraftiga herrporträtt. Jag vill särskildt påminna om Iver Rosencrantz' karaktärsfulla bild, bekant från Raadhusudstillingen 1901, och Wahls självporträtt på Frederiksborg samt slutligen hans koloristiska mästerstycke, porträttet af hofnarren Otto Kühl (Frederiksborg). Den lustiga herren är iförd en lysande, grannröd rock med silfverbroderier och står med vinglaset höjdt i ena handen. Den breda munnen är full af sottiser, och ögonen kisa mot åskådaren på ett knipslugt sätt. Hela taflan lyser som ett rödt grin öfver tråkighetens och dumhetens hofmaskerad.

Jämte Wahl träffade Pilo vid sin ankomst till Köpenhamn ett par yngre porträttmålare, hvilka båda småningom mottogo inflytande af hans koloristiska behandlingssätt. Den ena var Jacob Brünnich, en torr och föga utvecklad borgerlig konterfejare, hvars kolorit stundom kan erinra om Lorenz Pasch d. ä:s tidigare arbeten, den andra var Johan Hörner, en af Scheffels f. d. elever.

Hörner var född i Edebo socken i Upland år 1711 och inträdde, 17 år gammal, som lärjunge i Scheffels atelier vid Prästgatan i det Pfeiff'ska huset. Här arbetade han ända till 1735, då mästaren gaf honom en vacker orlofsedel, emedan »er sich nun resolviret sein fortune in der fremde zu versuchen». Det heter vidare i nämnda dokument, att

4

han under hela lärotiden »sich treu, ehrlich, vorsichtig und fleissig aufgeführet, so dass sowohl ich als auch Jedermann wegen seines guten geführten Leben und Wandels auch treu und fleissigen Verhaltens wohl mit ihm Zufrieden bin. [3]»

Johan Hörner kom aldrig längre ut i världen än till Köpenhamn, här slog han sig till ro och utvecklade sin i god mening »ärliga och försiktiga» konst. Han är en i yttersta grad enkel och flärdfri konstnär, t. o. m. torftig hvad det måleriska behandlingssättet beträffar, men han väcker vårt intresse genom en ovanlig förmåga att djupt och lefvande karaktärisera sina människor. Det finnes flera beröringspunkter mellan Hörner och Per Krafft d. ä., som ju äfven var elev af Scheffel, ehuru den senare genom Roslins inflytande åt sig utvecklade ett smidigare och elegantare handtverk.

Bäst lyckas Hörner i sina porträtt af gamla, buttra gubbar. Med osminkad realitet målar han deras fula, skrynkliga anleten och undviker inga af naturens oregelbundenheter. Ett förträffligt exempel på denna objektiva karaktäriseringskonst är porträttet af Fredrik Rostgaard med den uppsvullna, stora näsan (Frederiksborg) och äfven den gamle, knarrige amtmanden von Warmstedt (Raadhusudstillingen). Ingendera af dessa bilder verkar tilldragande vid första mötet, men den intresserade betraktaren skall småningom finna, att där dölja sig lefvande personligheter under de hårda skalen. Senare arbeten af Hörner röja tydlig påverkan af Pilo i färgval och stoffbehandling. Den spåras t. ex. i de

underhållande karaktärsstudierna af politiemästaren Thurm och hans grinande, fula fru (hos fru Burman-Becker), hvilka äro utförda med rätt pastos pensel i grön- och brunskiftande färgskala. Karaktäristiska för alla Hörners människor äro de blåfärgade ögonhvitorna.

* * *

Pilo kom, som nämndt, till Köpenhamn, försedd med en rekommendation af m:lle Desmarée, hvilken var ställd till språkläraren vid kadettkåren, herr Almer. Sannolikt var det i följd af denne herres förord, som öfverste Nostitz — kadettkårens föreståndare — genom öfverkrigssekreteraren i underdånighet för Hans Maj:t föreslår »den aus Stockholm geburtigen und allhier neulich angekommenen Mahler, nahmens Carl Gustaf Pilou» till den lediga teckningslärarebefattningen vid kadettskolan. Pilo erhöll äfven sysslan den 10 april 1741, emedan teckningsläraren vid sjökadettkåren Jacob Fossie, som också varit föreslagen, icke ville mottaga den mot en ersättning af blott 50 rdl. årligen. Detta anspråkslösa arvode växte emellertid förvånansvärdt hastigt; blott något år senare sitter Pilo med en årsinkomst på 300 rdl.[4]

Efter fyra års tjänstgöring har Pilo fått nog af den pedagogiska verksamheten, och öfverste Nostitz får befallning att se sig om efter en annan lämplig teckningslärare. Saken föredrages åter för konungen af öfverkrigssekreteraren (d. 5 juli 1745); det heter i hans protokoll bl. a.: »zu Ansehung

der Gage aber wird allerunterthänigst erinnert: dass derselbe (Pilo) zwar 300 rthl jährlich genossen. Es ist aber die eigentliche und fastgesetzte Gage für den Ritzmeister nur 125 rthl, und ist folglich derjenige was er mehr genossen nehmlich 175 Rthl. ihm in anno 1742 als eine besondere Gnade und ohne Consequence für andere beygeleget worden.» [4]

Wennberg påstår, att Pilo sökte befrielse från sin lärarebefattning för att få mera tid att studera och kopiera efter gamla mästare i grefve Danneskjolds galleri; Büsching däremot låter honom bli hofmålare med det samma.

Den senares uppgift är bevisligen oriktig, ty Pilo erhåller fullmakt och instruktion som hofmålare först år 1747 efter Fredrik V:s kröning. Wennbergs utsago hvilar sannolikt på en muntlig berättelse af Pilo själf, som hela sitt lif synes bibehållit den nyckfulle och despotiske amiralen F. Danneskjold-Samsö i tacksamt minne. Hvilka öden, som förde den svenske målaren tillsammans med denne barske, höge herre, är svårt att veta; ej häller har det varit mig möjligt att få reda på hvad grefven och generalamiralen hade för märkvärdigheter i sitt »galleri». Det var väl några gamla holländare, som sedan skingrats åt olika håll, ty numera finner man ej sådana på Danneskjold-Samsöernas präktiga, gamla gods Gisselfeld. Pilos intresse för gammal konst bekräftas äfven af andra uppgifter; han har bl. a. på ett ganska genomgripande sätt restaurerat en del taflor på Christiansborg [5].

Det enda konstnärliga vittnesbördet om Pilos beröring med amiral Danneskjold är en pastell på Gisselfeld. Om

den ej vore signerad »Carl Gustaf Pilo pinx 1745», vore det i sanning icke lätt att gissa sig till mästaren.

Amiralen är framstäld nästan en face, iklädd rustning och med elefanterordens blå band öfver bröstet. Det fårade, torra ansiktet har ett tråkigt och missnöjdt uttryck. Vi få intryck af en adelspotentat, som känner sig kränkt, hvar gång hans vilja och ärelystnad icke äro rikets lag.

Behandlingssättet är tämligen groft och utan koloristisk charm. Bysten är lindrigt feltecknad; färgskalan i brunt och blått är mörk och tung; karnationen naturtrogen. Det påminner kanske närmast om Hörlings något hårdhändta pastellkonst. Pilo har, enligt uppgifter ur olika källor, utfört pasteller flera gånger under sitt långa lif, bl. a. utställdes en sådan på svenska konstakademiens exposition samma år, han dog, men att döma af de prof, jag varit i tillfälle att se, var hans förmåga i denna konstart föga anmärkningsvärd. Pilo är oljefärgsmålare ex professo. Först då han fritt och obehindradt kan briljera med bred pensel, med färg i tjocka klickar och lysande glansdagrar, är han riktigt sig själf. Den ömtåliga pastelltekniken med kraf på noggrannhet och tålamod låg ej för hans lynne. Därför äro äfven hans senare pasteller (Christian VII och Caroline Mathilde, Rosenborg) släta handtverksarbeten, af intresse blott såsom vittnesbörd om huru icke ens en boren oljefärgskolorist på 1700-talet kunde låta bli att experimentera med den moderna pastelltekniken, samt såsom bevis för huru olika sträfvan och utbildning dessa målningssätt kräfva af sina respektive utöfvare.

Utom amiral Danneskjold-Samsö synas äfven andra danska adelsmän uppmärksammat den unge svenske målaren, som förstod att breda ett så bedårande elegant färgskimmer öfver sina porträtt. De voro nog ej så kinkiga med likheten och karaktäristiken, dessa danska herrar, blott bilden lämnade intryck af ståtlig figur och tog sig bra ut i en stor salong.

Bland dem, som använde Pilo vid denna tid eller något senare (vid slutet af 1740-talet), må nämnas grefve Preben Brahe till Hvedholm, den danska Braheättens siste manlige ättling. Han lefde ogift och »erigerade» jämte sin älsta syster Sofie Brahe stamhuset Hvedholm 1751. Pilo har utfört porträtt såväl af herr Preben Brahe som af hans båda systrar, Sofie och Anna Elisabeth, samt därtill af fru Susanna Brahe till Östrupgaard. Alla fyra bilderna finnas på Hvedholm, där de numera sitta infälda i boaseringen i matsalen. Det är dekorativa stycken af rätt ojämn kvalitet.

Bäst är det manliga porträttet. Den omkring 40-årige grefven är iförd blank stålrustning och elefanterordens band, men han röjer i öfrigt inga martialiska anlag — tvärtom. Vi se ett ljust, danskt mjölkansikte med något rödlätt hy och bleka blå ögon. Bakgrunden är blågrön med bruna skyar. Bilden är utförd med nästan öfverdrifven penselbrio, färgen är degartadt tjock i glansljusen. Som dekorativt stycke — beräknadt att ses på något afstånd — gör den sig förträffligt. Färgskalan sammanhålles af det grönaktiga ljuset, som stärker och koncentrerar den dekorativa effekten, utan att inverka störande på bildens friska, måleriska karaktär.

De tre damporträtten äro ännu bredare och flyktigare målade än herrporträttet. Deras konstnärliga värde är mycket litet, måhända äro de rent af verkstadsarbeten.

Pilo är för öfrigt i allmänhet högst ointressant i sina fruntimmersbröstbilder. Han målar bröst och armar nästan alltid efter samma normal-skönhetsschablon och varierar endast vridningen af kroppen något mer en face eller något mer i profil. Klädningslifvet är mycket djupt urringadt och blottar ett högt, välsvarfvadt bröst. En vid sidenmantel, som ofta är så styf, att den kunde stå för sig själf, draperas kring lifvet i omotiverade, skarpt brutna veck, sålunda att den höljer händerna och underarmarna. Ett sidenband med rosett kring halsen och pärlsmycken på bröstet samt i det hvitpudrade håret fullborda toaletten. Det råa och oskolade i Pilos målningssätt framträder i sådana kvinnoporträtt skarpare än i hans andra arbeten. Han synes hafva hyst ett mycket ringa intresse för sina feminina modeller och, så att säga, skurit dem alla öfver en kam.

På Hvedholm finnes ännu ett arbete af Pilo, åt hvilket vi i detta sammanhang måste ägna någon uppmärksamhet. Det är ett tämligen litet krigarporträtt, måladt på koppar, hvilket på frånsidan bär följande inskrift af Pilos egen hand: »General Lieutnant Christian Lerche A:o 1743.. Carl Gustaf Pilo pinxit», samt med annan stil: Pilos bedste Arbeide, malet i hans 30:te Aar straks efter han blev bekjendt i Danmark.»

Generalen är framstäld i stålrustning med guldbeslag (midjest. åt vänster); en panterfäll är häktad vid vänstra skuldran. Hjälmen håller han framför sig. Dannebrogs-

ordens band af hvitt brocheradt siden med röda kanter bryter förträffligt af mot det stålblå pansaret. Karnationen, som är betydligt rödlett öfver kinderna, verkar i hög grad naturtrogen.

Bilden är såtillvida Pilos mästerverk, att han knappast någonsin målat med större omsorg, mjukare och finare pensel samt mer lättflytande, väl sammansmälta färger. Men det kan ju med skäl ifrågasättas, om sådana egenskaper äro de högst värderbara i konstnärligt afseende. Mig förefaller det, som om denna spetsigt målade, lilla kopparplåtsbild vore ett direkt uttryck af Pilos studier efter gamla mästare. Den påminner i format och behandlingssätt mycket om Karel van Manders vackra, små porträtt på koppar (Frederiksborg m. fl. saml.), ehuru den fina, blågrå färgskalan är vida ljusare och lättare, men äfven kyligare än i van Manders arbeten. Pilo kunde nog vara både korrekt i teckningen och omsorgsfull i det måleriska handtverket, när han blott bemödade sig.

Genom sina arbeten för de danska storadelsmännen och sannolikt särskildt tack vare sin gynnade ställning hos den inflytelserika amiral Danneskjold-Samsö kom Pilo i beröring med kronprins Fredrik och hans unga gemål Lovisa af England. Enligt Wennbergs uppgift, skulle Pilo först blifvit i tillfälle att måla kronprinsessans porträtt och lyckats så väl med detta arbete, att han för framtiden tillvann sig Fredrik V:s synnerliga bevågenhet.[6] Pilo visste att smickra en liten, högfärdig furste med härskareporträtt à la »Roy Soleil» och blända honom med färgglans.

Alla de bilder af Fredrik V:s första gemål, som jag varit i tillfälle att se, framställa henne som drottning. Det före-

LORENZ PASCH D. Ä.:
FLÖJTSPELAREN

P. Sinebrychoff
Helsingfors

faller sålunda, som om kronprinsesseporträttet gått förloradt och icke finge identifieras med den tidiga och ståtliga bilden på Rosenborg, såsom stundom skett, ty målaren har väl knappast anticiperat hennes blifvande värdighet. Rosenborgbilden är emellertid ett af de yppersta exemplen på Pilos tidigare skede som kungl. hofmålare, och vi skola i följande kapitel närmare dröja vid den.

Kort efter det Fredrik V bestigit tronen (1746), erhöll Pilo formell anställning som »Hofschilderer»; den gamle Wahl, som ännu var i full verksamhet, (han dog först 1765) befordrades till »Kunstkammerverwalter». Med hofmålarebefattningen följde, enligt här nedan meddelade instruktion, dock icke någon annan tjänsteskyldighet än att hålla alla de kungliga taflorna i godt stånd mot ett årligt arvode af 500 rdl. Alla porträtt betraktades såsom separatbeställningar och betalades extra ur Particulierkammarkassan.

Följande utnämningsdekret på bruten dansk-tyska hade Pilo äran mottaga:[7]

»Wir Friedrich der Fünffte

Thun kund hiermit, dass Wir *Carl Gustav Pilo* zu unseren Hofschilderer allergnädigst bestellet und angenommen haben; dem auch solches hiermit und kraft dieses dergestalt und also dass Uns als seinem absoluten und souverainen Erb. Könige und Herrn derselbe soll getreu, huld und gehorsam seyn; Unsere und Unseres Königl:e Erb. Hauses Nutzen und Bestes geträulich befordern, Schaden und Nachtheit aber, nach aus besten Vermögen warnen verhindern

und abwenden, auch was er deshalb in Erfahrung bringen wird, Uns und den Unsrigen ohne Scheu und Ansehen der Person aufrichtig offenbaren. In Sonderheit soll er fleissig Acht haben und es seine Haupt-Vorrichtung seyn lassen um die Portraits und Cabinett-stücken wie selbige Nahmen haben auf unsere Schlossern, sowohl in- als ausserhalb Unseres Recidence-Stadt Copenhagen in Zeit nachzusehen, und was etwann daran entweder schon jetz mangelhaft seyn oder ins künftige Beschädigt werden mögte, ohne à parte Zulage oder Bezahlung, nach seiner besten Kunst und Wissenschaft auf sorgfältigste zu repariren, mithin sothane Stücke in gebührendem guten Stand zu unterhalten, weshalbe derselbe dann nach Ablauf des Jahres von dem Schloss-Vervalter jeden Orts, wo dergleichen Arbeit bewerkstelliget ist wie auch von dem beykommenden Hoff-Bau-Meister sinen Attest über die Anzahl der von ihm in sothanerer Jahre reparirten und bey gleich gehaltenen Stücken, bey Unserer Particulier Cammer einzuliefern und sich übrigens dergestalt zu betragen hat, wie es einem ehrliebenden Hoff-Schildrer und getreuen Königl. Diener gebühret und wohl anstanding ist. Wogegen Wir demselben für solche Uns leistende getreue Dienste an jährlicher Gage Fünff-Hundert Rthlr Dänisch Courant aus unserer Particulier-Casse, bis zu Unserer weitere Allergnädigste Verfügung reichen und bezahlen lassen wollen. Urkundl. unter unserem Königl. Handzeichen und vorgedruchten Insiegel. Gegeben auf Unserem Schloss Christiansburg in Unserer Königl. Residence-Stadt Copenhagen d. 5 Aug. 1747.

FRIEDRICH R».

IV.

PILOS PORTRÄTT AF KONUNG FREDRIK V SAMT DROTTNINGARNA LOVISA OCH JULIANE MARIE

KRONPRINSENS TECKNINGSLÄRARE

Från och med det år, Pilo erhöll sin förnäma anställning, vidtager för honom en rastlös produktion af kungliga konterfej. I Particulierkammarkassans räkenskaper jämte bilagor och kvittenser kunna vi noggrant följa denna produktion, åtminstone beträffande Fredrik V:s egna porträtt, och de pris, hvarmed den ersattes. Mellan åren 1748 och 1763 har Pilo utfört icke färre än 57 porträtt af konungen, däraf 12 bröstbilder, 25 knästycken, 16 helfigurbilder och 4 till häst — alla i nästan naturlig storlek. Alltså ingen trög produktion, då vi betänka, att ensamt ett ryttarporträtt i naturlig storlek lätt drar sitt år för en nutida målare.

Utom dessa konungabilder målade Pilo en mängd porträtt för de båda drottningarna Lovisa och Juliane Marie samt för kronprins Christian, arbeten, som endast delvis betalades ur

particulierkassan. Denna ymniga produktion för det kungliga husets räkning, hvilken naturligtvis skulle ha sin gång alldeles oberoende af målarens disposition och öfriga arbeten, hindrade honom emellertid icke från att fullgöra en rätt stor mängd privatbeställningar, dels för sina höga, adliga gynnare, grefve A. G. Moltke m. fl., dels för sina umgängesvänner och kamrater vid konstakademien. Hans egentliga syssla såsom hofmålare med 500 rdl:s lön, hvilken ju närmast är att betrakta som en konservatorsbefattning vid de kungliga samlingarna, torde icke gifvit honom så synnerligen mycket arbete.

Af dessa antydningar om Pilos produktion under hans vistelse i Danmark kunde man lätt draga den slutsatsen, att han var en sannskyldig arbetsmyra, som tog uti redan vid arla morgonstunden och icke lämnade palett och penslar ifrån sig ännu, då mörkret föll på och ljusen tändes. För min del tror jag dock fastmer, att Pilo alls icke utmärkte sig genom någon ovanlig arbetsifver. Hans natur var rätt bekväm och blef det allt mer med åren, han förstod tillfullo att värdera ett godt bord och satte värde på umgänge med glada kamrater. Men ett lätt handalag hade han och en ovanlig förmåga att genom några raska penseldrag få ett porträtt att göra effekt. Hvad som dock närmast förklarar denna öfverproduktion af kungliga porträtt, är de anspråk, som de skulle fylla, och de ändamål, hvartill de användes.

De äro målade efter tre, fyra schabloner allesamman, endast dräkt och uppställning äro varierade. När konstnären

en gång gjort en skizz af konungen i kröningsmantel, användes denna för en hel massa konterfej i bröstbild, knästycke och hel figur. Detsamma var förhållandet med skizzen till Fredrik V iklädd bröstharnesk med elefanterordens band; endast lifskärpet varierar i färg å dessa bilder. Dessutom har målaren utan tvifvel gjort specialstudier af konungen till häst. Men knappast flera!

Inträffade det, att vår konstnär ville studera sin höge modells drag och hållning längre än denne kände sig road däraf, fanns dessutom en utväg, hvarom traditionen ännu fortlefver. Hofapotekare Becker fick spela kung! Hans stora näsa och runda ögon, hufvudformen och det stolta kastet på nacken påminna verkligen i mycket hög grad om Fredrik V. Pilo har nämligen äfven en gång målat honom under hans rätta namn (Fru Burman-Becker).

En produktion, som tillgick på detta sätt, kräfde ju mindre konstnärlig fördjupning än skickligt handalag. Det var vanligen blott fråga om att så troget som möjligt kopiera en tidigare komponerad bild. Att dessa porträtt sinsemellan blefvo nära öfverensstämmande, betydde föga, ty de spredos åt alla väderstreck, bortskänktes som nådevedermälen åt hoffunktionärer, ambassadörer m. fl., eller som vänskapsgåfvor till höga släktingar. Större delen stannade ju inom landet, men andra fingo resa ända ned till Österrike, Turkiet, Spanien och andra länder, såsom af den i bokens slut meddelade förteckningen närmare framgår.

Hvarken konstnären eller de höga ägarna torde betraktat dessa kungabilder såsom porträtt i egentligaste mening eller

individuella karaktärsstudier. Snarare voro de ett slags dyrbara dekorationsstycken, afsedda att intaga en representativ plats i en elegant rococosalong. De skola ses och bedömas i sådana präktiga, stora salonger, dekorerade med raffinerad dansk rococo i gull och hvitt, hvilka förekomma i det Moltke'ska palatset på Amalienborg eller ute på Bregentved. Först där kan man få en riktig uppfattning af dessa konungaporträtts konstnärliga värde och mening, först där får man en lefvande känsla af deras berättigande. Icke häller förr än då, tror jag man rätt kan uppskatta målarens individuella fel och förtjänster samt anvisa honom hans plats som begåfning och arbetare.

Den, som öfverhufvudtaget icke anser, att ett sådant ytligt dekorativt porträttmåleri har egentligt konstnärligt värde, må rikta sitt klander mot »tiden», »modet», det allmänna uppfattningssättet o. a. dyl., men icke förbise den förtjänst, som den enskilde skapande individen kan inlägga i en sådan modeschablon. Det är klart, att förtjänsterna i arbeten af antydd art närmast äro att söka på koloritens område och i deras mer eller mindre utpräglade dekorativa hållning.

Frågan blir därför i detta fall: Huru tillgodoser Pilo de koloristiska och dekorativa kraf, som måste ställas på de officiösa kungliga porträtten; ådagalägger han några individuella konstnärsegenskaper på detta område, utöfver det som föreskrefs af gängse mod; inlägger han lif och karaktäristik hos sina konungar och drottningar? Jag vill söka besvara dessa spörsmål genom att karaktärisera några goda exempel för de olika slagen af konungaporträtt, som Pilo utfört.

Tidigast och talrikast äro knästycksbilderna af konungen. Vi påträffa sådana i Danmark på Bregentved, Glorup, Wedellsborg, Frederiksborg, Rosenborg m. fl. slott och adelssäten.

Bilden på Bregentved är signerad »Pilo 1749» och härleder sig alltså från hans tidigaste år som hofmålare. Han har ännu icke börjat känna ledsnad och äckel vid det evigt enahanda, han arbetar med fart och glädje, och kanske mest därför är bilden ägnad att fängsla oss mer än de flesta senare replikerna.

Konungen står vänd åt vänster med högra handen stödd på en fältherrestaf och den vänstra i sidan. Han är iförd gult kyller och bröstharnesk samt castorhandskar. Kring lifvet är knutet ett väldigt, fladdrande, blåhvitt skärp, öfver bröstet elefanterordens blå band. Den plymagerade hjälmen ligger till vänster på en med kronkläde täckt konsol. Bilden är i hög grad liffull, ehuru konungens uttryck röjer hvarken själ eller intelligens. Typen har något fågelartadt smalt och tillspetsadt, det mest utpräglade draget är sinnlig vällust. Hans försök att imponera med en viss stolt högdragenhet påminner om ungtuppen, som, bröstande sig, svassar fram med yfviga stjärtfjädrar, väckande trånad hos alla hofvets små hönor, vare sig i fjäderhamn eller ljusblommigt siden.

Konstnären har dock gjort allt hvad han kunnat för att med yttre medel förvandla en tom och banal docka till ett bjudande majestät. Han har noggrant efterliknat uppställningen i Ludvig XIV:s och Fredrik den stores imposanta konterfej, sådana de framför allt utförts af Rigaud och

prins Carl. Den moderna målaren är ju vida skickligare och säkrare som tecknare, och han ger oss betydligt mera af modellernas inre karaktär, än Pilo förmår gifva, han är, kort sagdt, en mera utvecklad konstnär. Men likaväl som Pilo röjer Zorn en sträfvan att nå konstnärlig effekt med klangfulla, höga färgackord, utkastade med bred och kraftig, skenbart vårdslös pensel, som dock i grunden lyder en säker beräkning. Det finns en viss målerisk djärfhet hos båda, en viss nyckfull, flott elegans i uttryckssättet, någonting, som »drifver lifvet ut i fingerspetsarna». Samma drag och sträfvan kan iakttagas äfven hos andra genuint svenska figurmålare i modifierad form. Se t. ex. på Larssons historiska freskomålningar i Stockholm och Göteborg. Med hvilken fart och sirlighet i förening äro de ej utförda! Målaren har sin glädje i en kraftig penselbrio, som dock alltid begränsas af litet pretiös elegans. Det betecknar någonting genuint svenskt detta konstnärsdrag; det återfinnes icke så utprägladt hos någon annan nations ledande konstnärspersonligheter. Det är det svenska vagabond- och musikantlynnet, omsatt i färger, uttryck för en sida af den formgifvande fantasien hos »en nation full af hetsigheter».

Det var naturligtvis icke utan skäl som den franska rococon slog djupare rötter i Sverige än någon annanstädes i Europa. De svenska 1700-tals målarna voro snart sagdt födda rococokonstnärer och behöfde knapt vistas ett år i Paris för att fullständigt assimilera den franska smaken och uppfattningen. Och dock vore det orättvist att påstå, att målarkonsten här blef en opersonlig, blodlös kopia af den

franska. Den svenska rococon betecknar till en viss grad ett nationelt karaktärsdrag, som kan spåras i literaturen, i sätt och lynne likaväl som hos konsten, i skiftande konstellationer tillsammans med andra drag. Men man kommer aldrig att iakttaga det tydligare, än då man studerar en konstnär som Pilo midt i flocken af borgerligt tunga och gedigna tyska och danska konstnärer.

Dock, låtom oss återvända till Pilos kungaporträtt. Helfigurbilderna af konung Fredrik V i kröningsdräkt utgöra en särskild grupp för sig, ehuru de icke äro fullt så talrika som knästyckena (Rosenholm, Brahesborg, Kgl. Foyern, Gaunö m. fl. saml.). Konungen står i alldeles samma ställning som Ludvig XIV å Rigauds bekanta porträtt i Louvren (eller Ludvig XV på van Loos bild i Nationalmuseum), hvilket för öfrigt, spridt i gravyrer, fått tjäna som förebild för många andra målare utom Pilo. Vänstra handen hvilar på spiran, som stöder mot en kudde med de öfriga regalierna, den högra i sidan. Benen, beklädda med hvita silkesstrumpor, äro kokett vridna till en nästan ekvilibristisk pose och högra foten framsträkt som till ett »pas de menuette». Det fordras en rätt stor öfning för att stå säkert i en sådan ställning, hela kroppstyngden hvilar på det bakre benet, axlarna äro starkt tillbakadragna och nedtyngas af den väldiga hermelinmanteln. Dräkten är föröfrigt af hallonrödt siden samt rikligen garnerad med breda spetsar jämte elefanter- och dannebrogsordnarne med stor kraschan. Till vänster en mörk röd kudde och ett hyende under regalierna. I bakgrunden ett grönskiftande draperi och på golfvet en brysselmatta.

Konungen försöker här om möjligt antaga en ännu förnämare och mer högdraget nedlåtande min än å den tidigare bilden, där han är iklädd rustning. Eller kanske är det snarare målarens förtjänst, att så är fallet! Nästan alla spår af lif och människa äro bortblåsta, vi se blott en utbrunnen, slö kurtisör, som knappast kan inbilla någon annan än sig själf, att han imponerar genom kunglig värdighet. Han är mera dansmästare än kung och trippar hällre än han går. Det råder en väsentlig skillnad i afseende å härskarepondus mellan Rigauds Ludvig XIV och Pilos Fredrik V. Hos den förra finna vi, enligt Julius Lange, »ett lejon och ett får, en tordönsgud och en gammal käring i innerlig förening», hos den senare har redan »fåret uppslukat lejonet». Den ene är, låt vara, teaterkung, den andre blott — marionettkung. Men accessoarerna äro lika stora, draperierna lika vidlyftiga och hermelinmantlarna lika präktigt pösande kring dem bägge. Det är med dem konungavärdigheten skall understrykas. Tant de bruit pour une omelette! Bildens dansartadt flyktiga karaktär understrykes ytterligare af den lätta, ljusa koloriten.

Hålla vi oss till exemplaret i den kgl. foyern å operan, finna vi strax, att det måleriska utförandet röjer mera omsorg, än vi iakttagit i det föregående porträttet (midjest. å Bregentved). Penseln är mjukare, t. o. m. mycket mjuk i den vackert och illusoriskt återgifna hermelinmanteln. Synnerligen finkänsligt, nästan med pastellcharm, äro ansiktet och det pudrade håret behandlade. Det koloristiska ackordet mellan den blekröda dräkten och den hvita manteln verkar nobelt och diskret och likaså det ljusgröna draperiet öfver den bruna bakgrunden.

Kraftigast i färg stå dynan och hyendet (i fgr.) af mörk, tjock purpursammet. Hela bilden är föröfrigt öfverdragen med ett mycket lätt och ljust silfverskir, som dämpar och förfinar de koloristiska ackorden.

Liksom konungen så ha äfven de båda drottningarna Lovisa och Juliane Marie upprepade gånger afmålats af Pilo såväl i helfigur som i knästycke och bröstbild.

Det tidigaste och mest betydande af dessa drottningporträtt är den stora bilden af drottning Lovisa å Rosenborg. Den hänger i dålig belysning i det lilla kabinett, som är ägnadt Fredrik V och hans drottningar, men gör det oaktadt en präktig dekorativ effekt, tack vare sin lysande, friska kolorit. — Drottningen står vänd åt vänster med vänstra handen hvilande på en purpurkudde med kronan, den nedfallande högra handen fattar ett grepp i manteln. Hon är iklädd en djupt urringad, hellhvit sidendräkt med spetsärmar och spetsgarnityr på bröstet. En hermelinfodrad mantel af purpursammet med gullkronor är häktad vid skuldrorna.

Bilden är i flera afseenden en af de mest älskvärda och sympatiska, Pilo målat. Förtjänsten härför är i icke ringa grad modellens. Det är den blida och godhjärtade drottningen, som aldrig lät någon gå ohulpen ifrån sig, kvinnan, som sade sitt kall vara att fylla makans och moderns naturliga plikter och icke blanda sig i statsangelägenheter, det är folkets älsklingsdrottning, vi se framför oss. Dorothea Biehl har karaktäriserat henne i ett af sina bref på följande sätt[1]: »Vil De spörge: Men hvad giorde da Lovise saa elsket? Ved hvilke Begivenheder udmærkede hon sig? Hvad giorde

hun for Land og Rige? Saa ved jeg ingen glimrende Handling at anföre, hun kunde lige saa lidet kaldes Landets Frelserinde som dets Plagerinde, hon foretog sig i al den tiid hon var her intet uden hvad hun burde. De som kender og föler dette Ord i sin ganske og höyeste Bemærkelse, vil maaske naar De nöye har overveyet det med Henrykkelse bryde ud: Saa har hon været magelös! — — — De dömer rigtig min Ven, hendes Hengivenhed for Kongen, hendes Omhue for sine börn, hendes Moderlige Kierlighed for alle hendes Undersaatter fra den störste til den mindste uden Undtagelse var magelös. Den Villighed, hvormed hun i alle Ting underkastede sin Villie Kongens viiste, at hun ikke gav efter for Magten, men af den Vellyst et elskende Hierte nyder ved at tækkes sin Elskede».

Hennes älskvärda karaktär framträder tillfullo i porträttet, i synnerhet om vi jämföra det med de senare bilderna af den kalla och stela hofdamen, drottning Juliane Marie. Konstnären synes äfven gjort sitt bästa för att framhäfva det veka och barnsligt älskliga, nästan menlösa i hennes drag och uttryck. Behandlingen af ansikte och händer är ytterst mjuk och finkänslig. Se blott, med hvilken kärleksfull omsorg den gropiga, lilla handen, som fattar i manteln, är modelerad! Det är stor skillnad på denna hand och de händer, som vi kunna iakttaga å senare repliker af Juliane Maries porträtt, där fingrarna äro tecknade efter en viss modeschablon med sista falangen i konkav kurva.

Äro de nakna delarna gjorda med fin pensel, så är däremot dräkten bredt och kraftigt målad. Det är samma pen-

selbrio som i det käckt utförda knästycket af Fredrik V. Den skimrande hvita sidenkjolen, som inramas af purpurmanteln, är ett koloristiskt mästerstycke för sig. Den är ej glatt och ängsligt målad såsom Roslins hvita sidenkjolar, utan friskt, modernt — om ej uttrycket missförstås — med penseldrag på olika led och skarpt brutna, illusoriska veck. Färgen har en dragning i hafsgrönt, hvilket ger bilden en mycket noblare karaktär än de grå, kallt blå eller rosaaktiga skiftningar, som vi finna hos många 1700-talets konstnärer, då de måla ytor af hvitt siden. Utan tvifvel är denna bild målad efter lefvande modell. Den äger någonting alltför enkelt och naturligt för att ha tillkommit i en hofmålares atelier, oberoende af verkligheten.

Å de senare porträtten (knäst. på Amalienborg, Sinebrychoffs saml. m. fl.) har Lovisa redan betydligt mera af den obligatoriska, styfva, högdragna drottninghållningen och -minen. De äro äfven glattare och flyktigare målade i en starkt grönskiftande färgskala. Hon sitter som i ett bo af pösande, grönhvitt siden och hermelin, bildadt af kjol och mantel. Den ena handen höjes svagt som till utdelande af en befallning, den andra ligger nedfäld, fingrarna äro elegant krökta. Bilderna ha onekligen goda dekorativa egenskaper och passa förträffligt i en stor, ljus rococosal, men, som konstverk betraktade, äro de af underordnadt värde; de höra till dem, Pilo tillverkade efter mått och schablon delvis ännu efter drottningens död.

Ännu mycket mindre godt är att säga om de talrika bröstbilder af drottning Lovisa, hvilka ofta möta oss såväl

i danska samlingar som i konsthandeln. De äro vanligen mycket bleka i ton med starkt grön belysning och utan friskhet och fart i penselföringen. Större delen af dem härrör nog ej från Pilo själf, utan från hans elever och kopister.

För att få en samlad bild af Pilos utveckling som *hofmålare* måste vi taga i betraktande några bilder, som ligga längre fram i tiden, än vi nu egentligen befinna oss. Det är Juliane Maries porträtt och ryttarebilderna af konung Fredrik V. Redan år 1751 hade den allmänt afhållna drottning Lovisa ryckts bort af en barnsängssjukdom, och med henne föllo de sista skrankorna för konungens sedeslösa lif. Det gick icke längre en kväll, som han ej tillbragte i det liderligaste sällskap med afskum från gatan och gamla fyllbultar — vid hvilka tillfällen konungens värdighet fordrade, att han tömde de flesta buteljerna och begick de största skändligheterna! Och då han var i berusadt tillstånd, togo sig hans lidelser uttryck på de mest onaturligt grymma, t. o. m. blodtörstiga sätt. Det var, som Dorothea Biehl skrifver, »saaden en Yderlighed af grove Vellyster Brockenhuus, der sögte at giöre sin Lykke ved at giöre sin Herre bekiendt med, at man icke uden Skamfuldhed kan naevne dem» — och likväl relaterar m:lle Biehl dem rätt utförligt. Efter några år såg han knapt en nykter sol och kunde ej själf lyfta hatten af hufvudet.

Det nya giftermålet med den Braunschweigska prinsessan Juliane Marie år 1752 hade ej heller stort inflytande på konungens lif och uppförande. Hon var en stel och

kall dam utan naturlig ömhet och lyckades aldrig afvinna vare sig konungen eller folket någon kärlek. Hennes påtagna mildhet och vänlighet betraktades med misstänksamma blickar af allmänheten, och man såg däri med skäl mera konst än natur. Dessutom kunde man aldrig glömma hennes förhatliga tyska härstamning. Det ena med det andra gjorde, att hon blef mera fruktad än älskad, man sökte t. o. m. genom förtal o. dyl. motarbeta hennes inflytande, ty — för att ännu en gång låna ett citat ur m:lle Biehls intima och ojäfviga bref — »da det förste hun udmaerkede sig ved, var at stifte Egtenskab, saa raabte alla, at hun begyndte med att blande sig i fremmede Famillie Sager for at ende med at befale i det hele naar hun först havde vant dem til Lydighed.»

Det stora knästycket af Juliane Marie på Bregentved ådagalägger tydligt huru föga drottningens karaktär och personlighet kunnat intressera Pilo, och huru fördärfbringande för hans konstnärliga utveckling hofmålaresysslan var. Hon står stel och oberörd för allt utom sin egen höga värdighet. Trots hennes älskvärda leende och en förbindlig gest åt publiken känna vi oss, minst sagdt, likgiltiga, oberörda af hennes försök till förtrolighet.

Färgen är glatt och flytande samt stöter starkt i grönt. Denna nobla, dämpade ton af grundt hafsvatten, som skimrar i solen, hvars egendomliga charm jag tidigare varit i tillfälle att framhålla, har blifvit banal och öfvergått till manér. Den är nu nästan klargrön och dominerar fullständigt öfver alla lokaltoner; skuggorna äro brungrå. Konstnären be-

C. G. PILO:
DROTTNING LOVISA

Rosenborg

traktar dem såsom ett slags villkor för alla kungliga ceremonibilder, som en lättvindig utväg att nå en viss flott, elegant färgeffekt. Karaktäristiskt nog, försvinner däremot denna gröna ton allt mera ur privatporträtten, ju längre tiden lider, i dessa arbeten söker konstnären medvetet allt större fulländning både som kolorist och karaktärsmålare, under det att snarare motsatsen synes vara förhållandet i de kungliga bilderna. Det kan väl ej häller förvåna oss, att han tröttnade vid denna enformiga fabriksproduktion af porträtt efter personer, som han sällan såg, och hvilka kunde väcka intresse hos honom på sin höjd genom sin »chronique scandaleuse». Den friskhet och målarglädje, som vi kunnat iakttaga i de tidigare stora dukarna, försvinna nästan fullständigt med åren, och när vi hunnit in på 1760-talet, levererar Pilo endast glatta, släta hofbilder med en uppställning, som vi redan känna utantill, med händer, tecknade efter en viss skönhetsnorm, och en färgskala, som är sjukligt grön utan verklig känsla och charm. Vi kunna betrakta dessa porträtt på ungefär samma sätt som konstnären själf, nämligen som några stycken målad dekorationsväf, säljbar till omkring 10 rdl. per aln. Vanligen erhöll han 50 rdl. för ett knästycke, men händer det, att bilden är en aln högre än vanligt, så betalas den med 60 rdl.

Ett särskildt stort värde satte samtiden på Pilos väldiga ryttarporträtt af Fredrik V.[2] De betalades med icke mindre än 600 rdl. stycket och framhållas bl. a. af Wennberg såsom Pilos yppersta arbeten i Danmark. Han utförde inalles fyra sådana — åren 1754, 1755, 1758 och 1759 —

hvilka bortskänktes till olika personer (se fört.). Tre af dem äro för mig till vistelseorten kända: på Amalienborg, på Frijsenborg och på Sandringham slott i England.

Om vi ej kunna skänka bilden samma hufvudplats i konstnärens produktion, som samtiden gaf den, måste vi i alla fall respektera den såsom en glänsande tour de force, vittnande om skicklighet och oförskräckthet.

Den imponerar främst genom en rätt storslagen uppställning. Den mörkbruna, kraftiga stridshingsten stegrar sig, vänd något in emot bakgrunden, så att ryttaren måste vrida hufvudet betydligt för att ses en face. Häst och karl höra väl ihop, ehuru dock den späda kungen knappast tyckes ha kraft att tygla den ystra hingsten. Ryttaren är iklädd rustning och trekantig hatt samt ett rödt, fladdrande skärp kring lifvet, hvilket mer än något annat framhäfver det overkliga och teateraktiga hos bilden. Men det kan ej nekas, att konungen tar sig ovanligt förmånlig och duktig ut, där han blickar ned från sin upphöjda plats.

I bakgrunden utbreder sig ett vågigt slättlandskap, belyst af ett rödt skimmer — som af solnedgång — hvilket tänkes infalla från höger. Det tänder glansdagrar på ryttarens arm- och benskenor och färgar hela hans rygg djupröd. Himlen är — utom vid den färgstarka horisonten — tämligen ljusblå med lätta, seglande skyar och bildar en förträfflig fond till den mörka hästen och ryttaren. De koloristiska ackorden äro öfverhufvudtaget mycket kraftigt och effektfullt anslagna, skada blott att utförandet icke kännetecknas af större konstnärlig frihet.

Det ligger utom allt tvifvel, att bilden mera är en efterbildning af äldre, likartade ryttarporträtt än en direkt studie efter naturen. Pilo hade nog sett Ehrenstrahls ryttarebilder af Carl X Gustaf och Carl XI, åtminstone i reproduktion, graverade af J. Sandrart, och sannolikt hade han äfven varit i tillfälle att under sin vandring genom Tyskland studera liknande bilder, kanske t. o. m. samma Mytens-porträtt af kejsar Karl VI till häst, hvilket nu hänger på Nationalmuseum, och som, enligt katalogen, är utfördt omkring 1735. Ingendera af dessa målare har han dock sökt imitera; hans bild är förmer än deras. Ehrenstrahls ryttareporträtt imponera visserligen genom större pondus och tyngd, men de äga betydligt mindre lif och friskhet och äro framför allt underlägsna i färgen. Mytens bild är bättre målad och äfven rätt kraftig i koloriten, men slapt komponerad, utan en fläkt af stolthet och härskareglans — icke ens af teaterkung.

Själfva uppställningen i Pilos ryttarporträtt skiljer det äfven från de båda nämnda konstnärernas bilder. Hästen ses icke rakt i profil, utan stegrar sig, vänd något in mot bakgrunden, på samma sätt som i Velazquez' bekanta ryttarporträtt af Olivarez. Man vore nästan frestad att uttala det osannolika antagandet, att Pilo sett någon reproduktion af denna stolta bild, som trots sin kraftiga krigarstämning icke är annat än »en apoteos af den tommaste fåfänga» — alltså äfven i ett annat afseende en förebild till Fredrik V:s ryttarporträtt! Troligtvis är denna kompositionslikhet med Velasquez' ryttarbild en ren tillfällighet, och som sådan vittnar den kraftigt om Pilos utvecklade sinne för en käck och stolt uppställning

om hans goda ansatser och säkra konstnärsblick. Skada blott, att han endast i så ringa grad mäktat utföra sina kraftiga intentioner!

Jag var en gång i tillfälle att se denna ryttarbild i varm, gyllene dager af den sjunkande vårsolen. Alla färger fingo must och glans, schabrakets gullgaloner lyste, stålrustningen skimrade från djuprödt till blått, och den välryktade, mörka fuchsen glänste så lefvande varm. Det kom öfver den stora bilden ett skimmer af majestät — jag tyckte, jag fick en aning om hurudan den en gång lefvat i konstnärens fantasi.

* * *

Pilos ställning vid danska hofvet hade ytterligare befästs genom hans antagande till teckningslärare för kronprinsen år 1759 mot ett arvode af 100 rdl. årligen. Denna tjänst förblef emellertid en sinekur ända till början af år 1764, såsom framgår af följande skrifvelse, hvilken Pilo 1770 riktar till sin forne elev, numera konung Christian VII, i afsikt att därmed förskaffa sig en mindre lifstidspension, då han märkte, att lyckans hjul i Danmark började vända sig från honom.

Aller Underdaanigste Promemoria.

Den høysalig Kunge, Kung Fredrick den 5, har i Aaret 1759 anbefallet ad ieg skulle informere Deres Kungelige Mayestet som Cronprintz udij Teigning och wad dertill hører, och der allernaadigst behagett att tillege mig ett hundrede Riksdaler aarlig af den afdøde miniatuur maler

Foltmars hafde gage, wisz afgang skedde den 5 Aprill 1759 samme 100 Riksdaler blef mig qvartals vis af dett Kungelige Rentekammer utbetalt tils ultimo December 1762, uden ad derfore førette den af hans Kungelige Mayestet anbefalede information som aldelis ike war min skyll sosom ieg maatte afbide dertil ordres eller befalning af Ober Hoffmesteren men fek ingen, tils entelig de omtalte 100 rd. rent uphørte, saa ad fra Januarij 1763 er mig intett blefwet betalt.

1764 in Januarij fek ieg entelig befalnig ad begynde med information som wedwarede i twende aahr tils hans Kungelige Magestet Steg paa Tronen uden derføre ad hafve nytt det minste och ofven anførte 100 rd. war och blef borte er och til denne dag blefven borte.

Allernaadigste Kunge i den tijd ieg hafwitt den naade ad informere dem har ieg samme førattet med allerstørste flijd ieg der til brakt 3 timmer om ugen saa well här paa Christiansborg som paa Fredricksborg.

Jeg har self førneret dertil wad nødigt har eragtet samt uden fur løn, alle andre omkostninger som ieg nu ike kan Specefiera men som i sig sel warit før mig nog betydelige och er deres Mayestet ett Kraftig widne ad ieg intet til side satt alt wad ieg har bort iaktage under den tijd ieg hafwet den naade ad informere er alenest skade ad tijden blef mig før kort.

Alt saa allernaadigste Kunge ofwerlader ieg allerunderdanigst til deres Kungelige Mayestetz gottfinnende om deris Kungelige Mayestet finner ad 100 rd. kan were Recompence for ad informere en Cronprins finner deris Kongelige Ma-

yestet ad saa skall were saa blir ieg och i allerstørste underdaanighet af samme tanke men i lige underdanighet hober ad samme 100 rd. mig fra den tijd de har uphørt tils nu maa blifwe utbetalt och fremdeles paa min lifs tijd Continuere eller allernaadigste Kunge om ieg i allerdybeste underdanighet tørde utbede mig 2000 Riksdaler i ett før alt.

I aller dybeste Submission henlefwer ieg

Deres Kungelige Mayestetz

Allerunderdanigste arfweundersaat oc tienner

PILO.

Kiøbenhamn d. 8. Maij 1770.[3]

Få vi tro en så samvetsgrann memoarförfattare som Reverdil, Christian VII:s bekanta lärare och privatsekreterare samt en af de få i konungens omgifning, som icke framför allt sökte undergräfva hans fysiska och moraliska hälsa, så var Pilos inflytande under de tre veckotimmar, han undervisade prinsen, icke af synnerligt uppbygglig art. Han skrifver: »I almindelighed lodes de ene i denne Time, og uagtet Pilo var en ældre mand, tilbragtes den med smudsige Samtaler, medens Læreren giorde en Tegning, som derpaa vistes Overhovmaesteren som Lærlingens Arbeide. Dette slette Menneske havde ofte tillbudt den unge Prinds, der naeppe var intraadt i ynglingsalderen, at forskaffe ham et Eventyr i Haven ved Frederiksborg Slot, hvor han tilbragte Sommeren, men efter at have overveiet midlerne til at slippe ud, vovede prindsen ikke at tage sig denne Frihed, hvorfor de aftalte at gjensees efter Thronbestigelsen og da at udfore

deres plan».[4] Denna historia skulle, enligt vår sagesman, undsluppit konungen långt senare vid ett af de många tillfällen, då afskyn för att syssla med statsangelägenheter och lusten att i stället prata gjorde honom mycket meddelsam.

Jag är öfvertygad om att historien icke saknar all grund i verkligheten, och som sådan är den ägnad att skarpt belysa de drag i Pilos karaktär, som kunde frodas och tillväxa vid Fredrik V:s och Christian VII:s hof, där sedeslösheten florerade i de mest grofva och frånstötande former, sida om sida med det strängaste pryderi.

Flera gånger har Pilo målat sin höga discipel. Det första porträttet, som vi endast känna i präktiga stick af O. de Lode och J. Preisler, framställer prinsen såsom ett par, tre år gammal, iklädd lång, broderad kolt med elefanterorden och en plymagerad liten barett. Han håller en båge i handen, och på marken bredvid ligger ett pilkoger — attribut, som tyda på något amoraktigt uppsåt med bilden. Bakgrunden upptages för öfrigt af ett draperi och diverse kungliga leksaker. Bilden synes åtnjutit berättigad popularitet, eftersom Danmarks båda förnämsta gravörer funnit för godt att reproducera den.

Då jag i nästa kapitel får tillfälle att särskildt uppehålla mig vid Pilos barnframställningar, vill jag här inskränka mig till att beröra de stora ceremoniella porträtt, Pilo utfört af prins Christian och hans systrar.

På Amalienborg finnes en helfigurbild af Christian vid 10 à 12 års ålder. Han står vid ett bord, belagdt med diverse böcker och papper samt håller i handen en teckning

— en hänsyftning på hans förbindelse med konstnären. Den långa rocken är af lilafärgadt siden med skinnbräm och gulltränsar, byxorna af samma stoff samt därtill hvita strumpor och skor med röda klackar. En liten stickvärja sitter kokett vid ena sidan. Trots att taflan befinner sig i mycket dålig kondition, kunna vi tydligt iakttaga den stora penselskicklighet, hvarmed konstnären återgifvit det lilaskiftande sidenstoffet. Bakgrunden, som stöter i grönt och grått, harmonierar förträffligt med den bleka lila-tonen.

Äfven i afseende å karaktäristiken hör bilden till Pilos bättre kungliga porträtt. Prinsen har ännu föga af den strama härskarehållningen, och oaktadt han hvarken är intelligent eller vacker, så verkar han dock ej frånstötande dum — såsom på Peder Als senare porträtt af honom — snarare tvärtom, tack vare en svag påminnelse om moderns barnsligt veka behag.

Prins Christians systrar, Sofia Magdalena, Wilhelmina Carolina och Lovisa, ha äfven stått eller suttit för konstnären, ehuru endast några få gånger. Förbigå vi barnporträtten, måste vi främst skänka uppmärksamhet åt de båda midjebilderna af Sofia Magdalena, hvilka förekomma i svenska samlingar (grefve Conrad von Rosen och Nationalmuseum). De äro målade kort före giftermålet med Gustaf III; alltså omkring 1765, vid en tidpuukt, då Pilo redan öfvergått till kunglig hoffabrikör eller åtminstone förlorat arbetsglädjen och den käcka ungdomskraften i sina hofbilder. Prinsessan står å Nationalmusei bild helt en face och drar på sig handsken, å grefve Rosens bild är hon vänd åt vänster och hål-

C. G. PILO:
KONUNG FREDRIK V
I HARNESK

Grefve Moltke
Bregentved

ler framför sig en solfjäder. Den hvita sidendräkten är djupt urringad och rikligen prydd med kulörta band och breda, hvita spetsar. Öfver vänstra skuldran är kastad en mantel. Hållningens liflösa stelhet har nästan öfvergått till raffinemang. Vi ha svårt att tänka oss en enda rörelse hos denna fiskbensgestalt, knapt en böjning på hufvudet. Sådana förlofningsporträtt måtte i sanning snarare haft förmåga att afkyla kronprins Gustaf än att värma och intressera honom för det höga objektet! Färgskalan är kyligt grön, icke utan en viss koloristisk distinktion, som sällan helt lämnar Pilos arbeten, men den saknar mjukhet och skimmer.

Ehuru fyra år yngre än Sofia Magdalena, gifte sig prinsessan Lovisa med landtgrefven Karl af Hessen-Cassel samma år, som den äldre systerns förmälning med svenska kronprinsen ägde rum. Hon var då blott 16 år gammal och kan alltså ej såsom fästmö stått modell till det stora helfigursporträtt, som finnes på Gaunö; där synes hon vara några och tjugo år. Det måtte hafva utförts vid något af hennes senare besök i Köpenhamn. Jag tror mig t. o. m. med säkerhet våga påstå, att arbetet i fråga är Pilos sista verk som kunglig dansk hofmålare. Det betalades först den 1 Okt. år 1772, alltså strax efter det målaren mottagit utvisningsordern, och beskrifves af honom själf i kvittot på följande sätt:

»Hendes Kongl. Höyhet Prinsessan Lovisas Portrait i Legems Större]se, kläd i wyt Sarcy de Soy eller Atlas, garneret med Sobell; wijd sidan en grekisk wase med blomster; fonden draperi.»

Beskrifningen passar alldeles in på Gaunöbilden, där prinsessan framställes stående i helhvit sidenklädning med skinnbräm, hvilande med högra handen på en stor blomvas. Fonden upptages af ett gult draperi. Bilden är målad med ovanlig omsorg och noggranhet. Den hör utan tvifvel till Pilos mest betydande och bäst målade stora helfigursporträtt, skada blott, att bildens nuvarande tillstånd ej medger en rättvis uppskattning af färgstämningen.

Med denna bild tog Pilo ett värdigt afsked såväl af sitt hofmålarekall som af hela sin långa verksamhet i Danmark. Vi ha sett, huru föga de obligatoriska arbetena och de kungliga beställningarne voro ägnade att utveckla och fördjupa konstnären, vi skola nu gå att se, på hvad sätt han inom andra, friare områden utvecklade sina gåfvor.

V.

PILO VID DANSKA KONSTAKADEMIEN

HANS KONSTNÄRLIGA UTVECKLING I KÖPENHAMN

PRIVATPORTRÄTTEN

Förutom i egenskap af hofmålare fick Pilo snart äfven andra tjänsteåligganden att fylla i Danmark. Han blef en af de mest framträdande personligheterna vid den unga danska konstakademien.

Konstakademien uppstod i Danmark på samma naturliga sätt som i Sverige: genom att en äldre målare, som var öfverhopad med arbetsdryga beställningar, företog sig att fritt undervisa begåfvade ynglingar för att sålunda erhålla dugliga hjälpkrafter. Målaren hette Henrik Krogk, till sin utbildning var han bolognesare, och platsen, där han utförde sina kompositioner samt undervisade sina lärjungar, var ett palats bakom börsen, hvilket stod i lönlig förbindelse med slottet. Detta palats hade konung Fredrik IV låtit inreda för sin älskade, fröken Anne Sofie Reventlov, som han hade enleverat vid en hoffest på Koldinghus. Därför skulle det smyckas af landets skickligaste målare.

Henrik Krogk arbetade utan tvifvel med stort intresse på att få sin privata teckningsskola öfvertagen af staten och utvidgad till akademi. Sent omsider kröntes hans ansträngningar med framgång: samma år han dog — 1738 — anvisades nämligen ur statskassan 500 rdl. årligen till inrättande af en »Maler- og Billedhugger Academie», där hvar och en, som hade lust, kostnadsfritt fick undervisning i teckning. Vid Krogks död fanns emellertid ingen, som med kraftig hand kunde öfvertaga ledningen. Den som närmast stod vid rodret var hofmålaren Marcus Tuscher, född norrman, men utbildad i Tyskland. Efter hans frånfälle 1751 utnämdes den danske arkitekten Nicolai Eigtved till direktör.

Vi känna emellertid nästan intet om akademiens verksamhet under dessa konstnärers egid, icke ens hvilka personer, som voro medlemmar, emedan den följande direktören, fransmannen Saly, låtit förstöra alla tidigare protokoll. Akademien skulle börja sin historia med hans styrelsetid![1]

Büsching uppger emellertid, att Pilo antagits till professor år 1748[2], och däruti har han sannolikt alldeles rätt, ty såväl Pilos ställning vid hofvet som hans uppmärksammade konstnärsbegåfning gåfvo honom säkerligen mycket inflytande på akademien. Det påstås t. o. m., att han skulle utarbetat en plan till akademiens omorganisering, men detta projekt blef aldrig upptaget till närmare öfvervägande, ty först trädde Eigtved emellan med sina personliga kraf på arkitekturklasser, och sedan öfvertogs ledningen af en så enarådande och -bjudande person som Jacques François Joseph Saly. Nu öfverflyttades äfven akademien från sin

gamla lokal, som den innehaft ända sedan Henrik Krogks dagar, till några rum på Charlottenborg.

Den 29 mars 1754 införes Saly i akademien af dess præses, öfverhofmarskalken grefve A. G. Moltke, och följande dag aflägger konungen personligt besök på Charlottenborg, vid hvilket tillfälle det är Pilo och icke direktören, som håller hälsningstalet till kungen. Han utbedjer då bl. a. i djup underdånighet den stora nåden för akademien, att som dess »födelsedag» få antaga morgondagen — den 31 mars — konungens egen födelsedag.

Akademiens verksamhet fortgår stilla och lugnt. Professorerna Saly, Le Clerc, Pilo och Preisler »ställa modellen» tur om en månad hvar; några frågor af intresse eller tvistigheter förekomma ej i protokollen, som föras på två språk, emedan hvarken Saly eller Le Clerc behärskar danskan. Ej sällan händer det, att ledamöterna sammankomma endast för att konstatera, att ingenting finnes att afhandla. På nyårsafton samlas de mangrant för att önska hvarandra ett »godt nytt år», enligt mönster från Paris, och följande dag uppvakta de en corps sin præses.

År 1758 framlägger Saly visserligen ett mycket noggrant och inveckladt program till akademiens omorganisering (alldeles efter mönster från Paris), men de praktiska följderna häraf bli högst obetydliga, då de små förhållandena ej kräfde några nya, stora planer.

De enda frågor af något konstnärligt intresse, som relateras i akademiens protokoll, äro täflingarna och porträttbeställningarna. Första gången akademien utlyst pristäflan

(1754) — enligt bestämmelserna i sina nya statuter af samma år — vanns högsta premien, silfvermedalj, af Lorenz Pasch d. y., som då vistades hos Pilo i afvaktan på möjlighet att fortsätta färden till Paris.

Porträttbeställningarna för akademiens räkning delas efter rang och värde mellan professor Pilo och hans elev Peder Als, som, hemkommen från en studieresa till Rom, där han stått under inflytande af Rafael Mengs och Winckelman, den 4 mars 1763 agreerades af akademien. Vid detta sammanträde uttryckte akademien äfven såsom sin mening, att porträttmålarnas receptioner skulle utgöras af två medlemsporträtt — »officialium» — och då prof. Pilo redan påbegynt præses', direktörens, prof. Le Clercs, och sitt eget, så uppdrogs åt Als att utföra porträtt af professorerna Preisler och Jardin. Utom de nämnda akademiherrarna har Pilo äfven målat akademiens samma år aflidna hedersledamot Excellensen van der Stöcken, som jämte de andra officialierna hänger i stora salen på Charlottenborg.

Præses grefve Moltkes porträtt drog emellertid så länge ut på tiden, att akademien upprepade gånger finner sig föranlåten påminna professorn därom. Redan samma år (1763) den 26 september förfrågar sig akademien genom prof. Widewelt, som reser ut till Fredensborg, där Pilo är sysselsatt, angående porträttets storlek för att kunna beställa en ram till det. Tre år senare (d. 26 dec. 1766) påminner direktören, att præses porträtt ännu icke aflämnats af Pilo, och akademien uppdrager åt sin sekreterare att gå till prof. Pilo och enständigt bedja honom »hensette dette portrait paa sin

plads». Expeditionen måste emellertid förnyas en månad senare, då sekreteraren får i uppdrag, att »pressera» prof. Pilo, så att akademien slutligen skulle få tillfredsställelsen att se porträttet på sin plats. Den 3 febr. infinner sig Pilo själf i församlingen och lämnar, på anmodan af direktören, den förklaringen till dröjsmålet, att han fått löfte om ännu en seanc af grefve Moltke, men han hoppas tillika, att porträttet skall vara färdigt till påsk. Vi skola framdeles återkomma till de Moltkeska porträtten och deras förstudier, som åtminstone ådagalägga, att Pilo med noggranhet tog itu med sitt arbete.

Ur akademiens handlingar förtjänar ytterligare antecknas, att Pilo den 30 mars 1768 erhåller ett tillskottsarvode på 100 rdl, så att hans aflöning vid akademien nu stiger till 600 rdl. årligen. Det nämnda tillskottet togs ur miniatyrmålaren Höyers resepension (400 rdl.), som nu var ledig, och hvarur utom Pilos arvode en »premier pension» på 300 rdl. beviljades åt den svenskfödde målaren J. Mandelberg, som åtföljt den danska skulptören J. Widewelt från Paris till Köpenhamn, där han förblef till döddagar. Flera gånger utses Pilo att granska arbeten af målare, som önska bli medlemmar af den illustra församlingen (Höyer, Lund m. fl.), och han synes öfverhufvudtaget med intresse omfattat de akademiska frågorna. Weinwich berättar t. o. m., att han ej utan grund beskyldes för att ha utestängt från akademien andra målare, såsom Dietrich och J. G. Ziesenis, som gärna velat få en plats där och flytta till Köpenhamn.[3] Pilo ville nog hälst vara ensam herre på täppan!

Den 16 juli 1770 fick Pilo mottaga ett uttryck af akademiens högaktning, i det att till honom öfverlämnades det «patente d'associe», som anländt från akademien i Petersburg. Præses yttrade vid tillfället, att då direktören redan hade ett sådant «patente», så trodde han, att »dette i alle Tilfælde og Hinsigt tilkommer prof. Pilo; hvilket hele Forsamlingen tillstod».

Samma år den 27 november hade akademien besök af svenska kronprinsen Gustaf och hans bror hertig Fredrik Adolf, åtföljda af grefve Ulric Scheffer. De höga herrarna aflade en särskild visit i prof. Pilos atelier och beságo med intresse hans arbeten. Måhända var det detta besök, som mer än annat gjorde Pilo påmint hos Gustaf III och förskaffade honom den ödesdigra Wasaorden.

Året 1770 blef föröfrigt mycket ödesdigert för den danska akademien. Struensee hade med allt större kraft fattat i statstyglarna och drog in på alla områden, där han ansåg, att den föregående styrelsen varit för frikostig. Bland de institutioner, som föllo offer för hans sparsamhetspolitik, var äfven konstakademien, hela dess existens var t. o. m. ifrågasatt. En hemlig kommission under Geheime Cabinets Minister Struensee och Legationsraadet Sturz' ledning arbetade på att klargöra spörsmålet, huru »eine Anzahl junger Leute zu der Art von Zeichnung angewiesen werden mögen, welche den bildenden Handwerker, Fabrikanten nüzlich und notwendig ist». Man hade för afsikt att omorganisera det hela till en teckningsskola för handtverkare och fabrikanter. Förändringarna blefvo visserligen icke till den grad omstörtande, men kännbara nog ändå.

C. G. PILO: Frederiksbor
DROTTNING JULIANE MARIE

För det första indrogos alla de 15 pensioner, (en sammanlagd summa af 6,000 rdl.), som utlofvats akademien genom kungl. bref af 1767, och dessutom 1,000 rdl. af dess ordinarie stat, så att akademiens inkomster reducerades till 4,000 rdl., hvarmed professorerna fingo reda sig, så godt de kunde. För det andra inrättades s. k. ornamentsskolor till utbildande af skickliga handtverkare inom olika yrken, och akademien pålades det arbetsdryga uppdraget, som förut tillhört skråna, att granska och bedöma diverse gesällstycken o. d. inom dessa yrken.

Personförändringarna inom akademien voro ej häller ägnade att befästa dess tillvaro och underlätta arbetena. Då medlemmarna nyårsaftonen 1770 på brukligt sätt samlades för att önska hvarandra ett »godt nytt år», var äfven grefve Moltke tillstädes och tillkännagaf för professorerna, att han följande dag icke kunde mottaga dem i egenskap af akademiens præses, utan endast som deras vän, emedan Hans Maj:t fråntagit honom *alla hans embeten*. A. G. Moltke kan ju såsom akademipræses ej jämföras med Tessin eller Adelcrantz, men han hade i alla fall varit ett godt stöd och en skicklig förespråkare hos konungen, så att den brådstörtade förlusten blef mycket kännbar.

Ett halfår senare afgick äfven den mångåriga direktören Saly. Han kände sig naturligtvis djupt kränkt i sin värdighet genom det brutala omorganiseringsarbete, som bedrifvits helt och hållet bakom akademiens rygg och med maktord genomförts. Dessutom hade han på sista tiden rönt en viss opposition af de nationella elementen inom

akademien och icke såsom förut lyckats genomdrifva sin vilja. Äfven kände han sig väl numera som konstnär öfverflödig i Danmark, sedan hans mästerverk — Fredrik V:s ryttarstaty — stod färdigt på Amalienborg. Så snart han fått del af de nya statuterna, hvilka utarbetats af den omtalade kommissionen, sänder han en biljett till akademiens sammankomst d. 15 juli 1771 med anmälan om sin afgång »trouvans dans les nouveaux Réglemens, que le service des Anciens Directeurs y est supprimé».

Han följdes af sin landsman, arkitekten Nicolas Henry Jardin. Akademien var sålunda starkt reducerad, då Pilo två dagar senare, d. 17 juli, valdes till direktör för de följande tre åren. Förutom af en del hedersledamöter sammansattes den tynande institutionen af professorerna Preisler, Widewelt, Als, Harsdorffer, Mandelberg, Schlegel och Weidenhaupt, af hvilka åtminstone de två sistnämda knappast förtjäna någon plats i konsthistorien.

Den nye direktören var sålunda ständ i en ganska svår position; han fick göra hvad han kunde för att rädda sin skola från undergång. Det värsta var ekonomiefrågan — det visade sig rent omöjligt att betäcka alla akademiens utgifter med de tarfliga 4,000 rdl., som utgjorde hela dess årsinkomst. Att direkt anhålla om ett tillskott hade varit fruktlöst, man fann på en annan utväg att ställa sig väl med hofvet.

Stick i stäf med det nya reglementet, där præses-värdigheten var afskaffad, föreslog Pilo den 24 februari 1772, att akademien skulle välja konungens broder, arfprins Fre-

drik till sin præses. Förslaget omfattades enhälligt och blef äfven nådigt upptaget af höga vederbörande. De beräknade fördelarna uteblefvo emellertid fullständigt, allt som å högre ort gjordes, var att gifva några gunstiga löften, på hvilkas uppfyllande den arma akademien emellertid fick vänta ännu tio långa år. Och hvad Pilo själf beträffar, blef han snarast ett offer för sitt eget förbättringsförsök.

Första gången, prins Fredrik infann sig i akademien, var på dess högtidsdag d. 31 mars, och han mottogs då nere på trappan af hela församlingen. Egendomligt nog synes Pilo icke hållit något tal — af politik eller oförstånd? — han som dock, redan innan han blef direktör, hälsat Fredrik V å akademiens vägnar! Den förmodan har framkastats, att han redan vid detta tillfälle ådrog sig den onåd, som före årets slut skulle bringa honom på fall. Åtminstone var ej detta handlingssätt ägnadt att befästa hans ställning i Danmark.

* * *

För att i ett sammanhang kunna följa Pilos karriär och verksamhet vid akademien ha vi nödgats gå flera händelser ur hans privatlif i förväg och lämna åsido hans konstnärliga utveckling. Vi få nu återvända till hans tidigare år i Köpenhamn.

Som redan nämts, gifte sig Pilo år 1749 med M:lle Charlotta Desmarées, hvars far var skådespelare vid kungliga teatern. Det förefaller, som om Pilo genom denna förbin-

delse särskildt kommit i beröring med teatermänniskor. Tre af hans bästa porträtt från hans tidigare Köpenhamnsperiod framställa nämligen personer, som haft anställning vid Thalias tempel. Dessa äro skådespelerskorna Carolina Thielo och Utilia Lenkiewitz, född van Mander (artistfoyern i kungl. teatern, Köpenhamn) samt den senares man, polacken Adam Lenkiewitz, som skref tyska komedier och sedermera erhöll en kontrollörbefattning vid det nya komediehuset (Sinebrychoffs saml.).

Carolina Amalia Thielos porträtt känner jag blott af Preislers förträffliga gravyr, som är signerad: »peint et gravé par deux P.» Den visar en täck och mjuk backfischtyp med godt humör och spelande, bredt ställda ögon. Porträttet är liffullt och intagande genom en pittoresk uppställning. Det framgår tydligt af gravyren, att koloriten varit ljus — sannolikt i blågrått — och det måleriska behandlingssättet ytterst känsligt. Vi kunna äfven sluta härtill på grund af de två andra porträtten: herrskapet Lenkiewitz.

Af dessa är sannolikt frun målad något tidigare än mannen (1742—45). Det framgår icke blott af det hårdare utförandet, utan äfven af mopsen, som hvilar i den skönas famn. Det hörde nämligen till god ton under Christian VI:s och Sofia Magdalenas tid för alla damer att gå med en liten mops under armen på samma sätt som drottningen själf. Men detta blef alldeles urmodigt, sedan Fredrik V bestigit tronen. En skådespelerska höll sig naturligtvis à jour med sista modet.

Hon är föröfrigt iklädd en djupt urringad, hvit sidenklädning, hvilken blottar ett kraftigt bröst och en hals, som

rak och stolt bär upp det kloka hufvudet. Hon är ej vacker; dragen äro något hårda, munnen litet för bred och näsan för lång, men ur ögonen talar en kvick och skarp intelligens. Modellen har utan tvifvel intresserat Pilo mer än vanligt, och han måtte haft tillfälle att under ofta upprepad samvaro studera hennes egendomliga uttryck. Målningssättet är raskt och bredt. Färgerna stå friska och klangfulla (se den röda manteln mot den hvita dräkten), kanske något oförmedlade. Här röjes knapt försök till koloristiskt behandlingssätt i en dominerande helton. I detta afseende äger det manliga porträttet afgjordt företräde.

Det är instämdt i ett svagt grågrönt skimmer med mörkare partier i brunt. Specielt mjukt och känsligt äro ansiktet och hårfästet utförda, hållna i en dämpad, silfvergrå ton, som verkar nobelt mot den grönaktiga bakgrunden. Dräkten bildar ett vackert koloristiskt ackord i brunt (rocken) och blått (västen) med en hög diskant af hvitt (spetskråset). Färgen är genomgående djup och varm, trots att den ännu ej är så brun som i Pilos senare bilder. Liksom i fru Lenkiewitz' bild har målaren äfven i mannens porträtt ådagalagt en icke obetydlig individualiseringsförmåga. Dessa människor äro icke framför allt »medlemmar af en policerad sällskapsvärld» (såsom större delen af Scheffels modeller) de äro individer och karaktärer, som utformats af lifvet, deras drag bära vittne om tankearbete, icke om modedockor, det är lefvande och arbetande individer af samma intelligenta, men begränsade slag, som vi ännu i dag möta på Östergade vid middagstid.

Några år senare än dessa torde porträtten af slaktaren Mikkel Christensen med fru vara utförda (Raadhusudstillingen). De äro svagare i alla afseenden, utan djupare individualisering och starkt gröna i ton; nämnvärda endast såsom exempel på huru ojämn Pilo kunde vara, och huru ringa konstnärsambition han ägde, då en modell ej fängslade honom.

En af de intressantaste omständigheterna i Pilos lif och verk är hans oafbrutna utveckling. Han arbetar ständigt medvetet på att nå en större och säkrare konstnärlig uttrycksförmåga, ty han kände nogsamt själf och fick äfven genom andra höra, att hans konstnärliga skola och underbyggnad voro allt för klena och osäkra. Pilo lefde som konstnär mera på sin goda vilja och sin begåfning än på tekniska kunskaper.

Vill man på ofligt sätt afskilja olika perioder i Pilos konstnärliga utveckling, måste gränsen mellan de två första dragas vid slutet af 1750 talet. Han kommer då under inflytanden, som kvarlämna tydliga spår i hans produktion.

Det vore lockande att uppställa ungefär följande inflytelseteori rörande Pilo: Han studerade först Le Moynes stora lärjungar François Boucher och Louis Michel van Loo, lärde sig deras — enkannerligen van Loos — flotta teknik och sorglösa arbetssätt — där elegansen spelade en mycket större roll än korrektheten — kände sig intagen af Nattiers behagliga barnporträtt samt öfvergick sedan under studier af Tocqués konst till ett allt sorgfälligare arbetssätt, en intimare karaktärisering och djupare, brunaktig färgskala.

De säkra biografiska fakta, vi ha att hålla oss till, kunna emellertid endast i ringa mån understödja en sådan inflytelseteori. Som bekant, hade Pilo aldrig varit i Frankrike, aldrig fått se de moderna pariserkonstnärernas arbeten i någon större mängd, endast i enstaka exemplar vid tyska hof eller i Danmark. Först under senare hälften af sin Köpenhamnsperiod (1757—59) kom Pilo i personlig beröring med en af de mest betydande franska artisterna: Louis Tocqué.

De drag af fransk uppfattning, teknik och färgskala, som finnas i Pilos tidigare arbeten, äro framkallade af den allmänna tidsandan på konstens område, en modeatmosfär, som Pilo med stor mottaglighet inandades såväl ute i Tyskland som hemma i Stockholm. Dessutom har han med all sannolikhet studerat de moderna franska arbetena i gravyrer, som ju under 1700-talet utgjorde ett af de förnämsta undervisningsmaterialen vid akademierna, och hvaraf han själf ägde en ansenlig mängd.

Pilos tidigare konstnärsperiod, som innefattar hufvudparten af hans kungliga porträtt och dessutom en del privatporträtt af den art, som nyss har karaktäriserats, utmärker sig genom så stor ojämnhet, tekniskt vacklande och sökande, att man knappast kan ange några kännetecken, som noggrant och fullständigt skulle återfinnas i alla hithörande arbeten. Men, i stort sedt, är ju den ljusa, blågröna färgskalan förhärskande, bruten och framhäfd af bruna toner, som i form af skyar eller flammor obligatoriskt återkomma i de för öfrigt gröna fonderna. Ungefär samma färgskala återfinnes ju hos de flesta rococomålarna: i Nattiers porträtt är

oftast en blågrå ton dominerande, åtminstone i fonden, hos Boucher har färgskalan ännu starkare dragning i grönt, hos van Loo likaså, ehuru hans kolorit är kraftigare. Men hvad som hos alla dessa konstnärer är ett enformigt, kallt upprepande af en koloristisk modeschablon, blir hos Pilo ett individuelt uttryckssätt, ty han gjuter lif och friskhet i färgen, han behandlar den grönblå tonen ej så mycket enligt modets föreskrifter — det kunde han knapt — som enligt sin egen koloristbegåfnings intentioner. Pilos mest eleganta »forflöjne» damporträtt kunna väcka tankar på en vindfrisk sommarmorgon vid hafsstranden. Lätta, glada brisar hvirfla om i draperier och kjolar, det är, som om solskimmer lekte genom svagt dis öfver det skimrande blågröna, och rika spetsar bilda skum på böljorna.

* * *

Egendomligt nog, har Pilo nått sina finaste konstnärliga resultat i några barnporträtt, d. v. s. icke som själstolkare eller barnskildrare, utan helt enkelt som målare och kolorist. De veka, späda modellerna tyckas ha tvingat honom att uppbjuda all sin förmåga af finhet och känsla i behandlingssättet, t. o. m. inspirerat honom med en fläkt af poesi. De målade barnporträtten spelade ju på 1700-talet öfver hufvud taget en långt viktigare roll än i våra dagar; alla något förnämare flickor och gossar skulle afmålas lika väl som deras pappor och mammor och helst med så lillgamla miner som möjligt och i dräkter som på fullvuxna damer och herrar.

C. G. PILO:
KONUNG FREDRIK V
TILL HÄST

Amalienborg

Pilos barnframställningar, särskildt de fyra, jag nu närmast tänker på, äro lika mycket idealbilder som porträtt. De äro sedda och återgifna framför allt med hänsyn till elegant dekorativ effekt. De framställa Fredrik V:s och drottning Lovisas barn, Sofia Magdalena, Wilhelmina, Carolina, Christian och Lovisa, i ålder mellan 5 och 9 år och äro alltså målade vid medlet af 1750-talet, vid en tidpunkt, då vi i Pilos privatproduktion börja spåra sträfvan mot större omsorg och förfining. Det fina, harmoniska intryck de kvarlämna hos åskådaren beror äfven i ej ringa grad på deras förträffliga placering i den stora, ljusa rococosalongen på Bregentved, där de sitta infälda i den hvita med smäckert gull ornerade boaseringen. Sannolikt har Pilo utfört dem på beställning af grefve Adam Gottlob Moltke, akademiens præses, som äfven användt honom för flera andra beställningar, ty i händelse de vore gåfvor af konungen till hans inflytelserika hofmästare, borde de återfinnas i partikulierkassans räkenskaper.

Bilderna äro alla midjestycken. De unga damerna på omkring 9, 7 och 5 år äro iklädda djupt urringade, ljusa sidenklädningar med pärlgarnityr och spetsärmar; i håret bära de pärlsmycken och kring halsen pärlband och spetsar eller en skär sidenrosett. Kring två af dem fladdra dessutom stora sidenschalar för att riktigt ge dem bredd och värdighet af fullvuxna damer. Prins Christian bär den violetta sammetsrocken med präktiga gullbroderier, hvilken vi redan känna från flera andra af hans porträtt, samt elefanterordens blåa band. Han håller med båda händerna den stora, trekantiga hatten framför sig litet åt höger.

Alla dessa barnansikten äro utförda med den mjukaste pensel, prins Christian och prinsessan Carolina Wilhelmina med smältande morbidezza, stämda som de äro i en skir silfverton. Pärlan bland dessa bilder och i visst afseende pärlan i Pilos hela tidigare produktion är den lilla, omkring 7 år gamla Carolina Wilhelminas porträtt.

Hon står vänd något in mot bakgrunden, men med hufvudet framåtvridet, nästan en face. Vänstra armen böjer sig i mjuk båge in emot bröstet, och i handen håller hon en blåklint. Uppställningen är raffineradt elegant och säkert beräknad. Bystens smäckra linjer, armens och handens mjuka böjning, halsen och det långsträckta hufvudets kontur flyta samman till en fin, organisk enhet, som har något blomlikt vekt och spirande i hållning och form. — Bakgrunden bildas af ett lätt skizzeradt landskap, förtonande i blågrått. Koloriten är öfver hufvud ovanligt blek och mild för Pilo, den har föga af hans vanliga kraft och must. Klädningen är hvit med ljusröda band kring ärmarna och halsen, karnationen skimrar i silfverton, och det pudrade håret prydes blott af en liten blekröd rosett. Samma diskreta känsla för det ännu icke fullt utslagna och mognade i kvinnoform, som tyckes röja sig i teckning och uppställning, ger äfven charm och mjukhet åt de bleka färgtonerna.

De båda andra prinsessornas porträtt nå icke detta i afseende å finkänslig kolorit eller stilfull elegans i uppställningen, men stå kanske högre, bedömda såsom barnporträtt. Sofia Magdalena är redan en rätt försigkommen dam på omkring 9 år med ett medvetet uttryck de i runda

ögonen och en viss värdighet exempelvis i handens ställning mot bröstet. Lovisa däremot är en lustig liten flickstumpa med ett stort rundt barnansikte och ögon, som blicka ut så naivt och oreflekteradt, som endast hos barn på 5 år eller litet mera.

Utom de beskrifna porträtten hör till samma serie af kungl. personer i stora salen på Bregentved drottning Juliane Marie, målad af Pilo, en annan kunglig dam (Juliane Maries moder?), målad af J. S. Wahl, samt arfprins Frederik vid omkring 5 års ålder, signerad: Tocqué. Den lille prinsen framställes stående i röd sammetsrock och elefanterordens band samt med en ros i handen. Det är ett älskvärdt och vackert barnporträtt, utfördt med stor omsorg och känsla. Tocqués mästarepensel gör sig gällande framför allt i den mjuka modelleringen, som samtidigt är fast och känslig, men rättvisligen må erkännas, att bilden alls ej äger den fina silfvergrå helton, som ger en obeskriflig charm åt Pilos barnporträtt i samma serie. Den är positivare målad, men röjer i mindre grad ett koloristiskt uppfattningssätt.

Förutom med detta kungliga barnporträtt af Tocqué erbjuder sig osökt en jämförelse af Pilos små prinsessbilder med Nattiers framställningar af Ludvig XV:s döttrar i Versaille m. fl. samlingar. Det finnes bland dem några — exempelvis »madame Louise de France» och »madame Sophie de France», — hvilka man nästan kunde tro hafva lekt Pilo i hågen, då han målade sina porträtt, men han hade dock säkerligen aldrig sett dem. Madame Louise står liksom prinsessan Carolina Wilhelmina leende mot åskådaren med en

blomma i handen ute i ett parklandskap, men hon har stelnat i sin pose och saknar den mjukhet i linjer och rörelser, som utmärker den danska prinsessan. Madame Sophie fattar med ena handen sin tyllslöja för att ge mera lif och otvungenhet åt posen, men äfven här sakna vi lika fullt i hög grad omedelbarhet, »taktilvärden», som läte oss ana det pulserande blodet och förnimma de fina musklernas spel hos modellen. Nattiers prinsessor äro dessutom ännu mera lika hvarandra inbördes än Pilos.

W. Bürger yttrar träffande, att, då man tänker på Nattiers damer, de smälta ihop till en enda bild: en viss ung normal-skönhet med rundt ansikte, en vanlig liten näsa, medelstor mun samt röd och hvit hy. Stundom framställes denna charmanta dam såsom vestal, vaktande den heliga elden, stundom såsom Diana, liggande i skogen vid sin båge, stundom som Hebe, matande Jupiters örn, eller såsom någon annan gudomlighet [4]. Nattiers beryktade och högt uppskattade förmåga att måla vackra porträtt äfven af fula människor, utan att helt och hållet tappa bort likheten, karaktäriserar honom kort och träffande som konstnär. Han målar alltid sköna ansikten, smickrar utan att bli frånstötande för åskådaren, men dock så att han skyler naturens brister. Hans sträfvan är att *behaga* såväl modellen som åskådaren, och denna sträfvan kan naturligtvis icke tillåta honom att tränga bakom skalet och taga fram något af den djupare liggande individualiteten; därför bli äfven alla damer systrar i hans atelier. Hans storhet som konstnär är liksom Roslins hufvudsakligen begränsad till det utveckladt handtverksmäs-

siga inom måleriet. Han målar siden och sammet med glänsande virtuositet, han knypplar spetsar och väfver gyllenbrokad med sina penslar lika skickligt som någon kunglig hofmanufakturist. Det är genom accessoarerna, kläderna, blommorna och smyckena, han förlänar målerisk charm, elegans och yppighet åt sina porträtt, men han äger ej nog koloristisk begåfning för att breda skimmer öfver sminket. Endast i undantagsfall få hans färger en försmältning och mjuk förtoning, som komma oss att glömma manufakturisten för konstnären, vanligen stå de kyligt glansiga, instämda i blågrått eller brunrosa.

Det är kanske främst genom sin medfödda koloristiska begåfning som Pilo höjer sig öfver Nattier — ehuru ingalunda i alla arbeten — men därjämte genom en vida större och friskare omedelbarhet, en ärligare syn på lifvet — trots all tidens förkonstling och modellernas façons de palais — samt häraf framspringande starka taktilvärden, dessa intryck af muskler och nerver, af lifvets värme och rörelse i hvar fiber, hvilka, enligt Berenson, beteckna kvintessensen af målarkonstens formella sida. Men i tekniskt afseende står Pilo betydligt tillbaka för Nattier, han saknar dennes säkra, positiva kunskaper, den fasta teckningen och den salongsmässiga penselföringen, han kan aldrig framlocka ett så »fagert sken» med färg och penslar som Ludvig XV:s uppburne hofmålare. Något direkt inflytande af Nattier torde Pilo ej häller mottagit, ty ehuruväl den berömda parisaren invaldes till medlem af konstakademien i Köpenhamn, besökte han aldrig Danmark.

Det gjorde däremot hans elev och svärson Louis Tocqué i åtminstone tvänne repriser: 1758—59 samt 1769; första gången på återväg från Petersburg, dit han kallats af kejsarinnan Elisabet för att bestrida det ryska hofvets porträttbehof, andra gången på direkt inbjudan från danska hofvet. Det torde sålunda ej vara för djärft att antaga, att Pilo skördade ett betydligt utbyte af sin personliga bekantskap med Tocqué, en behållning, som är skönjbar nog i Pilos senare arbeten.

Louis Tocqué, som var 11 år yngre än Nattier och genom sitt giftermål nära befryndad med denne, är, enligt min mening, den intressantaste representanten för den franska 1700-tals porträttkonsten. Han kan ej inrangeras i den stora skaran af skickliga dräkt- och accessoarmålare, han kräfver sin egen plats i de borne konstnärernas krets. I en tid, då förkonstling, smicker och manierism behärskade porträttkonsten, höll han sig till naturen på nästan samma ärliga, enkla sätt som Chardin, och därför skänka oss äfven hans porträtt en vida större behållning, en rikare njutning än någon af de andra samtida franska porträttörernas arbeten.

Se blott på sådana strålande, liffulla porträtt som grammatikern Dumarsais (Louvre) eller poeten Gresset (Versaille), två mästerverk af individualiseringskonst och solidt elegant teknik! Poeten ser ut mot åskådaren med ett spirituelt, smittande småleende — han har nog ett epigram i tankarna — filologen åter har något mera af vetenskapsmannens säkerhet och värdighet i hållning och uttryck, men äfven han tyckes känna mera af lifvets sol än af dess skugga.

Båda äro återgifna med en impressionistisk liffullhet, som påminner om Frans Hals' talande människor.

Samma förtjänster återfinna vi äfven i Tocqués porträtt af Louis Galloch, hvilket är ovanligt bredt och käckt måladt, mycket påminnande om flere af Pilos arbeten, samt i hans tidigare porträtt af Jean Louis och Jean Baptiste Lemoyne, om än utförandet i dessa är en smula tyngre och stelare. Äfven statsmän och hoffunktionärer, såsom M. de Tournhem, Marquis de Marigny m. fl., har Tocqué karaktäriserat träffande och utan smicker. Hvilken skillnad råder ej exempelvis mellan Roslins och Tocqués porträtt af Marquis de Marigny! (båda i Versaille). Den förre konstnären presenterar för oss en manequin i charmant röd sammetsdräkt, den andra en liten impertinent uppkomling med marquis-värdighet och drag af bonvivance och härsklystnad i sitt kloka ansikte. T. o. m. i sina kungliga paradporträtt — se Dauphin och Maria Leczinska i Louvre, Maria Theresia som infantinna i Versaille m. fl. — förblir Tocqué en ärlig och objektiv porträttör, för hvilken accessoarerna icke spela större roll än i verkligheten.

Tocqué var dessutom en betydande koloristisk begåfning. Han följer ej tidens modefärgskala så slafviskt som Boucher, Nattier, Drouais och andra. Sällan finna vi hos honom de söta rosatonerna eller de kalla, grönskimrande dagrarna, t. o. m. vid återgifvandet af Maria Leczinskas hvita sidenklädning har han förstått att undvika denna färgskala. Flera af hans mindre porträtt äro ovanligt kraftiga i koloriten; jag vill särskildt påminna om den magra herren i brun rock och lackröd väst med hvitt krås samt en annan okänd man

i askgrå rock och ultramarinblå mantel (Louvre nrs 875 och 876), båda målade med kraftig pensel och djupa lokaltoner, öfverdragna af en svag lasur i grå- eller brunviolett. Tocqué är stor både som själsmålare och kolorist, främst tack vare sin kraft till själfständighet och oberoende af tidens allhärskande mode och förkonstling. Charles Blanc anmärker, att han aldrig blef »peintre des grandes dames, des comediennes, des coquettes de la ville et de la cour», dessa satte mera värde på Nattiers smickrande framställningssätt, där sminket fick skyla alla brister. — Tocqués konst var under hans lifstid och torde ännu i dag förblifvit den mera kräfvande publikens privategendom.

Huru länge Tocqué vistades i Köpenhamn, är ej med säkerhet kändt, men att han personligen var tillstädes vid sitt inväljande i danska konstakademien den 10 November 1758, framgår af protokollet. Den 9 Jan. 1759 håller han åter tal i samma församling, tackande å sin svärfader Nattiers vägnar för dennes inval i akademien; den 10 Juli är han tillbaka i Paris, enligt anteckning af Wille, som denna dag hade nöjet att sammanträffa med honom på gatan.[5] Det var sålunda ej stort mera än ett halfår, han dröjde i Danmark, men under denna tid synes han varit i rätt ifrig verksamhet och utfört åtskilliga porträtt. Förutom kungen, prins Fredrik, m. fl. medlemmar af konungafamiljen har han målat Geheimeraadet Wasserschlebe, konstmæcenaten och gravyrsamlaren, som vid slutet af 1700-talet stod nästan ensam i Danmark såsom konstbildningens målsman.

Weinwich skrifver i sitt konstnärslexikon, att genom Tocqués verksamhet i Danmark »fik man dog en forskjellig

C. G. PILO:
SKÅDESPELERSKAN C. A. THIELO

Efter gravyr af J. Preisler

Maneer fra Pilos at see, og endskönt denne Rival ei var av de farligste for ham, virkede dog Tocqués Dom paa Pilos Arbejder, han bedömte ham nemlig saaledes: 'Pilo peint en Turc'. Dette virkede paa Pilo, thi fra den Tid sögte han noget at styre sin Pensel». — Weinwich, som nedskref sina konstnärsbiografier i början af sista århundradet, har sannolikt hemtat detta skarpa och belysande citat från någon samtida till Tocqué och Pilo. Det är svårt att säga, hvad den lakoniska karaktäristiken, enligt Tocqués mening, egentligen skulle innebära, men troligen ringaktade han framför allt det slarfviga och lösliga i Pilos teknik, hans vacklande teckning och stundom alltför grofva pensel.

Pilo var emellertid smidig nog för att taga de Tocqué'ska anmärkningarna ad notam och söka bättra sina svagheter som målare. Han lyckades verkligen i betydlig grad modifiera och förändra sitt konstnärliga uttryckssätt i enlighet med Tocqués stil och uppfattning. Huru nära Tocqué och Pilo stundom komma hvarandra, märker man kanske bäst vid ett besök i den danska konstakademien, där Tocqués porträtt af Wasserschlebe och Nattier hänga tätt intill Pilos porträtt af Saly, Le Clerc och van der Stöcken samt Biehl i ett angränsande rum.

Alla dessa arbeten har Pilo utfört vid början af 1760-talet. Koloriten är dämpad, brunaktig med verkningsfulla klärobskyreffekter. Saly och Le Clerc äro två ypperliga karaktärsbilder, som framhäfva Pilo såsom en intelligent iakttagare med en fläkt af fransk esprit och konstnärskläm. De båda skulptörerna, som under några år samtidigt arbetat i Danmark, representera åtminstone i yttre afseende de två

motsatta typerna inom den franska artistvärlden på 1700-talet. Le Clerc är den magre och infallne med tunna läppar och gul hy, anfrätt af det heta lifvet och arbetet, hans blick är spänd och händerna krama nervöst i mejseln och det half-färdiga hufvudet, som han håller framför sig; det är samma typ som Boucher. Saly åter är den välmående, som pöser af belåtenhet och själfkänsla. Hans små skarpa, bruna ögon röja inga konstnärsgrubbler, han är den af lyckan omhuldade, för hvilken förvärfsbegäret, god mat och gamla viner redan utgöra starkare lockelser än den enerverande jakten efter konstnärlig fullkomning. Ungefär dylik träder oss äfven Nattier till möte och flera andra af de franska målarna, hvilka, sedan de en gång nått fram till hofvets tröskel, slogo sig till ro med hvad de ägde af yrkesskicklighet.

Båda dessa porträtt intressera oss i vida högre grad såsom karaktärsskildringar än genom sitt måleriska utförande. De ha nämligen förlorat det bästa af sin ursprungliga koloristiska förtjänst genom senare restaurering af Peder Als' hand, hvarvid enskilda partier, såsom Salys händer, nästan förstörts. I Salys porträtt ingår den blågröna tonen i rocken, Le Clercs däremot är tämligen helbrunt med en ljusning kring hufvudet. Båda äro korrekt tecknade och ovanligt fast modellerade. I synnerhet det förra (Saly) utmärker sig genom samma förträffliga hållning, som vi finna i Tocqués porträtt af Dumarsais eller Wasserschlebe; det sistnämnda visar likhet med Pilos Saly äfven genom sin blågrå färgskala och ett pastost utförande.

Redan något tidigare än dessa två artistporträtt har Pilo målat excellensen van der Stöcken, akademiens hedersleda-

mot; han dog nämligen i början af år 1763. Då porträttet utfördes, måtte excellensen föröfrigt redan stått på grafvens bredd, hans ansikte och uttryck tyda på en framskriden paralysi. Munnen är slapt halföppen, blicken så godt som slocknad, och den askgrå hyn är underligt lös, nästan transparent med skiftningar i gult och violett. Det är en sjuklig finhet och skörhet öfver alla toner i detta gubbansikte, hvilka konstnären med beundransvärdt känslig pensel återgifvit. Den koloristiska stämningen i dämpadt grönt (bgr), rödbrunt (sammetsrocken) och gråviolett (ansiktet, peruken och ordensbandet) måste räknas bland det finkänsligaste och noblaste, Pilo åstadkommit som färgkonstnär. Den är diskret och mild och breder öfver hela bilden ett skimmer af trött ålderdom och bruten lifskraft, den ger oss likt ett tungt händöende mollackord en känsla af lifvets slocknande och blodets förtorkning i skrumpna ådror.

Behandlingssättet är mycket raskt och teckningen delvis alltför vårdslös. Händerna äro knapt mer än skizzerade. Sannolikt har vår konstnär ej användt många timmar på detta stycke. Jag ville kalla det en skymningsimprovisation, några mjuka, dämpade ackord, med hvilka han förstått framkalla själfva kvintessensen af motivets själ och stämningsvalör. Det är genom sådana i bästa mening koloristiskt kända och tänkta skapelser, Pilo afvinner oss beundran.

Det fjärde bland danska konstakademiens underhållande Piloporträtt framställer institutionens mångårige sekreterare Christian Emilius Bhiel. Det är en riktig typ för en gammaldags »kunglig sikter». Frodig och välmående sitter han

i sin snusbruna ämbetsrock och håller framför sig ett protokoll med en högst viktig ämbetsmannamin öfver den hopknipna lilla munnen. Men samtidigt som han är nog så medveten om sin värdighet och smickrad öfver att sålunda förevigas, kan han ej helt förtränga ur ögonvrån sin borgerliga, köpenhamnska spydighet. Det är utan tvifvel en karaktärsbild, tagen på kornet och full af personligt lif. Pilo hade äfven under mångårig samvaro med den präktiga sekreteraren godt tillfälle att lära känna hans oregelbundna, men pittoreska små drag.

Bhiel bodde liksom Pilo på Charlottenborg och hörde till hans närmaste umgänge. De båda akademieherrarna sympatiserade säkerligen rätt mycket, båda voro nog en smula originella och självsäkra, men sådana trifvas ej sällan väl ihop. När direktören Saly kom till, var ju hela akademien församlad — ty före omorganisationen (1771) fanns knapt någon, som utan dessas vett och vilja kunde göra sig hörd i den danska konstareopagen. Man kan lifligt tänka sig dessa tre välmående herrar, som minst af allt torde varit kost- eller vinföraktare, vid en splendid kräftfrukost hos Toyons i Höjbrostræde eller på det förnäma värdshuset Fortunen i Fortunastræde.[6]

Bhiels bekanta dotter omtalar för öfrigt i ett af sina bref ett särskildt intressant besök hos prof. Pilo, då hon helt oförmodadt blef vittne till ett af konung Christian VII:s skandalösa gatuppträden. Hon skrifver:

»Min salig fader og jeg vare en Aften til Pilos, og da Klokken var noget over elleve, kom Portneren ganske hæs-

blæsende og begierde at tale med min Fader. Mit Partie ver endt, men han spillede endnu, han befalede derfor mig at höre hvad han vilde. Denne berettede, at Kongen havde tagit sin Retirade for Vægterne ind i Slots Porten, havde kastet sig der ganske mat og aandlös paa Vægterens Baenk og begiert et Glas Vand. Har han faaet det? — Ja, Moer henter et til ham. — Har han begiert at I skulde kalde min Fader? — Ney, men jeg troede, att Herren maatte blifve vred om jeg ikke sade ham, at Kongen var der. Snik Snak med Kongen, sagde jeg og gick ind og sagde min Fader hvem der var i Porten. Han gick ud til Portneren, beskyldte ham for at vaere fuld og truede ham med at miste Brödet Dagen efter, dersom han lod sig forstaa med for den der var [der] at han holdt ham for Kongen. Pilos Sove Kammer var saa tæt ved Porten, at ingen kunde komme ud eller ind af den, uden at man kunde see dem i Vinduerne, og da der ingen Lys var derinde, sa kunde man ved Hielp af Lögterne see alle uden at blifve seet, og fölgelig kan De let slutte Dem til, att Frue Pilo og jeg gick derind. Vi saae en stor Klump Vaegtere, der bandede over, at den næsviise Krabat var undlöben, men da de icke torde vove at blifve saa laenge fra deres Post, saa gik strax derpaa hver sin Vey. Neppe var de komne os vel af Syne förend General Adjutant Juul kom krybende frem, saae sig om overalt, ligesom han sögte efter nogen, men hvad, kunde man ikke vide. Imidlertid blef Porten ganske lidet aabnet og een raabte ud igennem den: Skildtvagt! er Vaegterne der endnu? men Svaret: Ney! *Deres Möyestet!* var for mig saa stor en Beskiemmelse af Konge

Værdigheden, at jeg ikke kunde höre mere eller bie længere. Frue Pilo, som blef efter mig, sagde, att Juul var strax kommen til ham og sögt at faae ham til at gaae hiem, siden der dog for den Nat icke var noget mere att udrette, fordi de passede nu för nöye paa; og kongen [har] vaeret af samme Meening, men yttret en Frygt for, at Vægterne havde lagt saa nöye Mærke til dem, at de kiendte dem, i hvor stille de end gick».

* * *

Utom de omnämda porträtten af akademiledamöter har Pilo — såsom redan i kapitlets början påpekades — äfven utfört konterfej af akademiens præses grefve Adam Gottlob Moltke till Bregentved.

Grefve Moltke är en personlighet, som kanske mer än någon annan icke-konstnär gjort sig förtjänt af vår uppmärksamhet i detta sammanhang [7]. Hans betydelse för den unga danska konstskolans utveckling och förkofran är större än någon annan lekmans och om än hans intresse för måleri och skulptur lika mycket var framsprunget ur en viss pliktkänsla och ett medvetande om sin höga ställning af »minister för de sköna konsterna» som ur en personlig kärlek och uppfattning, så blef det dock till nytta och glädje för mången stackars målare, hvilken därigenom bereddes tillfälle till arbete och förtjänst. Pilo, såsom den skickligaste och elegantaste faiseuren, blef naturligtvis ofta använd af herr grefven. Men äfven J. S. Wahl, Mandelberg, Als m. fl. ha arbetat för

hans räkning och finnas representerade af stora arbeten på Bregentved. Man må dock ej tro, att Moltke på samma sätt som de med honom samtida præses i den svenska konstakademien, C. G. Tessin och C. F. Adelcrantz, helt och hållet eller hufvudsakligen ägnade sig åt studiet och vården af de bildande konsterna och deras skola, eller att han såsom dessa herrar offrade alla sina krafter, sin tid och förmögenhet på samlingar och mæcenatskap. Nej, konstintresset var för honom en bisak, ett »liebhaberei», som kunde bedrifvas endast på stunder, dem han hade lediga från sina statsmannagöromål och sin tjänstgöring såsom konung Fredrik V:s hofmästare, ett kall, som minsann icke lämnade honom utan bekymmer och arbete. Moltke saknar dessutom all djupare själsbildning, den fina förståelse och ädla generositet, som gjort Tessin och Adelcrantz värderade af hvarje konstvän såväl hos samtid som eftervärld. Den schleswigske uppkomlingen visste nog att hålla tillbaka guldslantarna, han påstås t. o. m. hafva skott sig mera än tillbörligt ur statskassan, med tillhjälp af sin gunst hos konungen. Men utan tvifvel ville han spela grand seigneur inför konstnärerna och lyckades äfven rätt väl däri, så länge rollen ej stälde kännbara anspråk på hans privatkassa.

Moltke använde Pilo — utom för de kungliga barnens porträtt — till diverse dekorativa målningar på Bregentved samt till utförande af sitt eget porträtt.

I den s. k. kyrksalen på Bregentved (bredvid kyrkan i öfre våningen) — ett rum som dock icke haft någon sacral användning — äro väggarna prydda med fyra stora dekorationsstycken, förutom ett helfigursporträtt af Fredrik

V som kronprins, måladt af J. S. Wahl. Af dessa målningar är en signerad »Pilo p», och framställer Venus och Mars. De tre öfriga osignerade, framställande Medor och Angelika, Apollo och Solrosen samt Hercules och Omphale (?) äro med största sannolikhet utförda af den svenske målaren Mandelbergs sliskigt söta och glatta penslar. Detta är den enda gång, jag mött Pilo på det egentliga dekorationsmåleriets område och såsom framställare af ett mytologiskt motiv. Mötet är ej häller ägnadt att på något sätt utvidga det angifna området för hans konstnärliga förmåga eller i något afseende förändra vårt omdöme om honom.

Bilden är komponerad fullständigt i fransk 1700-tals stil, närmast påminnande om Le Moynes mytologiska scener; möjligen har vår konstnär i hufvudsak lånat sin komposition från någon gravyr. Skönhetsgudinnan är ett rätt välmående pigebörn, som sitter naken endast med ett skynke öfver skötet, slingrande ena armen kring sin älskades hals. Denne, som mest har tycke af en robust schåare, har försiktigtvis fått kyller och harnesk på, men hjälmen har han anförtrott åt en liten nästan klotformig, solbränd amorin, som sitter på marken vid de älskandes fötter och med uppbjudande af alla sina krafter afprofvar den tunga pjesen. Bilden är flyktigt eller, rättare sagdt, slarfvigt hopkommen. Teckningen är mer än lofligt negligerad, så att enskilda partier, exempelvis gudinnans fötter, äro rent vanskapliga. Målaren har endast afsett att i ett traditionelt motiv sammanställa några färgackord, som skulle verka dekorativa på ett visst afstånd. Visa vi honom tillmötesgående och

C. G. PILO:
FÖRFATTAREN ADAM LENKIEWITZ

P. Sinebrychoff
Helsingfors

aflägsna oss några steg, skola vi äfven finna, att kompositionen ej saknar koloristiska förtjänster. Karnationen af Venus' ljusa kropp och Mars' mörka, solbrända hy är säkert och friskt gifven och kontrastverkan mellan dem båda mycket god. Det fans sannerligen ingen samtida skandinavisk målare, som bättre skulle förmått måla naket! — Se blott på Mandelbergs slickade gudinnor med kyligt rosig hy! — Bakgrunden, som bildas af ett lätt skizzeradt landskap med ett träd, där tvänne turturdufvor kyssas, är hållen i grönblå ton samt rosa vid horisonten. Färgen är öfverhufvudtaget ovanligt glatt och tunnflytande samt pålagd med breda, raska penseldrag i stora plan. Målaren har ej ett ögonblick tänkt på att med halftoner eller finare afskuggningar modellera ut figurerna till en mjuk och fullständigt illusorisk verkan.

Några anspråkslösa, slätt målade dörröfverstycken med blomstermotiv, hvilka förvaras uppe i en korridor i öfversta våningen på Bregentved, bära ytterligare vittne om Pilos flyktiga och ej vidare glädjande försök som dekorationsmålare.

Huruvida Pilo utfört flera än de två i behåll varande porträtten af Adam Gottlob Moltke (Moltke'ska palatset, Köpenhamn och Frederiksborg) är ovisst, men knappast sannolikt. Säkert är emellertid, att han gjort ovanligt grundliga förstudier och användt en sällsynt lång tid för præses' porträtt. Redan år 1753 utförde han en teckning i liten skala af sin höge herre och gynnare i hel figur (tillhör ing. Rump), hvilken återgifvits i gravyr af O. de Lode. Man

kunde nästan lika väl taga denna teckning som en förstudie till helfigurbilderna af Fredrik V (hvilket äfven skett i katalogen öfver Raadhusudstillingen), så starkt liknar hofmästaren sin konung, isynnerhet i afseende å min och pose.

Tio år senare börjar han ett nytt porträtt i midjestycksformat, såsom framgått af akademiens citerade protokoll för den 4 mars 1763, men detta blir ej färdigt förrän till påsken 1767.

Två olika studier med tuschpensel och hvit färg samt en med svartkrita, alla på grönt papper (Kobbersticksamlingen, Köpenhamn) bära vittne om med hvilken omsorg Pilo gick till väga vid utförandet af detta porträtt. Teckningarna äro äfven i öfrigt intressanta såsom belysande konstnärens uppfattning och arbetssätt. De äro utkastade med några breda streck och helt och hållet beräknade på en dekorativt målerisk effekt, hvilken de verkligen i all sin enkelhet åstadkomma. Om en något vågad jämförelse är tillåten, vore det närmast vid Tintorettos flyktiga, breda figurstudier, jag ville likna dessa teckningar, som naturligtvis äro ofantligt underlägsna den store venetianarens genialiska utkast, fastän uppfattade af ett likartadt koloristtemperament. De visa, att Pilo ofta vid sitt arbete icke *utgick* från den egentliga porträttmålarens synpunkt, utan fastmer från den dekorativt anlagde koloristens; någon sträfvan till individualisering eller karaktärsstudium finnes ej i dem.

Det fullt utförda porträttet af grefve Moltke (Moltke'ska tafvelsamlingen) visar i alla fall en rätt djup och säker in-

dividualisering: det smala, intelligenta ansiktet med den långa näsan och den fula, breda munnen, som krusas af ett leende, hvilket skall vara förbindligt, men snarare verkar försmädligt eller sniket, röja den förvärfsbegärlige hofmannen. Det är ingen tilldragande personlighet, men artig och bugande. Han är iklädd brunröd sammetsrock med dannebrogsordens band och kraschan samt stöder vänstra handen på en marskalksstaf. Bakgrunden är något oroligt grön med bruna flammor. Bilden visar nogsamt, att Pilo nedlagt mycket arbete och ovanlig omsorg på det tekniska utförandet, men härigenom har den också fått något alltför betänksamt och försiktigt, som icke är ägnadt att rycka oss med.

Vida friskare och omedelbarare verkar den ofullbordade bröstbilden af grefve Moltke på Frederiksborg, hållen i en lätt, ljusgrå färgskala, genom hvilken den brunröda undermålningen ställvis skymtar fram.

Pilo använde samma tekniska metod, som de flesta andra 1700-tals målare, en teknik, som äfven tillät dem att arbeta vida hastigare och lättare än vår tids konstnärer, hvilka vanligen sätta upp bilden direkt på duken. Han preparerar först själfva duken med en viss färg — ljust brun eller gràgrön — som skall blifva förhärskande i mellantonerna (bakgrunden och ofta äfven dräkten). Sedan målar han i de mera belysta partierna med ljusare färg, utsätter några käcka glansdagrar samt fördjupar skuggorna med mörk färg. Grunden kan sålunda direkt göra tjänst utan någon vidare öfvermålning. Slutligen drar han ibland öfver hela bilden en mycket lätt lasur i grått eller brunt. Ett sådant förfarings-

sätt har ju äfven i våra dagar upptagits af målare, hvilka ifrigt studerat gammal konst (Lenbach m. fl.) och, enligt deras egen utsago, tillåter det ett vida snabbare arbetssätt och möjliggör mjukare måleriska effekter än ett utförande »alla prima».

På Frederiksborg hänger bredvid Moltke ett porträtt af statsministern, universitetskanslern m. m. grefve Johan Ludvig Holstein. Detsamma förekommer äfven i ett bättre exemplar på universitetet i Köpenhamn. Porträttet är utfördt på en grå undermålning med bred, käck pensel, sannolikt redan på 1750-talet, ehuru färgskalan mera påminner om Pilos privatporträtt från hans senare period. Bilden är talande eller, rättare sagdt, leende liffull. Den fryntlige grefven, som tyckes bibehållit ungdomens goda humör och sorgfria syn på lifvet, vänder sig mot åskådaren med en käck vridning på hufvudet och ett godmodigt farbrorslöje öfver den breda munnen. I afseende å impressionistiskt lif hör detta sympatiska porträtt till Pilos allra bästa, men fakturen är något lös och i koloristiskt hänseende står det tillbaka för flere af de tidigare omnämnda bilderna.

Ännu kunde ju några porträtt framdragas från den period, hvarom senast varit fråga, men då de ej lämna något nytt bidrag till målarens karaktäristik, vill jag ej trötta läsaren därmed. Af de korta antydningar om olika porträtt, hvilka här lämnats, torde redan framgått, huru Pilo så småningom allt mera söker fördjupa sig som själsmålare — fastän med ojämn framgång — och huru han med allt större allvar och omsorg arbetar på att rätta sina konstnärliga svagheter,

medan hans färgskala undergår en liknande förvandling som så många andra samtida målares: från ljusa, vårliga toner i grågrönt och blått till tyngre och djupare ackord i brunt. Men för Pilo var färgen icke blott ett medel till uppnående af objektiv illussionsverkan, utan äfven ett smidigt uttryck för känsla och stämning. Med åren får äfven klärobskyren allt större betydelse i hans måleriska uttryckssätt.

VI.

PILOS INFLYTANDE PÅ DANSKA OCH SVENSKA PORTRÄTTMÅLARE UNDER HANS VERKSAMHET I DANMARK

Den framstående plats och betydelse i den skandinaviska konsthistorien, som jag vill tillerkänna Pilo, förtjänar han icke blott i följd af sin koloristiska begåfning, utan därjämte på grund af det inflytande, han utöfvat på målarkonstens utveckling i Danmark och Sverige. Denna sida af hans betydelse torde äfven hittills varit ännu mindre känd och uppskattad än hans förtjänster som konstnär.

Vid danska konstakademien fans öfverhufvudtaget ingen annan dugande målare, anstäld såsom lärare, än Pilo, förrän Peder Als återvändt från Italien och år 1766 utnämdes till professor. Det är ju då ej underligt, att Pilos manér och uppfattningssätt skulle blifva förhärskande bland alla samtida yngre och svagare talanger. Ingen kunde framträda med samma konstnärsauktoritet och säkerhet som han, ingen

hade så stort inflytande på höga vederbörande, hos hofvet och akademieledningen som Pilo.

Sedan J. S. Wahl upphört att arbeta, och innan den unga nationella målaregenerationen — tidigast representerad af Peder Als och Jens Juel — framträdde på vädjobanan, var Vigilius Erichsen (f. 1722) den ende målaren af någon begåfning. Han ägnade emellertid hufvudparten af sitt lifsverk icke åt Danmark, utan åt Ryssland. Sannolikt var denna rätt långa expatriering en direkt följd af akademiens ovänlighet mot den unge målaren.

Han hade nämligen år 1755 begärt att få täfla om stora guldmedaljen bland porträttmålarna, men detta förvägrades honom — okändt på hvilka grunder, sannolikt var Pilo långt ifrån oskyldig härtill —, han måste i stället deltaga såsom historiemålare och föll igenom vid bedömandet. Guldmedaljen tilldelades detta år Peder Als, som deltagit såsom porträttmålare. Vigilius Erichsen var härmed förlorad för Danmark för en lång tid, han reste två år senare till Ryssland och återkom till Köpenhamn först samma år, Pilo gjorde sin sortie. I Ryssland vann han snabb framgång och fick upprepade gånger måla kejsarinnan Katarina II:s porträtt.

En af Erichsens stora helfigurbilder af den poserande kejsarinnan hänger på Amalienborg. Det är ett simpelt arbete, själlöst i alla afseenden, glatt måladt med kalla, hårda färger och en karnation som groft smink. Erichsens porträtt af teatermålaren P. Cramer på Konstakademien är ej häller lyckligare i afseende å koloriten, färgerna lysa ettrigt röda och gröna samt bära tydligt vittne om att konstnären

var öfvad som emaljmålare. Ojämförligt mycket bättre har han lyckats i den vackra lilla bilden af drottning Juliane Marie i helfigur, hvilken han utfört efter sin återkomst till Danmark (Kunstmuseet). Drottningen står, iklädd helhvit sidendräkt, framför ett klarblått draperi i ett slottsgemak, böjande ena handen till en elegant gest inåt rummet. Det klara färgackordet, motsättningen mellan blått och hvitt i de glänsande stofferna, är af ypperlig effekt, synnerligast som sidenet är måladt med en graciös virtuositet, som påminner om Terborg. Erichsen var äfven verksam som emalj- och pastellmålare, men når ej på dessa områden öfver gränserna för en tämligen inskränkt handtverksmässig skicklighet, (arbeten på Rosenborg m. fl. samlingar). Som redan antyddes, torde han ej haft skäl att hysa några sympatier för Pilo, icke häller tyckes han sträfvat att efterlikna honom som målare.

En annan ung konstnär, som Pilo däremot särskildt protegerade, var Johan Christian Almer (född 1742), kanske närmast på grund af sin släktskap med familjen och sin tacksamhetsskuld till Almers fader. Som läsaren påminner sig, var det den gamle Almer, som först hjälpte fram Pilo i Köpenhamn, tack vare rekommendationen från m:lle Desmarées — Almers svägerska — numera fru Pilo. Den unge Almer hörde till detta särskilda slag af konstnärer, som trots en måttlig begåfning vinna medaljer och omhuldas af akademierna. Enligt ett citat ur okänd källa hos Weilbach, hade Almer »fra sin förste Barndom været under Hr Professor Pilos Haand», och läraren stälde äfven om att hans flitige elev blef

C. G. PILO:
PRINSESSAN SOFIA MAGDALENA

Grefve Molt
Bregentved

belönad med flere guld- och silfvermedaljer (1760—62, 1764, 1766). Men då det slutligen gälde det afgörande steget, täflan om stora resestipendiet, föll Almer igenom trots Pilos mycket handfasta hjälp. Få vi tro gravören Clemens ord (i hans handskrifna självbiografi), hade nämligen Pilo till god del målat Almers medaljkomposition och fick äfven mottaga lyckönskningar för arbetet. Stipendiet tilldelades emellertid Abildgaard, som protegerades af Mandelberg. Det ena med det andra påstås ha grämt Pilo rätt djupt och påskyndat hans afflyttning från Danmark.[1]

Utslaget af denna täflan var dock fullt rättvist, ty Almer var af naturen vida svagare utrustad än Abildgaard. Hans verksamhet inskränker sig hufvudsakligen till det konstindustriella området — han var lärare vid akademiens nyinrättade ornamentskola —; i de få fall han försökt sig på porträttmåleri, visar han sig som en osjälfständig och mycket svag imitator af Pilo. Detta framgick tillfullo bl. a. af det liflösa barnporträttet — professor Hurtigkarl som barn — hvilket förekom på Raadhusudstillingen. Pilos gröna färgskala var här obehagligt öfverdrifven; hela bilden var som insmord med färsk spenat och saknade all konstnärlig fläkt.

En konstnär af ungefär samma begåfning som Almer var Ulrik Ferdinand Beenfeldt (född 1714), men hans utbildning var ännu svagare. Äfven hos honom märka vi en tydlig sträfvan att upptaga Pilos eleganta färgskala, ehuru med ringa framgång. Hans penslar äro alltid lika smutsiga, hans hand lika tung och trefvande. Det förefaller, som om

han egentligen ämnat sig blott till slätmålare, men sedermera låtit förleda sig att äfven utföra porträtt. Emellertid blef han ingalunda ansedd för ringa af samtiden, utan användes t. o. m. af sådana högt stående herrar som geheimerådet Brockenhuus, grefve Holstein-Ledreborg m. fl., hvarom äfven hans arbeten på Raadhusudstillingen vittnade. Men i afseende å liflös träaktighet finna dessa bilder sina jämlikar endast bland den stockholmske målaren Anders Eklunds konterfej.

Andra samtida 3:e och 4:e klassens danska porträttmålare, hos hvilka det Piloska inflytandet röjer sig mer eller mindre tydligt, äro J. Thrane, Georg Mattias Fuchs och Erik Pauelsen. Den förstnämnde, som var verksam omkring 1735—1765, representeras på Frederiksborg bl. a. af stora helfigurbilder af prins Christian och arveprins Fredrik, båda närmast påminnande om tennsoldater, stående i ett kaos af leksakstrummor, pansar och andra ofarliga krigarattribut. Bildernas förtjänst ligger närmast i en viss barnslig paradmässighet; som konstverk falla de under medelmåttan. Baron Werner Rosencrantz' porträtt i samma samling visar ännu tydligare den grågröna färgskalan, men kan för öfrigt på intet sätt intressera oss.

Fuchs (född 1719?), som enligt Weinwichs uppgift invandrat till Danmark från Wien och flera år vistats i Italien, är både skickligare och mera begåfvad än Thrane. Framför allt förtjänar hans knästycksbild af geheimerådet Bolle Wilhelm Luxdorf (Frederiksborg) framhållas på grund af sin goda karaktäristik och det gedigna utförandet. Den förnäme mannen sitter bekvämt tillbakalutad i stolen med hufvudet hvilande mot

ena handen och den tankfulla blicken riktad mot åskådaren. Den långa röda schlafrocken är återgifven med en teknisk skicklighet, som vore värdig Roslin. Den stora bilden af drottning Juliane Marie i samma samling är äfven ett gediget och ärligt arbete, men tröttande tråkigt och tomt på all konstnärlig känsla. Hon trugar sig på åskådaren med min och åtbörder.

Något yngre än dessa är Erik Pauelsen (född 1749), hvars hufvudsakliga verksamhet som konstnär äfven vidtog först efter Pilos danska period. Jag vill dock lämna några antydningar om denne målare, emedan han utan tvifvel mottagit inflytande från Pilo under sin akademietid, om än han senare framför allt imponerades af Jens Juel.

Pauelsen var en ovanligt mångsidig talang. Han målar landskap och historiebilder med samma fart som porträtt och genrestycken. Som porträttmålare är han en kraftlös epigon. Hans talrika herrar af medelklassen med brunröd karnation, iklädda röda rockar, som skarpt afteckna sig mot en grågrön fond, och de magra, trånsjuka damerna med grå hy äro alla medlemmar af en mycket trist och sentimental sällskapscirkel. Hans uttryckssätt är underligt sliskigt och slapt. Hans palett är smutsig och äger inga höga glanstoner, skuggorna utsätter han med en sirapsartad, rödbrun färg, som saknar djup och must. Teckningen är spinkig och modelleringen ofta i hög grad förfelad. Det är som om han eftersträfvade en ytterlig förfining, men i stället uppnår en ganska simpelt verkande förkonstling. (Se talrika porträtt på Frederiksborg; på Raadhusudstillingen framstod i syn-

nerhet hans frus porträtt genom sin sinligt sliskiga stämning). Pauelsen betraktades emellertid af samtiden såsom en mycket betydande konstnär och särskildt efter hans självförvållade tidiga död — han hoppade ut genom fönstret den 20 febr. 1790 — bredde sig kring hans personlighet ett egendomligt skimmer af undran och beundran. Oss kan han intressera endast genom sina stämningsfulla små landskapsstudier, hvilka höra till det tidigaste i sin genre i Danmark.

Bättre än någon af de nämnda danska konstnärerna förtjänar Peder Als (född 1726) att här ihågkommas. Han var icke blott Pilos förnämsta elev, utan äfven den mest betydande 1700-talets målare, Danmark öfver hufvud taget frambragte, ty Jens Juel står redan med ena foten i 1800-talet. Och likväl var Als en af naturen jämförelsevis svagt utrustad talang.

Efter studier vid akademien under Pilos ledning lyckades Als år 1755 vinna stora guldmedaljen — första gången den utdelades — med ty åtföljande pension och blef sålunda i tillfälle att resa till Rom. Där kom han i beröring med Winkelman, hvars porträtt han äfven målat, och studerade ifrigt Rafael Mengs arbeten, men äfven italienska renässansmästare. Det är lätt förklarligt, att sådana studier, samtidigt som de utvecklade hans tekniska skicklighet, verkade förvillande på hans konstnärliga uppfattning. Pilos lätta, sirliga manér, hans koloristiska flykt och lif läto ej gärna klämma in sig i klassisistiskt stela och kalla former.

Före sin utresa är Als till den grad bunden af Pilos uttryckssätt, att många af hans arbeten ofta förväxlas med

lärarens. Sannolikt har han äfven användts af Pilo i och för utförande af en del beställningar, som mästaren själf icke hade tid och lust att öfvertaga. Så till exempel torde en hel serie porträtt af »Dannebrogsriddare» i roströd mantel med skinnbräm, hvilka vi möta i olika danska samlingar, vara beställningar, som ingått till kungliga hofmålarens atelier, men endast delvis utförts af honom själf. De äro bredt och raskt gjorda, dekorativa bröstbilder i brunröd färgstämning med gröna dagrar i bakgrunden; i de flesta fall alltför groft målade och för svagt modellerade för att vara utförda af Pilo egenhändigt. Den bästa af dem, jag sett, är grefve Fredrik Christian Danneskjöld-Samsö, målad 1749 (Gisselfeld), en bild, som mera erinrar om Pilos hand än om Peder Als', men likafullt på frånsidan bär en gammal påskrift om att Peder Als är målaren. Likaledes i hög grad Pilo'sk i färgstämning och utförande, men enligt påskrift af Als, är Carl Gottlob Reitzensteins porträtt — af år 1752 — på Frederiksborg. Svagare elevarbeten äro dannebrogsriddarna General Stürup (Müller, Köpenhamn) samt Grefve Eberhard Wedel-Frijs (af år 1749) på Frijsenborg. Alla dessa bilder och sannolikt flera dylika äro målade mera för den nya ordenskedjans och den dekorativa dräktens skull — de prydas äfven alla af den nyutnämde riddarens valspråk, präntadt med gullbokstäfver på ett svart band — än såsom porträtt eller karaktärstudier.

Ett synnerligen godt exempel på Als imitatoriska förhållande till Pilo utgör en liten allegorisk komposition på Rosenborg, framställande Fredrik V, stående i ett slottsgemak,

omgifven af två gudinnor och en genius (konungen såsom konsternas och vetenskapernas beskyddare?). Bilden är helt lätt utkastad, verkar snarast som skizz till en större tafla. Färgen är tunn, stämd i hafsgrönt, och teckningen mycket elegant. Konungen är alldeles samma sirliga docka, vi känna från Pilos helfigurporträtt. Taflan äger öfverhufvudtaget alla för Pilo karaktäristiska kännetecken, och jag skulle utan betänkande kalla den en skizz af hans hand, om den ej bure en tydlig, gammal signatur: »Peder Als inv. et pinx |⊳»

Ännu efter hemkomsten från Italien kan Als stundom i sin färgskala påminna rätt mycket om Pilo; särskildt är detta fallet i hans stora helfigurporträtt af drottning Juliane Marie (Bregentved m. fl. saml.), där den gröna tonen är förhärskande i klädningen — ehuruväl med en dragning i grått. Men i allmänhet har Als blifvit kall och stel, all den fläkt af koloristisk charm och elegans, som han i yngre år stundom ådagalägger, har förflyktigats och ersatts af akademisk korrekthet. Als' senare porträtt äro alltid säkert och omsorgsfullt utarbetade, bärande vittne om goda kunskaper, men föga arbetsglädje och konstnärstemperament. De äro karaktäristiska uttryck för den hvardagliga grå och banala reaktionen, som med Guldbergs regemente bryter fram mot all utländsk smak, mod och elegans, ja mot all konstnärlig frihet och skaparglädje öfverhufvudtaget. August Hennings har rätt, då han med anledning af utställningen 1778, där Als stora porträtt af Christian VII bl. a. förekom, yttrar: »Son application et son assiduité lui acquirent des connaissances, mais elles lui firent perdre le feu de l'exécution.»

Under de fem år Peder Als öfverlefde Pilo i Danmark — han dog 8 Juli 1778 — var han obetingadt landets förnämste porträttmålare.

Egentligen är det dock först efter Peder Als' död som i Danmark sent omsider uppstår hvad vi kunde kalla en nationell porträttkonst af likartadt slag, som långt tidigare framträdt i Sverige. Jens Juel återkom ej från sina långa studieresor i utlandet förrän år 1780, och först genom honom få vi veta något om själfva tidslynnet, om människornas sätt att vara och tänka i Danmark under seklets två sista decennier. I honom får det gemytliga och älskvärda danska borgarlynnet en fin och skicklig tolkare, som inom vissa gränser uppnått mycket vackra konstnärliga resultat. Här är emellertid icke platsen att dröja vid Juels arbeten, ty de äga icke något direkt samband med den konstriktning, Pilo representerade.

* *
*

Medan Pilo vistades i Danmark, inskränkte sig emellertid hans inflytande på porträttkonsten icke endast till detta land. Äfven ett par af Sveriges förnämsta unga talanger trädde under kortare tid i elevförhållande till honom, nämligen Pehr Krafft d. ä. och Lorenz Pasch d. y.

Ehuru Pehr Krafft redan blifvit behandlad i en särskild monografi af docenten August Hahr, torde hans danska utvecklingsperiod såväl till sin längd som sin betydelse hittills varit ett okändt kapitel i Sveriges konsthistoria. Kraft anlände till Danmark redan omkring 1751—52 och vistades där

i närmare fyra år. Sannolikt kom han under denna tid ofta i beröring med sin äldre landsman, som ju kunde vara honom till hjälp och gagn i många afseenden; måhända var det äfven han, som rekommenderade Krafft hos grefve Otto Thott till Gaunö, därmed förskaffande honom en god utväg till arbeten och resor. Kraffts porträtt från denna tid visa äfven tydligt nog, att Pilos konst var honom välbekant.

Det tidigaste, jag känner, är en liten bröstbild på koppar af vice Ståthållaren i Norge Jacob Benzon, signerad på frånsidan: »P. Krafft p. 1752» (museiinspektör cand. juris E. S. F. Lund). Bilden är raskt och bredt målad med tämligen pastos färg i en brunröd helton. Uttrycket är liffullt och väl individualiseradt. Af något senare datum torde det genom Preislers gravyr bekanta porträttet af grefve Otto Thott vara, hvilket existerar i åtminstone tvänne exemplar: ett på Frederiksborg och ett på Gaunö. Dessutom hänger på Gaunö grefvinnan Birgitta Charlotta Thotts porträtt i två exemplar samt Christina Sophia Thott, gift med baron Ranzau i Sverige, likaledes i två exemplar.

Den bålde grefven med den långa näsan och de tjocka läpparna är en dansk storadelsman af det drygaste slaget, och målaren har äfven förstått att träffande karaktärisera honom. Han är iförd brunröd sammetsrock med elefanterorden. Karnationen stöter i gult, men föröfrigt är koloriten brunröd med en grön skiftning i bakgrunden. Icke häller damerna utmärka sig genom något tilldragande yttre, men grefvinnans lustiga ank-fysionomi yttrycker godhet och välvilja. Båda äro iklädda grönskiftande sidendräkter.

C. G. PILO:
PRINSESSAN WILHELMINA CAROLINA

Grefve Moltke
Bregentved

I alla dessa porträtt närmar sig Pehr Krafft Pilos färgskala och målningssätt i förvånansvärd grad. Hans palett är visserligen mörkare och oklarare än Pilos, och han låter gärna en brunröd färgton dominera öfver de gröna dagrarna, men han sträfvar synbarligen att komma Pilo så nära, som hans individuella, tunga temperament det tillåter. Han målar med bred och pastos pensel, fäster sig alltför litet vid modellering och halftoner samt tyckes på det hela taget lämna ifrån sig bilderna väl hastigt. Det är egendomligt att se, huru olika Kraffts danska ungdomsmanér är mot hans senare omsorgsfulla och något torra uttryckssätt. Det är Pilo och Roslin i individuell tolkning af ett svenskt borgargemyt, och det må genast framhållas, att Roslins säkra och fantasilöst nyktra konst bättre lämpade sig för en målare af antydd art än Pilos känsliga kolorit.

Utom de nämda porträtten har Krafft för grefve Otto Thott målat en ofantlig mängd kopior af gamla danska adelsporträtt samt alla samtidens stora män och märkvärdiga kvinnor till ett antal af flera hundra, enligt någon slags universalencyclopedi. Flera rum på Gaunö äro fullhängda med sådana kuriösa handtverksarbeten, hvilka kunde vara förfärdigade nästan af hvilken penselslickare som helst.[2] Tack vare denna beställning blef emellertid Krafft satt i tillfälle att resa till Paris, där större delen af kopiorna skulle utföras, och han kom här i beröring med Roslin, som snart nog synes blifvit hans nya konstnärsideal. När han återkommer till Stockholm (1768), har han alldeles glömt sina ungdomsöfningar i Pilos art och omformat sig till en trygg, positiv målare enligt Ros-

lins recept. Men ju längre tiden lider, desto mera afnötes den parisiska glansen från Kraffts sidentyger, desto allvarligare och torrare bli hans människor, desto tyngre och mulnare hans eget konstnärssinne.

Kort efter det Pehr Krafft lämnat Sverige lyckades äfven Lorenz Pasch efter åtskilliga svårigheter anträda sin utrikesfärd. Han hade till en början förgäfves sökt tillmötesgå sin faders önskan att ägna sig åt teologien. Konstnärslusten tog öfverhand, och fadern såg sig tvungen att meddela sin sextonårige son grunderna i målaryrket. Det dröjde emellertid icke länge, innan hågen att se och lära något af allt det stora och märkvärdiga i utlandet satte myror i hufvudet på den unge Pasch, och han vände sig med sina bekymmer till sin förmögne farbroder, hofintendenten Johan Pasch, för att af honom möjligen få hjälp till en utrikesresa. Denne dryge herre förklarade emellertid, att han själf i sin ungdom icke åtnjutit annat understöd än det, han kunde arbeta ihop, och sade, att allt hvad han ville göra, var att skrifva och rekommendera sin unge brorson hos professor Pilo i Köpenhamn.

»Således var då ingen annan utväg» — skrifver Gahm Pehrsson — »att ernå det påsyftade ändamålet än att genom någott smått arbete, som han då under händer fått, spara så mycket tillsammans, att det nödvändigaste af kläder kunde anskaffas och Skepparen betalas, med hwilken han skulle följja till Dannemarck. Utresan skedde år 1752 i Junii månad till Kiöpenhamn, hwaräst han då strax efter ankomsten blef hos Herr Professor Pilo antagen uti dess Attelié; och åtnjöt hos honom utom kost, kammare och penningar, mycken

godhet, ömhet och omvårdnad. Utaf de wackra, där på orten befintelige målerier, dels Konungen, dels det Grefl. Moltkiska Cabinettet tillhörige, ifrån de berömdaste Utländska Scholorna samlade, såväl som de Skiöna Antique Statuer, hwilka Konungen till Academiens förmåhn och nytta låtit inkomma, sökte han profitera på de stunder, då han var ledig från de af Professorn honom föresatte Sysslor och Göromål.»

Pasch följde äfven med undervisningen vid konstakademien och var, såsom redan tidigare framhållits, den förste, som vann en præmie — silfvermedalj — vid denna institution (1 Iuli 1754). Sin håg att resa vidare fick han emellertid stäfja ännu flere år, ty, trots att man gjort honom vackra förespeglingar från hemlandet och tvänne gångar lofvat honom resepension, väntade han förgäfves på understöd. Slutligen lyckades han genom egna arbeten skrapa ihop det nödvändiga och reste tillsammans med en af den danska konstakademiens pensionärer till Paris i oktober 1758. Där studerade han först vid akademien samt i Pierres och Deshayes atelieer, men såg sig så småningom tvungen att på grund af bristande medel hufvudsakligen ägna sig åt porträttkonsten och vände sig då närmast till sin landsman Roslin för att få hans »råd och undervisning». Roslins inflytande blef det sista och afgörande i Pasch' utveckling som målare. När han återkommer till Sverige efter en mycket långsam resa genom Holland och Tyskland — uppehållen af beställningar på olika orter — är hans porträttmåleri mycket starkt färgadt af den Roslinska manufakturkonsten.

Men Pasch var och förblef dock hela sitt lif en personlig begåfning, som icke imitatoriskt upprepar, hvad han lärt, utan omformar det till ett eget uttryckssätt, hvilket stundom bär vittne om ett ovanligt finkänsligt och smidigt konstnärstemperament och en intelligent uppfattning. Pasch är måhända den inhemska gustavianska porträttör, som med den största begåfningen förenar den grundligaste utbildningen.

De dryga sex år Lorenz Pasch var Pilos dagliga gäst, hans elev och biträde i ateliern, kunde naturligtvis icke gå spårlöst förbi, utan att lämna några intryck i den unge konstnärens lätt formbara sinne. Det tillhör en framtida monograf att noggrant följa de olika inflytelsernas växelverkan i Lorenz Pasch' ofantligt rika produktion, vi måste här nöja oss endast med några antydningar.

Med all sannolikhet fick den unge Pasch rätt verksamt biträda vid professor Pilos stora, arbetsdryga beställningar — exempelvis vid tillverkandet af de talrika konungabilderna — för att sålunda göra skäl för husrum och föda. Han blef då i tillfälle att grundligt lära känna de manér och utvägar en dåtida hofmålare måste använda för att bestrida de täta beställningarna. Han lärde det flyktiga, lätta arbetssättet (att måla upp grunden med vissa mode-färger och däri inteckna figurer m. m.), uppställningen och penselbrion, kunskaper, som han ytterligare kunde utveckla under sina studier i Paris. Mycket af detta blef honom till stort gagn efter hemkomsten, ty ingen gustaviansk målare fick mottaga talrikare beställningar på kungliga konterfej i bröstbild, knästycke och helfigur än Pasch, och ingen har oftare än han utfört stora

dekorativa paradporträtt af höga statsfunktionärer och hofmän.

De tidigaste kungliga porträtt, han efter hemkomsten utförde, äro midjestyckena af Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika af år 1767 (Rosersberg, repliker af konungens prt. på Gripsholm, Sko, Upsala Universitet; ett mycket godt exemplar af drottningen hos kanslirådet Becker; föröfrigt förekomma båda bilderna i flera privatsamlingar). Redan nu framträder han som en fullfjädrad konstnär och utvecklar sig knappast märkbart med åren. Behandlingssättet är mycket omsorgsfullt, men ej petigt; isynnerhet Sko-exemplaret är utfördt med rätt bred och kraftig pensel. Lokaltonerna stå temligen klara, dock ej skarpa, utan mjukt och vackert försmälta i en ljus, brunaktig fond. Det är Pasch' karaktäristiska bakgrund, som han sedan troget upprepar i så godt som alla sina porträtt, den skiftar mellan blek chokladton och askgrått med en egendomligt fin semskartad yta. Porträtten äro väl individualiserade, men något stela i hållningen; deras yppersta parti är onekligen händerna. Uttrycksfullare och mer karaktäriserande händer än den åldrade drottningens möter man sällan i ett måladt porträtt (se Beckers exemplar). De magra, kraftiga fingrarna kunna synbarligen fatta ett beslutsamt grepp, när det så gäller, fastän de nu hvila i i en förnäm pose. Pasch synes mer än någon af de andra målarna insett händernas stora betydelse för karaktäristiken och särskildt uppöfvat sig till en virtousmässig färdighet på detta inskränkta, men svåra område. Det finnes af honom bl. a. specialstudier i olja till konungens hand, hvilande på spiran. (hos förf.)

År 1768 utförde han kronprinsessan Sofia Magdalenas porträtt (Gripsholm) och sannolikt redan något tidigare hennes gemåls, prins Gustaf (Gripsholm, Upsala Universitet m. fl. saml.), två arbeten, där hofbrodören och sidenmålaren starkt framträder på konstnärens bekostnad. De senare stora kungabilderna, hertig Carl (Rådhuset) och Gustaf III (Gripsholm) — från början och medlet af 1770-talet — äro visserligen friare och mindre ängsligt målade samt röja en viss sträfvan efter koloristisk helton i grått, men som dekorativa stycken äro de skäligen matta, utan tillräcklig målerisk kläm och friskhet. Pasch satt icke inne med samma *kraft* att måla som Pilo och blef aldrig en så rutinerad dekorationskonstnär. Däri ligger såväl hans förtjänst som hans svaghet vid utförandet af de kungliga paradporträtten. De äga betydande förtjänster i afseende å karaktäristik och karnation, men de sakna glans, majestät och storslagen effekt. Banalast i fakturen och gråast i koloriten bli slutligen hans helfigurporträtt af Gustaf IV Adolf som kronprins och konung (Gripsholm, hertig d'Otrante m. fl.); här saknas äfven de tidigare bildernas lefvande karnation — en tröstlös regnvädersgrå stämning är förhärskande.

Nej, man bör se Pasch i hans många liffulla, underhållande privatporträtt. Där komma hans snabba, intelligenta uppfattning och hans eleganta handalag fullt till sin rätt. De fängsla oss ofta genom en liffullhet i uttryck och åtbörder, som direkt erinra om Pilos privatporträtt. Hvarken Roslin eller Pehr Krafft återger sina människor med så spelande friskt, naturligt lif. I afseende å utförandet tyckes det gälla

såsom en hufvudregel, att Pasch målar damerna med större omsorg, finare pensel och glattare färger än herrarne, och därför kommer han äfven Roslin närmast i sina mondäna dambilder. Ett sådant porträtt som fröken Lewenhaupt, måladt omkring 1784, (Sinebrychoffs saml.) kunde mycket lätt förväxlas med en bild af Roslin.

Herrporträtten tyckes Pasch i allmänhet behandlat raskare och flyktigare, men de ha därigenom icke förlorat någonting i konstnärlig halt, kanske snarare vunnit. Han ådagalägger i dem, mera än i några andra arbeten, en smidig och säker teknik, en förmåga att med några penseldrag fånga det momentana lifvet i blick och rörelse och modellera fram ansiktet. (Se t. ex. kamratporträtten: Rehn, Lundberg och Desprez på Konstakademien, H. Chapman på Gripsholm och på Göteborgs museum m. fl. liknande). Sådana bilder kunna snarare än andra svenska målares arbeten väcka tankar på Pilo såväl genom sin lösa faktur (i synnerhet i ansiktet) som genom sin omedelbara liffullhet. Men Pasch' färgskala är ej så koloristiskt uppdrifven som Pilos. Han älskar de matt lackröda och dämpadt bruna tonerna samt låter vanligen en grå, stundom svagt grönskiftande grundton lysa igenom och behärska karnationen. Karaktäristiskt nog, påminner Lorenz Pasch starkast om Pilo i arbeten, som icke äro alldeles färdigmålade. Ett mycket intressant sådant hänger numera på Nationalmuseum, ditkommet ur Karl XV:s samling, där det gick under Pilos namn. Den eleganta kompositionen, som sannolikt är anlagd strax efter Pasch' hemkomst, framställer en gosse och en flicka på omkring 11 och 8 år, dansande i ett

parklandskap. (Den gamla uppgiften, att de båda barnen äro prins Fredrik Adolf och prinsessan Sofia Albertina, låter svårligen förena sig med kronologien i öfrigt och bekräftas ej häller på något öfvertygande sätt af porträttlikheten). Bildens stämning är äkta rococo, ännu ej mildrad och försvagad af gustavianskt kynne. De små dansa en »menuette de fleurs» med blommor i händerna och på de ljusa dräkterna, och sällan får man se barn föra sig med mjukare elegans och sirlighet än den lille kavaljerens. Det är rätt naturligt, att bilden förledt äldre konstvänner till ofvan omtalade bestämning, ty så friskt och bredt som den lilla damens ljusgröna sidenklädning är anlagd, så raskt som den unge herrens rock är skizzerad, har Pasch blott sällan målat. Det är en brio i penselföringen, som i hög grad närmar sig Pilos. Men bilden är ju ej häller färdigmålad. Dess ofullbordade tillstånd tillåter oss äfven noggrant iakttaga konstnärens arbetssätt, och vi måste därvid särskildt fästa oss vid behandlingen af bakgrunden i blek chokladton, ett mycket säkert kännetecken för Lorenz Pasch. Enligt min mening är den — trots sitt ofullbordade tillstånd — ett af Pasch' allra intressantaste arbeten.

Redan af dessa antydningar torde framgått, huru inflytelserna från de två stora svenska talangerna i utlandet — Roslin och Pilo — trängde upp till hemlandet, bröto sig mot hvarandra och sammanflöto, framför allt hos Lorenz Pasch. I det stora hela blef Roslins inflytande betydligt mer vidtgående och mer betydelsefullt för konstutvecklingen i Sverige än Pilos, hvilket under ifrågavarande tid

C. G. PILO:
KRONPRINS CHRISTIAN

Grefve Moltke
Bregentved

hufvudsakligen var riktadt på Danmark. Dessutom var den Roslinska konsten, som grundade sig på teknisk virtuositet, mycket lättare för de unga målarna att tillgodogöra sig och omsätta än Pilos konst, som i sina bästa ögonblick var ett personligt uttryck för ett egenartadt koloristtemperament. Det vore fåfängt att tvista om hvem af de båda målarna, hvilka beteckna den svenska 1700-tals konstens tredje generation, är större, hvem af dem som bör få företräde fram om den andra. Roslin kommer sannolikt alltid att bibehålla främsta platsen för alla dem, som njuta konsten blott till nöje och tidsfördrif — han träder oss artigt till mötes med sitt förbindliga sällskapsleende och ställer inga kraf på åskådarens konstkänsla och uppfattningsförmåga. Han är en prosaisk hvardagsmänniska som kan bli treflig och underhållande, nästan fängslande, utan att låta fantasi och hjärta löpa af med förståndet. Roslin hade knapt en aning om, att blott ett färgackord, en ljuseffekt, framsprungen i målarens hjärta, kan gjuta känslornas värme och lif öfver ett ansikte. Detta kände Pilo, och därför var han stundom en stor konstnär.

VII.

PILOS VÄNNER I KÖPENHAMN

HANS UTVISNING FRÅN DANMARK

I Köpenhamn höll Pilo ett gästfritt hus, där ofta en liten cirkel af glada och begåfvade människor var samlad. K. L. Rahbeck omnämner dessa aftonsamkväm i sina «Erindringer», ty bland deltagarna var äfven hans fader, den gamle tullinspektören Jacob Rahbeck, som arbetat sig upp från bondpojke genom egen kraft och bildningshåg.[1] Bland andra deltagare nämner han »statsraadet» Fredrik Horn, en af Köpenhamns mest bildade personer, hvilken i yngre år sysslat med satiriskt skaldskap och hört till Holbergs varmaste anhängare, hvarför han äfven fick bära namnet »Hans Mikkelsens Abe». Justitieraadet Ole Horeman, fader till miniatyrmålaren, hörde, enligt Rahbeck, äfven till kotteriet. Andra glada själar i laget voro sannolikt Adam Lenkiewitz, komediförfattaren, som numera var välbärgad »kontrollör» vid Komediehuset, och Christian Emilius Bhiel, den gamle, småtref-

liga akademiesekreteraren. Det konstnärliga elementet representerades hufvudsakligen af fransmännen — Saly och Le Clerc, kanske äfven Jardin — ty af de danska konstnärerna är det knappast någon annan än Preisler, vi kunna tänka oss såsom gärna sedd gäst hos Pilo. Als och Widewelt tillhörde en yngre generation, och de synas dessutom icke dragit så vidare jämt med professor Pilo — åtminstone ej på sista tiden. Någon gång kunde det äfven hända, att han fick besök af resande svenskar.

Johan Henrik Lidén har antecknat i sin dagbok för den 7 Juni 1768, att han besökte prof. Pilo och hos honom bl. a. såg Sofia Magdalenas porträtt, som var »hjärteligen vackert».[2] Pilos rykte hade nog trängt utom det lilla landet både norrut och söderut — han hade bl. a. kallats till medlem af akademien i Wien — och hans stora atelier på Charlottenborg hörde till de märkvärdigheter, en resande i Köpenhamn icke borde försumma att se.

Rahbeck nämner vidare, att de »mange, muntre, morsomme och interessante Mænd», som hvar afton samträffade hos Pilos, »forsloge Tiden med Samtale og Skakspil. Umuligt var det vel ikke, at disse Aftensamqvem, hvor der taltes fyndigt, fyrigt og frit om Dagens Anliggender, ikke vare uden al Deel i att Pilo — — — Torsdagen den 8 Oktober blev, som Adresseavisen mælder, af det kongelige Herskab paa Fredensborg givet *allernaadigst Afskedsaudience.*» Hvarken Pilo eller hans vänner sågo emellertid någon nåd häri.

Orsakerna till Pilos utvisning från Danmark torde i själfva verket varit sammanspunna af så många och fina

trådar, att det numera är nästan omöjligt att fullständigt klarlägga dem. Saken förvirras dessutom ytterligare af den illa valda form, hvari afskedigandet skedde. Det kom plötsligt och omotiveradt och väkte därför mera harm och uppseende än saken i grund förtjänat.

Det är tydligt nog, att Pilo ej stod väl anskrifven hos den nya regeringen. Han var en temligen självsäker gengångare från Fredrik V:s lefnadslustiga dagar, mera van vid lättköpt framgång än mjuk rygg och ödmjukhet; han lämpade sig föga vid ett hof, där sträng moralitet, sparsamhet och enkelhet skulle vara tongifvande, allraminst om vi få sätta tro till Reverdils utsago angående hans omoraliska inflytande på Christian VII. Knappast skulle emellertid denna mindre välvilliga stämning från de makthafvandes sida ensam kunnat föra honom ur landet, om han haft tillräckligt stöd och medhåll hos akademiens ledamöter. Men inom den danska konstnärskåren, liksom inom många andra kretsar i Danmark framväxte vid denna tid en stark nationell reaktion, hvilken kräfde månget oförskyldt offer utom Pilo.

Det nationella självmedvetandet i Danmark började vakna upp efter en lång tid af hvila, och i första yrseln öfvervägde man ej så noga sätten och medlen för att vinna sitt ändamål. Man kände det som en svår kränkning mot nationen, att — såsom skett under Struensees regering — dörrarna slogos upp på vid gafvel för alla lyckosökande främlingar (isynnerhet tyskar), medan landets egna söner endast i undantagsfall vunno inträde i de högre ämbetsverken. Såväl inom borgerskapet som inom den gammaldanska aristokratien vak-

nade förbittringen mot denna ämbetsmannainvasion, och för att hämma den infördes bl. a. lagen om »infödsretten» (af den 15 januari 1776), enligt hvilken endast personer födda inom landet kunde erhålla statsämbeten. Äfven dugliga män i mera framstående ställningar än akademiedirektörens blefvo undanpetade.

Pilo själf nämner i ett bref, att han ej ville se upphofvet till sin förvisning hos de kungliga utan hos »en hoper slödder af dumma tiensteandar, såsom Guldberg, en Als, en Schumacher och dylika». Alla de tre namngifna personerna voro verksamma krafter i den nationella reaktionens tjänst och, isynnerhet Guldberg och Schumacher, af stort inflytande, tack vare sina anställningar som kabinettsekreterare, den förre hos arfprins Fredrik och den senare hos konungen. Peder Als' handlingssätt gent emot sin forne lärare var sannolikt närmast framkalladt af personlig afundsjuka. Pilos något öfverlägsna väsen och lättköpta framgång hade kanske mer än en gång retat honom, och han passade därför nu på tillfälle, då vindarna började blåsa från annat håll än under Fredrik V och tyskeriets dagar, att sätta intriger i rörelse för att undantränga den utländska direktören — möjligen med förhoppning att själf bli hans efterträdare.

Guldberg, som, oaktadt han varit med om Struensees störtande, nu i praktiken intog ungefär samma ställning som den forne envåldige ministern, arbetade på Pilos aflägsnande måhända icke blott såsom ett redskap för arfprinsen, utan äfven på grund af personliga antipatier. Han var nämligen till profession teolog och moraliker. Arf-

prinsens oblida stämning gentemot Pilo har redan i ett tidigare kapitel blifvit antydd såsom en sannolik följd af Pilos försumlighet vid prinsens besök i akademien på dess högtidsdag år 1772.

Ännu en dold anledning till Pilos ofrivilliga sortie har antecknats (af Thure Wennberg samt i Biografiskt lexikon), han skulle nämligen, genom att kraftigt och med framgång motarbeta ett försök att vinna Charlottenborg till kommendantbostad, ådragit sig ovilja af en mycket inflytelserik person, som sedan sökte hämnas med att framkalla utvisningsordern. Det är ej omöjligt, att äfven denna tradition döljer någon sanning, ty Köpenhamns kommendant vid tiden för Pilos utvisning var general H. H. Eickstedt, hvars handlingssätt hufvudsakligen dikterades af hans mätressers nycker. Han omhuldades äfven särskildt af den nya regeringen, emedan han varit den praktiske utföraren af hofrevolutionen — det kan endast förvåna oss, om Pilo verkligen lyckades omintetgöra hans försök att vinna Charlottenborg till residens.

Händelsernas yttre gång vid Pilos aflägsnande från Danmark torde vara rätt väl känd. Jag vill här — sedan vi flyktigt öfverblickat de bakom liggande orsakerna — blott belysa den med samtida dokument, såväl officiella som privata, hvilka ådagalägga det uppseende, utvisningen framkallade t. o. m. i de högsta kretsarna i Sverige och Danmark. Huru ifrigt dryftades den då icke i svenska konstnärskretsar!

Kort efter Wasaordens instiftande med anledning af kröningen den 29 maj 1772, sände Gustaf III detta heders-

tecken till Köpenhamn för att öfverlämnas till direktör Pilo såsom en utmärkelse för hans konstnärliga förtjänster, måhända äfven med en bitanke att därmed göra målaren påmint om hans fosterland. Riddaredubbningen försiggick den 31 augusti hos svenske ambassadören, baron J. W. Sprengporten, i närvaro af flere utländska ministrar och höga, danska ämbetsmän. Med anledning häraf hyllades Pilo bl. a. af en svenskspråkig poet i »Adresse-Avisen» med ett längre kväde, där det heter:

Daa Pilos Vitterhet i Sverige ock är känder.
Kung Gustav Riddarband af Vasa honom sänder,
At af Monarcher Tvaa med Naad så utmärckt blifva,
Är vist den största Lön, Förtjänst sin Man kan gifva.

Till Lycka värda Man! giör Dig än mera värdig
Den Naad, hvari Du staar. — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — —

Lyckan blef ej gammal; redan den 5 september fick Pilo mottaga följande skrifvelse från akademiens præses, arfprins Fredrik:[3]

»Da Mig er blewet forsickret at De wed Annamelsen af Riddare Ordnen Wasa har aflagt en Eed, så er det, at Jeg herwed befaler Dem at tilstille Mig en rigtig Copie af Eedens formuler.»

Enligt hvad Pilo själf sedermera uppgifvit, ägde han intet edsformulär och kunde därför icke genast åtlyda befallningen — men han synes icke häller gjort sig stort omak med att söka anskaffa ett sådant formulär. Svaret uteblef, och han fick två dagar senare, den 7 september, mottaga en promemoria af arfprinsens spiritus rektor och kabinettsekreterare, Guldberg:

»Da en ordre fra Hans Kongel. Höyhed som Akademiets höye Chef blew Dem i Lörerdags tilstillet, og derpå af Deres Wel:bdhd indtil dette Öyeblick intet er swaret, så har Höystsamme befalt mig, at Deres Wel:bdhd ufortöwet skulle tilskriwes for att sige Dem, at De strax med dette Bud tilbage både må besware bemeldte Ordre, og tillike hworfor De icke strax har efterkommet samme.»

Pilos svar på denna något resoluta skrifvelse har jag icke lyckats finna, men enligt en anteckning af honom själf samt enligt baron Sprengportens vittnesbörd, har en afskrift af edsformuläret blifvit behörigen afsänd. Den äskade förklaringen var ju äfven enkel att gifva; han hade reträtten fri, och man tycker, att saken därmed hade kunnat vara fullt utagerad. Att de styrande nu fortsatte trakasserierna, trots att Pilo fullgjort allt som begärdes, synes mig tydligt visa, att det hela från början blifvit satt i scen med den bestämda afsikten, att den retsamt inflytelserike och öfverlägsne svenske konstnären skulle kastas tillbaka från sin framstående plats. Visserligen sökte Guldberg, sedan Pilo erhållit sin landsför-

C. G. PILO:
KAMMARHERRE C. VON STÖCKEN

Konstakademie
Köpenhamn

visningsorder, bortförklara hvarje de styrandes biafsikt att skjuta den gamle direktören ifrån sig samt göra troligt, att det helas sorgliga utgång skulle berott på Pilos eget förhastade handlingssätt, men de mått och steg, som följde strax efter det Pilo fullgjort alla nyss omnämda befallningar från hofvet, tala ett så pass rent språk, att man näppeligen kan stanna i tvifvelsmål om att icke illvilliga, personligt förbittrade och afundsjuka makter drefvo sitt spel bakom kulisserna.

Den 10 september fick Pilo mottaga följande skrifvelse af prins Fredriks egen hand:

»Da Hans May:t Kongen har fattet det forset at wille hawe på een Tableau Hendes Kongelig Höyheds Printsesse Louises og Gemals H. Durchl. Prints Carls Skilderier med Deres Börns i fuld legemes Störrelse; så er det, at Allerhöystsamme wed mig befaller Dem, Director Professor Pilo, at begive Dem paa utreisen til Gottorp inden Lörerdag middag förstkommende for der at forfaerdige efter Printsessens og Printsens leilighed disse Skilderier. Angaaende Academiets Bestyrelse i Deres frawaerelse, wil H. Mayestet Kongen siden forordne det Nödwendige.»

Det var emellertid en offentlig hemlighet, att prins Karl af Hessen med gemål och barn afrest till Norge för att där öfvertaga högsta militärbefälet och söka bilda ett litet hof, norrmännen till glädje och uppbyggelse. Uppdraget att resa till Gottorp för att måla honom fick därigenom onekligen en

stark bismak af förvisningsorder. Som sådan uppfattades det äfven af Pilo: han svarar med att samma dag inlämna sin afskedsansökan i följande ordalag:

»Da Deres Kiungelige Mayestet allernaadigst befallet at iag skulle göre en Reise til Sleswig for at förferdiga en Tableau, men allernaadigste Kiunge det er mig icke mugligt i den korte tijd at blifwe ferdig, min syn slaar mig feil och min hälsen är svag, beder altsaa allerunderdaanigst at Deres Kiungl. Mayestet allernaadigst wille forskone mig for denne Reise och er min allerunderdaanigste begierend at Deres Kiungl. Mayestet allernaadigst wille forundne mig min Dimission, woremot allernaadigste Kiunge iag till min dödstund hän lefwer Deres Kiungelige Mayestets» o. s. v.

Afskedet beviljades en vecka senare, den 17 september af konungen:

»— — — Wi give dig hermed tilkiende, at Wi efter Din herom allerunderdaanigst gjorte ansögning ville hafva Dig i Kongelig Naade dimitteret fra det Dig hidintil allernaadigst forundte embete som Director och Professor wed Wores Mahler Bildhugger och Byggnings Academie i Wores Kongelige Residentz stad Kiöbenhavn, befalendes Dig Gud» o. s. v.

Denna afskedsbevillning följdes några dagar senare (d. 21 sept.) af en skrifvelse, som tillstäldes såväl direktören som konungens kansli, i hvilken det bl. a. heter: »Da Professor Pilo, i staeden at adlyde min hannem givne befallning, har

begiert sin Afskeed, saa meddeles hannem samme herved, med en aarlig Pension af 300 Rdr Dansk courant, som med indestaaende 1:te October skal tage sin begyndelse, hvarimod han som en der ey laengere behörer min Tienste hafver inden 3 à 4 Uger at udflytte af de hannem paa Charlottenborg indrömmede Vaerelser og at forföge sig ud af landet.»

Härmed hade Pilo alltså fått mottaga en formlig landsförvisningsorder, åtminstone skenbart framkallad af hans egen måhända något förhastade ansökan. Om han öfverhufvud taget tänkt sig närmare in i några konsekvenser af sitt bref till kungen, hade han förvisso åtminstone icke tänkt sig dem så hårda. Det förefaller, som om han redan ångrat detta sitt tilltag mer än en gång. Få vi tro Guldberg, var reseordern till Slesvig icke så illa ment, som den såg ut. Han skrifver nämligen till Pilo, strax efter det han emottagit dennes afskedsansökan i och för öfverlämnande till konungen:

»Da jeg sildig kom til mit kammer og der forefant Deres Welbyrdigheds Brew blev det mig umuligt at kunde saa silde overlevere den indsluttede Memorial til H. Kongl. Höyhed, og endnu denne morgen da jeg skrifver dette, er det for tidigt at komme til Höystsamme. Det forstaaer sig at da Deres Welbyrdighed har begjert sin Afskeed, ophörer Deres Reise for i Dag. I morgen skal Dem blifve tilmeldt, hvad H. Mayestet Allernaadigst beslutter. Mig giör det ondt, at Deres Welbyrdighed vel hastig har taget en saa betydelig Resolution. De kunde sikker nok hafve reist til

Sleswig og i rolighed kommet tilbage; thy wort Allernaadigste Herrskap havde vist de naadigste tanker för dem.»

Om det allernådigste herrskapet — arfprinsen och hans moder, drottning Juliane Marie — verkligen varit Pilo speciellt bevågna och velat hålla honom kvar i landet, skulle de knappast bestämt en tid af endast 3—4 veckor, inom hvilken den gamle, värderade hofmålaren måste lämna Danmark. Det enda, som talar för att det höga herrskapet för sin personliga del icke ville visa honom direkt fiendskap eller ens ringaktning, var deras genom Guldberg framförda tillåtelse för den afgående direktören till personlig audiens, hvarom han skriftligen anhållit. Denna höga afskedsgunst meddelades Pilo, enligt »Adresse-Avisen», den 8 oktober, och någon dag senare skuddade han för alltid Danmarks stoft af sina fotsulor. Han reste till Helsingborg och därifrån till baron Hans Ramel på Widarp, där han nu liksom vid föregående och äfven senare tillfällen fick åtnjuta mycken gästfrihet.

Härmed är ju de yttre händelsernas gång afslutad, men historien om Pilos utvisning sträcker sig ännu ett par år fram i tiden, vi kunna följa svallvågorna i flera literära dokument, såväl officiella skrifvelser som privata bref.

Svenska ambassadören i Köpenhamn baron J. W. Sprengporten var naturligtvis den, till hvilken Pilo hade att närmast vända sig i sitt bryderi, det var åtminstone indirekt genom honom, som olyckan hade dragit fram öfver den gamle målaren. Sprengporten synes äfven hafva tagit sig saken an

med lifligt intresse och icke skytt några mödor för att i sin mån bidraga till en för Pilo gynnsammare utgång än den, som i självfva verket inträffade. Han sänder konung Gustaf III en utförlig officiell berättelse öfver allt, som timat i sammanhang med utvisningen, i hufvudsak öfverensstämmande med andra personers framställning af händelserna och sådana de här relaterats; endast senare hälften af rapporten kan hafva sitt speciella intresse för ett allsidigt bedömande af den då helt färska tilldragelsen. Ambassadören fortsätter:

»— — — Som Herr Prof. Pilo under allt detta med mig sökt tillfälle till öfverläggning om hvad steg för honom rådeligast wara syntes, äfwen ock såsom en Eder Kongl. Maj:ts undersåte den underdåniga förhoppning ägdt, att vid ett äfwentyrligt åkommande Eders Kongl. Maj:ts höga allernådigste protection sig så tillförse; så har jemwäl å min sida, iag i början och innan afskedet expedierat blef, under förtrolig discourse med herr Geheimerådet Grefwe von Osten och flere, såsom för enskylt del, sökt föreställa ett och annat, hwad af de uti herr Professors förmohn talande considerationer kunnat anföras, hwaruppå mig till swar åtskilliga försäkringar blifvit lemnade, det hwad herr Professorn nu wederfarits på intet sätt borde anses såsom någon wärkan och påföljd af den nåd Eders Kongl. Maj:t medelst Wasa Ordnens tilldelande eller i annan måtto honom kunnat täckas utse, men att fast mera dess ovänners bearbetande efter någon inom Academie Ledamöterne sjelfva uppkommen jalousie och twedrägt dertill såsom förnämligaste orsak borde räknas.

En wärkan af såväl denna min åtgärd som herr Professorns egna bemödanden har wäl kunnat wara den genast accorderade dispense ifrån den Schleswiska resan, samt att ej eljest annan olägenhet, efter hwad någon anledning i början gafs att befara, herr Prof. tillskyndadts, men då icke desto mindre dess afsked deruppå följdt, med den tilläggning såsom i underdånighet förmält är, begifwande utur landet inom en wiss förelagd kort tid; ty kan allt sådant wid jämförande af förutgångna omständigheter ej annorlunda än såsom en disgrace anses för herr Prof. desto mera utmärkt och oförwäntad efter en 30 åhrs tjenstetid och de herstedes genom flere förmohnliga inrättningar wärkeligen inlagde förtienster.»

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Konung Gustaf III, hvars sympatier för Danmark icke voro vidare varma vid denna tidpunkt, besvarar genom sin kanslipresident Ulric Scheffer Sprengportens skrifvelse med följande väl tillspetsade rader:

»Det besynnerliga förfarande, som öfwergått Directeuren af danska Målare Academien Herr Pilo har förekommit Hans Kongl. Maj:t ganska ofrynteligt å danska hofwets sida och det så mycket mera som orsaken dertill är tagen af en nåd, som Kongl. Maj:t har låtit vederfaras denne Directeur. Det är wäl ej Kongl. Maj:ts wilja att deröfwer låta giöra några formeliga föreställningar vid det danska hofwet, hwarken sakens natur eller det ringa wärde Pilo sjelf torde sätta på denna iråkade disgrace tyckes sådant tillåta. Men så kunde

Herr Baron och Envoyéen dock lika som af sig sjelf låta förstå det denna händelse ej warit Kongl. Maj:t angenäm att förnimma och att den Wrede, som blifwit utöfvad emot Herr Pilo utmärker ett mindre slags begrep hos danska hofvet om den aktning, som hof och nationer plega hafwa det ena mot det andra. I öfrigt kan Herr Baron försäkra Directeuren Pilo derom, det han skall i Hans Kongl. Maj:ts stater finna en säker azile och all den beredvillighet, som honom tillskyndas kan.»[4]

Trots den förklaring, som baron Sprengporten framfört från grefve Osten, synes konungen behagat vidhålla, att utvisningsordern måste betraktas såsom en konsekvens af eden vid Wasaordens emottagande. Häruti hade han onekligen äfven rätt, ty såsom händelserna utvecklat sig, den ena ur den andra, kunde och måste de juridiskt ledas tillbaka till arfprinsens första befallning angående utleverering af edsformuläret. Någon annan giltig orsak till att Pilo helt brådstörtadt beordrades att lämna landet har aldrig officiellt angifvits.

Baron Sprengporten har ytterligare — efter det han erhållit kanslipresidentens bref — talat med grefve von Osten angående »det besynnerliga förfarande, som öfwergått Directeuren Pilo» och låtit grefven förstå, att det icke varit Sveriges konung angenämt att förnimma. Angående resultatet af sitt diplomatiska samtal skrifver han till Kungl. Maj:t bl. a.

»Herr Grefve Osten, som såväl wid detta som flera tillfällen gifwit mig tillkänna, huru okärt det som förlupit med

bemelte Directeur warit honom, lade denna gången ännu det dertill, att jag kunde wara försäkrad, att hwarken han eller någon af ministèren här uti hade minsta dehl, utan att sådant borde tillskrifvas någon af det mindre folcket, som hölle sig bakom och ej wille synas, hwilka nyttiat det fria tillträde de förskaffat sig wid hofwet för att störta Directeuren Pilo och att få honom på sidan.

Af detta såväl som den synnerliga distinktion hwarmed bemelte Directeur wid afskiedstagande wid hofwet blifwit bemött, såsom ock att man pro forma gifwit en annan målare wid namn Jul på lika sätt befallning att inom 24 timmar begifva sig till Schleswig, synes klarligen, att man härmed velat förekomma det den tanken ej måtte fattas öfver hvad som öfvergått Directeuren Pilo, som egde det någon gemenskap med den nåd Eders Kongl. Maj:t låtit wederfaras bemelte Directeur medelst tilläggande af dess höga Wasa Orden».

Pilo hade emellertid redan på grund af den kungl. befallningen lämnat Danmark och det med en sådan hast, att han fick kvarlämna större delen af sitt bohag m. m. i Köpenhamn. Han ligger först någon tid i Skåne hos Ramel på Widarp, vakande öfver händelsernas utveckling i Köpenhamn, och t. o. m. närande det fåfänga hoppet att kunna återvända dit. Sedan reser han upp till Stockholm för att bocka sig för kungen och erhålla något understöd i sin sorgliga belägenhet. Men då han ej kan få något arbete eller någon anställning, blir lifvet honom för dyrt i hufvudstaden, och han beger sig åter till Helsingborg. Slutligen besluter

C. G. PILO:
SKULPTÖREN L. A. LE CLERC

Konstakademien
Köpenhamn

han sig för att flytta till sin barndomstrakt för att i stilla tillbakadragenhet framlefva återstoden af sitt lif, eftersom lyckan nu en gång för alla tycktes ha vändt honom ryggen. Innan vi gå att återfinna honom i den uråldriga, idylliska staden Nyköping, skola vi emellertid följa hans planer och irrfärder efter återkomsten till Sverige i några mycket slarfviga och ojämna, men högst upplysande bref, som han skrifvit till svenska ambassadören i Köpenhamn, baron J. W. Sprengporten.[5] De half-officiella skrifvelser angående Pilos ifrågasatta återvändande till Danmark, hvilka växlats mellan danska ambassadören i Stockholm, baron Gyldencrone, och utrikesdepartementet i Köpenhamn samt mellan konseljpresidenten Ulric Scheffer och grefve Schack-Ratlou, meddelas i bilagor.

Det första brefvet, Pilo sänder Sprengporten, är dagtecknadt Lund och Widerup den 18 oktober 1772.

»Jag kom d. 12 om natten til Widerup, worest iag fant ingen hemma, men war ordres gifwen att låta weta som skedde. Så att dagen derpå infant sig allesamman, iag lerer efter alt utseende blifva ännu här 14 dagar, ty dels är min helsa intet som iag gerna önskade, dels att iag wentar bref från Stockholm.

Alt ting kan göras här begripeligt, men den sista Cabinets ordrs icke, ty att förwijsa folk utaf landet utan brått, och endast för det man begär sin Demision är wäl aldrig hört.

En strof blef mig i Helsingör förtalt. Prins Carl, som uppehållet sig incognito utij svenska envoyens hus såsom

kiöpman, har och gjort mig den nåden att besökia mig och supperat hos mig en afton.

Således på sådant dierft företagande af mig kunde intet annat fölia än det iag måtte inom 24 timmar bort skickas, på det ett sådant getingebo måtte förstöras, och så wydare. Iag skrifver i dag till prins Fredreck efter hans begeren att låta honom weta wilken dag iag reser till Stockholm, på det han kan gifva mig ett bref med till Dronningen, om han der uty Recommenderar eller ey wil tijden lära.

Iag ber ödmiukeligen att högwelborne hr Baron wil wara öfwertyget om min ömhet mot alt det beswär iag denna fatala tyd förorsakat som och den sensibilitet iag äger öfwer det tapp att på någon tyd wara utur stånd att göra min uppwaktning, samt den högaktning iag till min död äger, och nöje att ständigt wara — — — —»

Dagtecknadt: Stockholm den 15 december 1772.

»Iag är entelig kommit til Stockholm d. 22 sistledne månat, iag hade den nåden til att blifwa den 26 presenteret för Hans kungeliga höghet Prins Carl, och den 27 hos Hennes Mayestet Dronningen, iag har en gång ätit hos Gyldenkrona, förresten är min ocupation stryka gatorna ikring staden och så mycket iag ännu af alla omständigheter kan merka lärer dett för mig wara swårt att optinera något sådant engagement som iag kan blifwa tient med såsom hälst her finnes folk uty min mettié wars talent ike bör klandras och som äre nästan utan all Practique, så att för mig herstädes att begynna att slå up min Crambod wore

så mycket som en premiditeratt total Banquerott, och så mycket mer som her är en terribele Dyrhed och mangel på penningar tilika, men öfwer alt som iag ännu icke har träffatt Hans Mayestet så kan iag derom intet sega, som iag tror att så wäl uty så små saker som de långt wigtigare han och fölier sinna egna tankar.

Det har iag redan merkt, att det lärer ei wara någon idé på bannen att wända saken derhän att iag skall blyfwa tilbaka kallat och Restituerat, nu ehuru derom ingenting kan segas innan Kungen är her, så dock har iag funnit för nödigt att i fall dett är hans mayestets tankar, att lemna her Generalen någon underrättelse derom, som då best lärer kunna se möyeligheten deraf. Står det så lerer efter alla omständigheter det blifwa med Gyldenkrona här afgjort emedlertid utbeder iag mig högwälborne her Barons och Generalens tankar deröfwer.

Iag har en tilförlitelig efterrettering att det skall wara illa uptagit hos wåres att kungen af Swerge kommer med sin armé på gräntzen för att spörya wad i wille med mera som dermed kunde fölia, om det icke har warit betre att skicka wackert bud förut. Winteren har här begynt för 2 dagar sedan.»

Dagtecknadt: Stockholm den 11 februari 1773.

»Den idé att skaffa mig tillbaka igen till Danmark är rigtigt nog wedertagen, redan då iag hade den åhran sista gången att emotaga högwelborne hr Barons gratiusa skrifvelse hade Riks Råd Carl Cheffer varit hos Danska ministern efter hans mayestets befalning att tala och talt med

honom samma sak angående. Få dagar derefter hade iag audiens hos hans mayestet då högst samma behagade blant annat denna sak angående att säga han wille och skielf tala med Gyldenkrona. Iag har sedan den tij(den) warit twende gånger inwiterat af ministern för att äta hos honom, förmodligen att höra mina tankar om återkomsten wore med min wilia och så widare, min utlåtelse war såleden denne,

att ehuru iag på ett sårt sätt är blifwitt hanteret, wilket iag dåk ingalunda tillskrifwer hofwet men en hoper slödder af dumma tienstandar, såsom Guldberg, en Als, en Chumacher och dylika så dåck är iag nöijd att gå tilbakars med den Reservation, att til Honeur och intresse intet blifwa lidande; wad iag wijd detta tilfelle mist lärer iag få anse som par evennemen förlorat, wad iag igennom chagreng til min helsa lidit, kan af ingen ersetas.

Redan för 3 veckor sedan har Gyldenkrona skrifwit derom, men ännu eij fått swar, iag vet heller icke om Högvelborne hr Baron er lemnat derom härifrån nogon efterrettning. Kanhända det borde ske, kanske och intet, och taler äntelig derom som den blinde om färgen, som och på wad sätt detta kan låta sig göra. Iag har för nogra dagar sedan hafwit bref af Ramel hans idé går derpå ut, att man skulle söka att få min Pension uty en summa alt för alt utbetalt, då iag då kunde tilkiöpa mig ett litet stelle för att ha tak öfwer hufwudet.

Iag uppehålles här allena för att afbida swar, iag kan icke blifwa här, och wet intet wart iag skall resa för att blifwa; en Situation Pitoyable som faller i war mans ögon,

det hederstecken iag bär är war dag för mig en sencibell ärhindring af många saker och åter uty war mans ögon ett lysande merke på en olykelig meniskia.»

Sedan följer ett bref af den 6 april 1773, hvilket emellertid icke innehåller något meddelande af större intresse. Det nästföljande, som här meddelas, är dagtecknadt: Widerup den 20 juni 1773.

»Efter her Barons befalning at lemna underrättelse när iag reste ifrån Stockholm, wil iag i ödmjukhet melde at iag reste natten för pingst derifrån, upehållit mig några dagar hos Montelius i Uringåker och är nu här hos baron Rammel, som befaller mig anmäla sin vördnadt.

Huru länge iag blijr här och wart iag tar wägen eller fäster mig är mig ännu obekant. Iag hade trott att hans mayestet sedan han warit så nådig att ordinera mig 1000 plåtar årlig pension, att hans mayestet och på ett eller annat sätt welat anförtro mig någon ocupation *att på ett eller annat sätt* antingen wijd accademien eller eliest.

Iag har utij underdånighet anhållit att få utij den delen Hans Mayestets nådiga utlåtelse, som iag och bekommit nemligen om iag wille blifwa i Stockholm eller någor annorstädes i landet, skulle det wara hans mayestet kiert allenast iag lemnade underdånig underrättelse war iag war att träffa och att hans mayestet för nerwarande tijd intet hade något att occupera mig med.

Det kan wäl wara att såsom de 1000 plåtars Pension äro mig gifne Provisionelt och uphörer närer iag skulle gå

tillbakars til min förra Station att för den orsaken skull, iag ike måtte ocuperas eller om hans mayestet skulle vara af den tanken att iag duger till intet, skall iag eij kunna sega. Emedlertijd är iag här och gör intet det är alt hwad iag kan seija och förekommer mig nog underligt.

Utij Stockholm gik twenne Ryckten, att högwelborne her Baron skulle quitera Kiöpenhamn och gå til Paris, det andra Rycktet att hr B: wore nemnd til Riks Råd det sednare tykte iag wara sannast.

Skulle sådant wara i farwattnet, så i anledning tar iag mig den underdåniga frijhet att aflägga min innerliga önskan och glädie deröfwer så mycket mer som en Riksråd om 3 åhr ike riskerer att wara utstält för galna menniskor.

Ett Ryckte går här att högwelborne Baron snart reser til Stockholm, iag wille önska att weta ner öfwerfarten skedde då iag gerna ville göra min upwaktning.»

Dagtecknadt: Helsingborg den 25 april 1774.

»Länge före detta hade iag bort upwaktat högwelborne hr Baron för att lemna efterrettelse warest mit upehålsstelle warit men dels hafwa Ryckten härstädes warit om her Barons ankomst, dels när man först blifwer nedgräfwen förgätes alt sig skelf så och sina skyldigheter. Jag har sedan micaelij wistas i Helsingborg, en ort som wäl för en artist intet passar sig, men som iag intet längre med min famille kunde ligga Baron Rammel til last så har iag hwarit föranlåten att ta min tilflykt til ett stelle, hwarest iag såg mig kunna lefwa med mindre pensioner, i fall de wedblifwa, practique

tänker iag ike mera på och utan densamma har iag intet att kunna lefwa i Stockholm wad iag conserverade ifrån Dannemark är mästa delen förtert och min pension derifrån kan iag ike nytia för än min guld är betalt. Mina saker som den tiden gek til Stockholm liger der utij ett pakhus, hwilka iag betalar 500 dlr hushyra för, de saker som iag gratiucement fek tillåtelse att lemna utij högwelborne her Barons hotell har iag låtett afhämta och ligga här, och så wydare — och således har iag ännu intet warit i stånd att fast sätta någon idé om arengement för min lilla öfriga framtijd. Der är en academie i Stockholm som om det är min afair, hwartil iag utan all twifwel lerer anses för oduglig, iag har anhållit hos hans mayestet om ocupation, såsom hans mayestet förut tilsagt mig pension hwar emot iag i underdånighet wille göra någon nytta men förgäfwes, utan blef mig allernådigst swarat, att förnärhwarande tijd wore intet. Iag anhölt tilika om nådig utlåtelse om iag war nödig i Stockholm eller om mig allernådigst blef tillåtet att velija mig et annat stelle i anledning min occonomiska stelning, war på mig swarades igenom Cammarher, grefwe Posse, att Hans Mayestet lemna til mig skelf allena iag gaf underdånig efterrettelse hwar iag hwar eller upehålt mig.

Den mig allernådigst tilsagte pension af 1000 plåtar blef mig den tijden emellr. utij martij mådenad 1773 förut ubetalt nu har iag hos hans Exellence gref Charles Scheffer för några veckor sedan anhållit om nådig efterrettning når och på hwilka terminer för innewarande åhr summan betalas, men derpå eij erhållit något swar, i samma ärende och an-

hållit hos gref Löwen, Exellence, men ike heller beswaret. Iag tar mig således den underdåniga fryhet att melde denne sak til hr Baron och Envoyen som tien(t?) wara af hela historien, och i samma underdånighet anhåller det tektes högwelborne hr Baron tala med werderbörande derom som torde hafwa en hel annan eftertryck.

Här säges att högwelborne her Baron lerer förblifva i Stockholm til bijlägret är forby om så er anser iag för flatinst för mig som då torde få äga den höga förmån at treffa högwelborne hr Baron här går och så andra ryckten som säga att högwelborne her Baron går in i Rådet wilket alt iag innerlig önskar, här äro många som äro mycket missnöijda öfver att general liuetenanten Sprengporten tagit sitt afsked.

Shack Ratlo har försäkrat at min pension i Dannemark skall blifwa beständig en asurence som är mycket nådig af den fina hern, men iag tror det icke lärer mycket dependera af honom, och för min del anser hans försäkran för ganska svag och så mycket mer som Rycktet säger lärer han hafwa ont för att asecurera sig skelf. För några dagar sedan hade iag bref från gamle Moltke som innehölt en hoper Complimenter, bland annat det tapp deres academie lidit wijd min bortgång samt om han warit närwarande den tijden skulle sådan cattastrof aldrig skett och så vijdare som betyder ingen ting. En nyhet skall iag endå berätta som är besynnerlig. Bijl har berättat mig från Kiöpenhamn att Saly ligger illa skiuk och statsraad Berger ingen håpp har om hans upkomst, des oaktadt har Bijl fått en kungelig ordres att

C. G. PILO:
SKULPTÖREN J. F. SALY

Konstakademien
Köpenhamn

antyda Saly att wara utur Charlottenborg innan medio maij, men berättar intet hwarutij Salys synder består eller hwad orsaken kan hwara. — »

Pilo hade ändtligen själf fått klart för sig, att hvad som timat icke numera kunde öfverstrykas, och att hans återgång till Danmark var för alltid afskuren. Han befinner sig i en dof stämning af resignation utan arbete och fast tillhåll, ehuru dock icke lidande brist på det nödvändiga, ty hans ekonomi var knappast så ruinerad, som han själf låter påskina. Han uppbar 2,000 dlr smt i årlig pension af slottsbyggnadsmedlen samt 300 rdl af danska particulierkassan, och dessutom hade han lyckats rädda åt sig något litet af den förmögenhet, han hopskrapat under sötebrödsdagarna i Danmark. Pilos bouppteckning, som upptager utestående fordringar till ett värde af 10,578 dlr, visar äfven, att han t. o. m. under dessa svåra år var i tillfälle att lämna baron Hans Ramel mindre lån, hvilka sannolikt aldrig godtgjordes. Dessa Ramelska smålån, som sammanlagda nog belöpte sig till åtskilliga tusen daler, voro ju å Pilos sida endast en naturlig återtjänst för all godhet och protektion, han fått åtnjuta på Widarp och Maltesholm.

VIII.

PORTRÄTTMÅLARE I SVERIGE VID PILOS ÖFVERFLYTTNING
HAN DRAR SIG TILLBAKA TILL NYKÖPING
INVÄLJES I SVENSKA KONSTAKADEMIEN OCH BLIR DESS DIREKTÖR
PILOS HJÄLPSAMHET MOT UNGA KONSTNÄRER OCH HANS UMGÄNGE I STOCKHOLM

En svårare pröfning, än den plötsliga förändringen i Pilos ekonomiska vilkor medförde, torde dock varit bristen på arbete och uppmuntran under åren närmast efter hans återkomst till Sverige. Han var van att aldrig sakna beställningar, och trots att han redan var öfver 60 år gammal, stodo krafterna väl bi, blott konstnärshågen känt någon eggelse. Men i Sverige fans det ovanligt godt om dugande konstnärskrafter i början af 1770-talet.

De ungefär jämnåriga unga målarna Pehr Krafft och Lorenz Pasch, som ju båda vistats hos Pilo i Köpenhamn, voro tidens uppgående stjärnor, som dag från dag vunno allt större anseende och vidare kundkrets. De förstodo äfven bättre än någon af de äldre porträttmålarna att

ge uttryck åt det innerst karaktäristiska hos tiden och människorna. Genom deras verksamhet når den nationelt svenska porträttkonsten, som vi redan spårat hos Arenius och Lorenz Pasch d. ä., sin kulmen. Dessutom kvarlefde ännu af den äldre generationen Scheffel och Gustaf Lundberg, ehuru båda i följd af ålderdomsskröplighet arbetade sparsamt.

Vid sidan af de stora talangerna frodades naturligtvis en hel hop mindre begåfvade porträttörer, hvilka likafullt kunde slå sig fram med sin enkla konst, tack vare den vida starkare efterfrågan på målade konterfej, som var rådande under 1700-talet än i våra dagar. (Den allmänna nivelleringen hade då ännu icke nått så långt som nu, och den enskilde hade en starkare känsla af sitt personliga värde och sin kraft; kynnesdrag, som spåras i ännu mycket högre grad hos renässansens människor.) Bland dessa enklare talanger må nämnas: Arenii elever Petter Fjellström från Gotland, hvilken slutade som kamrer vid Operans klädesmagasin, och dennes elev Nils Schillmark, som hufvudsakligen varit verksam i Finland[1], samt Baltzar Hoffler (från Nyköping?), som år 1744 reste utomlands för att vidare förkofra sig i porträttkonsten, Lorenz Pasch d. ä:s elev Johan Stålbom från Karis socken i Finland, Lundbergs elever, pastellisterna Johan Hörner och Jacob Björk, af hvilka den senare dock snart synes öfvergått till oljefärgen, Schröders elev Fredrik Brander samt Scheffels elever Carl Portéus från Åland, P. Dahlman och Stefan Ekerot, den sistnämde hufvudsakligen arbetande i Östergötland, och hans föga bekante efterhärmare Peter Boström (verksam i Sydsverige?). Nämnas ytterligare Lorenz Lönnberg och Anders

Eklund, så torde ej många saknas af dem, som på 1770- och 80-talen bestridde porträttbeställningarna i Sverige[2]. Men äfven målare, som hufvudsakligen ägnat sig åt annan genre än porträttkonsten, såsom akademiens storpratare, »historiemålaren» Jonas Hoffman, den borgerlige hedersmannen Pehr Hilleström samt den vårdslösa koloristen och landskapsmålaren Elias Martin (efter hemkomsten 1782) roade sig ibland med att afbilda sina vänner och anhöriga i riktiga konterfej, icke blott såsom staffage i andra taflor. Allas deras mästare Alexander Roslin gjorde dessutom ett besök i hemlandet 1774—1775, under hvilken tid han utförde flera eleganta porträttbilder.

Det är knappast att undra öfver att Pilo inför en sådan mängd verksamma porträttmålare fann klokast att draga sig tillbaka och icke pocka på uppmärksamhet för sin subjektiva färgkonst. Jag känner endast ett par porträtt, som han målat efter sin återkomst till Sverige, förutom Christian VII på Gripsholm, en bild, som utfördes efter gammal chablon.

* * *

Sannolikt hade Pilo redan fattat beslut att lugnt se tiden rinna förbi sig och låta de yngre krafterna occupera terrängen, då han i början af året 1775 flyttade till Nyköping. Där köpte han sig ett af stadens tolf små stenhus, beläget i hörnet af torget och kyrkobrinken på en del af den tomt, som numera upptages af landshöfdingeresidenset. Den lilla staden, som efter ryssarnas härjningar år 1719 aldrig rätt kunnat repa sig, hade under 1700-talet nedsjunkit betydligt i välmåga och kunde säkerligen icke bjuda vår målare mycken

omväxling[3]. Hans närmaste umgänge synes varit prosten Gabriel Kolmodin och brukspatron Johan Lundmark, hvilka båda förde stadens talan i riksdagen, möjligen räknade sig äfven dit borgmästar Klefberg, stadsläkare Wallman och den lärde skolrektorn och sällskapspoeten Pehr Flodmark. Ett litet småstadskotteri, sammanhållet, om ej af annat, så af alla de gemensamma omsorger, man sökte göra sig för den goda staden! Och då det förekom några målningsarbeten inom samhället, föll det naturligtvis på professor Pilos lott att välvilligen leda och instruera handtverkarna. Än var det kyrkobänkarna, som slitits blanka, än predikstolen eller orgelläktaren, som behöfde ny färg, eller den nya skolläktaren — det stora evenemanget i staden Nyköpings inre historia under slutet af 1770-talet! — som ändtligen kunde fullbordas och bestrykas med färg, sedan rektor Flodmark under ett par år energiskt bearbetat medborgarna för att erhålla de erforderliga medlen. När konstnären tröttnat på småstadslifvet, händer det äfven, att han söker omväxling genom ett besök på Christineholm ($^1/_2$ mil utanför staden) hos den berömde bibliografen och historikern J. H. Warmholtz och hans fint bildade fru. Där sammanträffade C. C. Gjörwell med Pilo i augusti år 1777, och de vittra mödornas patriark synes mottagit ett synnerligen sympatiskt intryck af vår konstnär, att döma af hans yttranden i bref till P. Alströmer; han kallar Pilo »stadens utmärktaste invånare» — — — »en fri och behaglig man».[4]

Någon märkligare händelse ur Pilos lif i Nyköping vet jag föröfrigt ej att anteckna. Han synes börjat känna

ålderdomen tynga och tänka på sin ändalykt, eftersom han jämte sin maka den 26 juli 1777 uppgör ett inbördes testamente, där det heter: »att som den Högste Guden icke har behagat att Wij uti wårt ägtenskap blifwit hugnade med några lifsarfvingar, så är nu begges wår Wilja, att Wij stadfästa till hwarandra ett Reciproque Testamente nemligen, att när den Högste Guden behagar, att en af oss med döden afgår, skall den längstlefvande wara och blefwa den aflednes Endaste och universella arfwinge til alt både löst och fast af hwad namn det hafwa kan, hvilket alt Wij uti wårt ägtenskap igenom Guds nåd och wälsignelse oss förwärfwat hafwa — — —».[5]

Det enda konstnärliga arbete, som sysselsatte Pilo under dessa långa, enformiga år i Nyköping, synes varit utkastet till en tafla öfver Wasa hofrätts instiftande år 1776 samt senare skizzen till Gustaf III:s kröningstafla.

Enligt Wennbergs uppgift, skulle konungen »på en resa till Rikets Södra Provincer år 1777 med dess höga Besök benådat Directeuren» och därvid fått se kompositionen öfver Wasa hofrätts högtidliga instiftelseakt. Det är möjligt, att så var fallet, ehuru konungens besök icke lämnat något spår efter sig i stadens historia — måhända mötte honom direktör Pilo på någon annan ort. Det ligger dock utom allt tvifvel, att Gustaf III sett och t. o. m. förvärfvat denna kompositionsteckning, som, enligt Wennberg, förekom i tre olika upplagor. En af dessa tillhör numera Nationalmuseum, de andra ha gått okända öden till möte.

Den tämligen stora skizzen (höjd 52 cm, bredd 79 cm) är tecknad och laverad i sepia och bär följande präntade

underskrift: Kongl. Maj:ts och Rikets Vasa hofrätts instiktelse på Stockholms slott den 28 Juni 1776.

Det är en verklighetstrogen, fotografisk afbildning af den högtidliga ceremonien, präglad af en tillbörlig, officiell stelhet, som målaren icke försökt bryta eller upplifva genom friare grupperingar eller naturligare ställningar. Äfven i afseende å kompositionen — om man kan tala om en komposition i en sådan bild — saknar detta utkast kröningstaflans vackra, måleriska indelning. Högst ofullständigt framträda konstnärens intentioner i afseende å fördelning af ljus och skugga. Öfver hufvud taget visar detta blad, huru föga fallenhet Pilo hade för vanlig linje- och figurkomposition, han måste tänka i färg och skizzera med penseln för att kunna afvinna oss någon beundran.

Teckningen framställer ögonblicket för edens afläggande. Konungen sitter i full ornat under den vackra tronhimlen, som nyligen fullbordats af Duru och Hilleström. Till höger om honom står Anders Höpken med det höjda rikssvärdet och till vänster Ulric Scheffer, förestafvande eden, som alla de åtta hofrättsledamöterna på en gång aflägga, i det de knäböja på tronens trappsteg och höja två fingrar på öfligt sätt. På hvar sin sida om konungens stol befinna sig vidare hof- och justitiekanslern samt till höger dessutom fem riksråd. Utanför tronskranket nere i salen äro uppstälda en mängd civila och militära ämbetsmän samt riddare af olika ordnar efter rang och värdighet. På läktarna befinna sig till höger rikets förnäma damer i full stass, främst de båda drottningarna Lovisa Ulrica och Sofia Magdalena, samt på den vän-

stra utländska sändebud och ambassadörer. Borta vid dörren, som synes mellan läktarna, hålla drabanter vakt, och åskådare af båda könen — bland hvilka vi tycka oss igenkänna Pilo själf — tränga sig nyfiket fram.

Synpunkten tänkes förlagd i riktning af vänstra, nedra hörnet, så att en hel mängd personer i förgrunden, hvilka stå vända mot tronen, ses från ryggen, men den perspektiviska förkortningen är dock föga betydande i följd af den lilla skalan. Figurteckningen kan i allmänhet ej vitsordas såsom synnerligen lycklig; de många stående herrarna ha alltför litet kropp under kläderna, hvilket isynnerhet gäller om de åtta hoptorkade hofrättsledamöterna.

Trots de mycket grunda och lätta sepiatonerna kunna vi dock spåra, huru konstnären tänkt sig kompositionen i koloristiskt afseende. Dagern faller in uppifrån, belyser klart konungen och personerna närmast honom på tronen, men aftar gradvis utåt salen. Under läktarna, där åskådarna trängas, råder halfskymning, som strider med det sparsamma ljuset från dörröppningen. Säkerligen hade Pilos känsliga pensel här kunnat framlocka fina klärobskyreffekter.

När Gustaf III såg detta utkast, skall han icke blott uppmanat konstnären att utföra detsamma i färg och stor skala, utan äfven hos honom beställt en tafla öfver sin kröning i Storkyrkan den 29 Maj 1772, afsedd att hänga på Drottningholm såsom motstycke till Ehrenstrahls framställning af Carl XI:s kröning. Pilo synes äfven omedelbart börjat arbeta på en kompositionsskizz till ifrågavarande kröningstafla, hvilken kort därefter godkändes af konungen,

C. G. PILO:
SKIZZ TILL PORTRÄTT AF
A. G. MOLTKE

Kobbersticksamling
Köpenhamn

men innan han spände upp den väldiga duken för att börja måla, inträffade händelser, som fullständigt omstörtade hans framtidsplaner. Kompositionen öfver Wasa hofrätts instiftande fick han aldrig tid att anlägga i färg.

*   *
*

Vid svenska konstakademiens första egentliga ledamotsval den 12 augusti 1773 blef äfven direktör Pilo ihågkommen; man visade honom t. o. m. den speciella artigheten att icke inkalla honom såsom vanlig ledamot jämte Krafft, Lafrensen, Hilleström m. fl., utan han skulle jämte Roslin och Hall »genom Bref inviteras såsom Academiens Hedersledamot efter 11 Art. 2 moment, utan att förfärdiga någon Reception».[6] Detta tillvägagångssätt är ju i viss mån ett uttryck för att man ansåg de tre nämda målarna vara nationens främsta konstnärer. — Ett år senare, den 9 September 1774, närvoro Roslin och Pilo för första gången i akademien.

Vid sammankomsten den 5 juni 1776 erinrar praeses, att tiden var inne för nya ämbetsmannaval, och beträffande direktörssysslan uttryckte han som sin önskan, »att Academiens val måtte falla på någon af de herrar, som hade den vigueur, som till denna syssla erfordrades, till hvilken ända han uppläste den 5:te Art. af statuterna — —».

Den gamle Larchevêque hade minsann låtit præses erfara vådorna af en orkeslös direktör!

Protokollet förmäler vidare, att »Academiens tankar voro delta emellan Hofintendenten Lundberg och Direkteuren Pilo, som båda voro frånvarande. Præses utlät sig med fullkomligaste uttryck om båda dessa Herrars förtjän-

ster, hvar för sig, men fandt hvad Herr Hofintendenten Lundberg beträffar, utom dess hedrande ålder och deraf följande sjuklighet, så att han sällan förmår komma ut och således skulle vara besvärad att åtaga sig Directeurssysslan, detta ämbete dessutom vore under den värdighet han som Hofintendent redan är innehafvare af, men att denna syssla i flere afseenden bäst kunde bestridas af Herr Directeuren Pilo, både i anseende till dess vigueur som ock till den kunskap han såsom förutvarande Directeur vid Kongl. Danska Academien till denna sysslas bestridande sig förvärfvat. Och som Academiens flästa tanckar voro deruti med Herr Baron och Præses ense, men som af Herr Dir. Pilo såsom nere i Landet vistande, intet utlåtande nu deröfver kunde ährhållas, alltså beslöts att tills vidare och till dess återkomst till Stockholm låta dermed hvila.»

Direktörskandidaten var alltså enhälligt utsedd, men man gjorde sig ingen brådska med valet. Mot statuternas föreskrifter fick Larchevêque kvarstå ännu ett år, ända till den 17 december 1777, då slutligen nytt val förrättas och Pilo enhälligt utses till akademiens direktör. Då Pilo ej var i Stockholm, tog sig akademien friheten att genom bref »sådant hörsammast tillkännagifva samt afvagta Herr Directeurens och Riddarens benägna bifall» för att med det snaraste kunna »denna sin åstundan hos Kongl. Maj:t i underdånighet anmäla till erhållande af Kongl. Maj:ts egen allernådigste Fullmagt, hwarmed Academiens Directeur enligt författningarna hädanefter kommer att hugnas». Skrifvelsen är daterad den 2 jan. 1778 samt undertecknad af Adelcrantz och Olof Tempelman.

Efter två månader framför præses direktör Pilos svar, som lyder, att han efter sin ankomst till Stockholm skulle »gifva vid handen, huruvida hans omständigheter kunde tillåta honom att emottaga ett sådant Kongl. Academiens förtroende».

Nu följer ett tvåårigt interregnum i akademiens historia, under hvilken tid institutionen fick reda sig bäst den kunde utan direktör. Pilo synes visserligen ha gjort ett kort besök i Stockholm i januari 1779 — då han var närvarande vid en sammankomst — men han inträdde ej i någon tjänstgöring förrän fram på försommaren 1780, då akademien inflyttat i sitt eget hus. Jag behöfver här ej uppehålla mig vid de svårigheter och förvecklingar, som mötte akademien, då den skulle taga sin nya förmånsrätt i besittning och inflytta i det Meyerska huset vid Röda bodarna, de äro utförligt skildrade af en annan författare, utan jag kan inskränka mig till att påpeka, att Pilos boflyttning till Stockholm var beroende af förändringarna i akademiens lokaler. Enligt de nya statuterna, som voro uppgjorda med hänsyn till den Meyerska donationen, skulle nämligen direktören äga fri bostad i »akademiens hus». Då de antydda hindren emellertid fördröjde akademiens flyttning och man varit tvungen att förnya kontraktet i det Rosenadlerska huset vid Mynttorget samt där hyra några rum till, hvilka förut disponerats af Vetenskapsakademien, uppstod vid sammanträdet den 22 september 1779 »någon deliberation om rummens utdelande och anslående till de åtskilliga förekommande behofver». Men härom kunde intet beslut fattas, förrän man fått klart för sig, när

direktör Pilo kunde väntas till staden, och uppdrogs åt præses att skrifva till honom och anhålla om »dess positiva och sluteliga svar».

Icke förr än den 28 juni 1780 håller akademien sin första allmänna sammankomst i sin nya lokal, och då är äfven Pilo för första gången i egenskap af direktör närvarande. Vid tillfället besågos rummen, som indelades för olika ändamål, hvarjämte præses Adelcrantz framlade förslag till ändringar och tillbyggnader, hvilka akademien för sin del godkände.

Den nya sysslan var minsann ingen sinekur för den nära sjuttioåriga målaren. Till en början skulle allt ordnas och uppställas i de nya lokalerna, såväl gipsafgjutningar som tafvelsamlingen och biblioteket med gravyrerna, och för ändamålet fans knappast andra dugliga krafter än direktören och professorerna. Sedan instälde sig det ännu svårare spörsmålet om undervisningens förbättrande vid de olika skolorna. Under Larchevêques tid hade sakerna i allmänhet fått sköta sig själfva, han tyckes ej ägt vare sig kraft eller intresse att ingripa i administrativa frågor. Pilo däremot sökte genast med energi sätta i gång hela undervisningsverket i öfverensstämmelse med 1777 års ökade stat. Han kunde äfven arbeta med framgång, ty svenska konstakademien har knappast någonsin ägt en dugligare lärare-uppsättning än då. Sergel ledde de unga skulptörerna, Pehr Krafft d. ä., Lorenz Pasch d. y. och Pilo själf målarna, Jakob Gillberg och Ljungberger gravörerna, och i spetsen för det hela stod den energiske och fint bildade konstnären och världsmannen, friherre Carl Fredrik Adelcrantz.

I administrativa frågor höll sig Pilo vanligen strängt till statuternas ordalydelse. Ett exempel härpå lämnar frågan om direktör Wickmans aflöning i hans egenskap af akademiens kassör. Då præses den 2 september 1788 föreslår, att Wickman må få åtnjuta 50 rdl. årligen i arvode, opponerar sig Pilo ensam häremot, på grund af att statuterna icke gåfvo anledning till något sådant arvode. Wickman erhåller emellertid sin välförtjänta aflöning, men känner sig stött af det sätt, hvarpå den beviljades, och förklarar på följande sammanträde den 17 oktober, »sig ej vidare vilja eftersträfva något sådant, då det väckt missbelåtenhet hos en del ledamöter såsom icke statut-enligt», men frågar samtidigt, om han ej för något reducerad hyra kunde få bebo de rum i västra flygeln, som akademien nu uthyr, emedan han eljest icke kan fullgöra de plikter, statuterna ålägga honom, att förvara akademiens »konststycken».

Härtill erinrade direktör Pilo, att ifrågavarande rum voro anslagna till direktörens behof, men att han ej hade kunnat använda dem i följd af det stora arbete, som han hade under händer, dessutom ansåg direktören, att han »med tillhjälp af vaktmästare och modeller» skulle kunna bestrida vården af akademiens konstsamlingar. Striden var dock ej härmed bilagd. Båda parterna inkommo med skriftliga memorial angående »tillsynen öfver Academiens Gipser, modeller och målningar», hvilket hvardera ansåg sig tillkomma. Pilos åsikt, att han »såsom icke allenast Academiens närvarande direkteur, utan äfven i huset boende» borde äga uppsikten öfver samlingarne, synes emellertid gillats af fler-

talet ledamöter. I följd häraf kunde naturligtvis ej häller Wickmans anhållan om rum i akademiehuset beviljas, akademien förklarade sig icke hafva skäl uppsäga den föregående hyresgästen, borgmästare Risberg, utan fastmer prolongera hans kontrakt på två år. Det må antecknas, att äfven professor Gillberg anhållit att få bebo nämda lokal. I stället afgick till Kungl. Maj:t en skrifvelse angående årligt arfvode åt skattmästaren. — Så vidt vi af handlingarna kunna bedöma, var Pilos hållning i denna en smula ömtåliga affär fullt korrekt och värdig. Detta var emellertid icke den enda gången, akademien och framför allt dess direktör inblandades i obehagligheter tack vare sin egenskap af hyresvärd. Ungefär ett år senare uppstod den »Dahlinska tvisten», som slutade med juridisk rättegång och domstolsutslag till förmån för akademien. Då saken fullständigt återgifves af Looström i »Konstakademiens historia», kan jag inskränka mig till att framhålla några få punkter ur de digra »Anmärkningar vid Dahlinska processen», som Pilo uppsatt, och hvilka vältaligt vittna om hans energiska arbete för akademiens bästa.

Pilo hade låtit uppsäga sprutmästaren Dahlin, som innehade krog och rum i akademiens östra flygel, på grund af tillsägelse från præses och i enlighet med akademiens beslut, hvilket emellertid vid uppsägningstillfället ännu ej var justeradt. Häraf tog sig akademiens sekreterare, Olof Tempelman, anledning till ett förargelseväckande intrigspel mot direktören. Å Dahlins vägnar vände han sig till akademiens höge beskyddare, hertig Fredrik Adolf, och lyckades

öfvertyga honom om att uppsägningen var olaglig samt stämma honom avog mot direktören. För Pilo återstod då ingenting annat än att själf begifva sig till hertigen och förtälja sakernas rätta sammanhang. Resultatet blef, att hertigen undanbad sig all vidare inblandning i den trassliga härfvan, och parterna fingo söka sig ett annat forum.

Dahlin väckte då åtal — inspirerad af Tempelman — i rådsturätten, men vann härmed ingenting, ty rätten godkände Pilos handlingssätt och dömde Dahlin att nästa fardag utrymma sin lokal i akademiehuset. Ej häller hofrätten, där käranden fullföljde målet, fann skäl att ändra detta utslag.

Formelt var saken alltså utagerad, men lugnet var långt ifrån återställdt inom akademien. Sekreteraren visade ingen lust att foga sig, och hans missnöje öfver det snöpliga intrigspelets utgång tog sig framför allt uttryck i en gränslös vårdslöshet i tjänsten, så att præses slutligen fann sig föranlåten förklara, att akademien gärna kunde vara utan sin sekreterare. Vi förstå godt den förtrytsamma ton, som genomgår Pilos berättelse om denna affär: såväl han personligen som hela akademien hade blifvit ganska svårt kränkta af denna process »dock icke genom krögaren Dahlins uppförande, det kan vara ursäktadt en man i hans samhällsställning, utan genom akad:s sekreterare, som synnerligen medverkat i Dahlinska processen och synbarligen advocerat *för* akademiens vederpart *mot* akademien».

I egenskap af husvärd hade Pilo äfven att tillse det akademiebyggnaden hölls i tillbörligt skick, ett åliggande, som han samvetsgrant fyller såväl genom att föreslå repara-

tioner vid ett par tillfällen, »innan skadorna blifvit mera betydliga och deras förebyggande mera kostsamt», som genom att anskaffa gårdskarl och vedsågare. Dessutom synes han med omsorg vakat öfver akademiens fonder och väl hållit i minnet utestående fordringar.

Det förefaller, som om Pilo aldrig tjänstgjort såsom ordinarie professor eller lärare vid svenska konstakademien. Han hade sannolikt undanbedt sig detta — då det ju fans andra dugliga lärarekrafter — för att i större lugn få arbeta på sin stora duk, men alldeles utan inflytande på de unga målarnas utveckling kunde han dock ej förblifva. Af Pehr Hörbergs »Lefvernes-Beskrifning» känna vi bl. a., att Pilo tjänstgjorde i stället för Sergel vid modellskolan, medan denne reste med konungen i Italien. Arvodet för hela denna tjänstgöringstid (50 plåtar) afstodo Sergel och Pilo åt den unge Hörberg, som då för andra gången kommit till Stockholm för att studera vid akademien [7]. Hörberg hade föröfrigt att tacka Pilo mera än någon annan för sin framgång i hufvudstaden, och han har äfven i sin självbiografi gifvit varma uttryck af erkänsla gent emot »direktör Pilo, som gjorde mig känd och rekommenderade mig hos Akademiens professorer samt åtskilliga Herrskaper i Stockholm, att jag fick dels drickspenningar, dels något för ritningar och bekom tillträde hos hederligt folk: ja, han werkade så mycket, att jag blef försäkrad om 100 Plåtar att uppehålla mig vid Akademien med». Synnerligen lefvande är Hörbergs skildring af sitt första möte med Pilo, då han år 1783 kommit vandrande till hufvudstaden med två tomma händer, drifven af

C. G. PILO:

GREFVE ADAM GOTTLOB MOLTKE

Efter gravyr af G. W. Bauernfeind.
Originalet i Moltkeska samlingen
Köpenhamn

sin konstnärshåg att söka vidare utbildning. Den ende, Hörberg kände vid akademien, var professor Tempelman, som han träffat hos vice presidenten E. Adelcrantz på Hubbestad i Småland. Tempelman förde honom äfven upp på akademien och förevisade honom samlingarna. »Nu hände det», berättar den fromme målaren, »att Akademiens Direktör, Herr C. G. Pilo kom i detsamma ut i salen till oss ifrån sitt arbetsrum, som var näst intill. Jag blef presenterad för honom. Tempelman ber mig visa honom mina målningar, hwilka jag wäntade mig slätt beröm för, emedan han war så ganska mycket öfwer mig i konsten; ty jag war wan att höra släta domar om mina arbeten af dem, som jag ansåg under mig i den wägen.

Sedan Direktören en stund sett på mina arbeten, frågade han mig, hwad Originaler jag hade gjordt dem efter? — men jag kunde ej gå ifrån sanningen, utan swarade, att de woro gjorda efter mitt eget godtycke sådant jag har kunnat — Ja, ja, swarade Direktören, Ni behöfver ej blygas för dem, om det så är i sanning som Ni säger. Jag, sade han, ser nog både fel och i hwad del de äro rätt braf; det är sällsynt, att se så godt arbete af en, som ej har haft bättre undervisning än Ni har kunnat komma åt: hur länge kommer Ni till att bli här i Stockholm? — Jo, sade jag, jag nödgas begifva mig på hemvägen ett par dagar härefter; men tordes jag få anhålla om det, att Herr Direktören täcktes tillåta mig få rita efter Statuerne och efter andra saker, som finnas här, så ginge jag nöjdare hem? — Jo, allt för gärna, swarade han.

I detsamma bad Direktören mig och Professor Tempelman komma in i hans arbetsrum; der fick jag se hans arbete på Konung Gustaf den Tredjes Krönings-Tafla, eller (rättare sagdt) Taflan som föreställer Kröningen. Direktören war så god och wisade mig mycket annat, både af sina och andras arbeten; hwilket allt war för mig surprenant.»

Hörberg gick därpå ut i skulptursalen och satte sig att teckna efter Laokongruppen. När han hållit på några timmar, kom direktören ut och såg, huru det gick med arbetet, berömde honom och gaf anvisningar om teckningssättet samt uppmanade honom slutligen att stanna åtminstone ett år vid akademien. Då Hörberg förklarade, huru omöjligt detta var, och huru blottställd han var på det nödvändigaste, bad Pilo honom spisa middag hos sig två gånger i veckan. — »Kom ned i dag till min hushållerska, hon skall ge eder mat! — Detta var en sak, wärd att tacka för på det höfligaste».

En af de närmaste dagarna sysselsatte sig Pilo åter med Hörberg på akademien; han besåg hans målningar och rådde honom att gå upp till direktör Suther för att få dem sålda, »men Ni får lof att gå genast», yttrade Pilo, »ty i eftermiddag är han ej hemma; vi komma att spisa middag tillsammans på ett annat ställe». Hörberg utbad sig då att få gå en dag senare för att först kunna bli omtalad af Pilo hos direktör Suther, den väl bekante »hofgravören» och konstmæcenaten, som ägde det stora huset vid Adolf Fredrikstorg, i hvilket åtskilliga konstnärer bott. När den lille småländska bonden med sina målningar under armen kom upp till det förnäma Sutherska huset, fick han naturligtvis först stå en dust

med betjänterna, men lyckades dock slutligen, tack vare en ung herr Suther, få träffa direktören, som visade honom stor vänlighet och betalade det obegripligt höga priset af 6 rdl. för en liten tafla.

Såsom redan antyddes, intresserade sig Pilo på ett mycket verksamt sätt för den begåfvade bondemålaren äfven under hans följande studieperioder i Stockholm, och af alla yngre svenska målare är äfven Hörberg den, som mottagit de starkaste impulserna af Pilos konstnärliga uttryckssätt. Hörberg ägde mera fantasi och måhända djupare koloristisk begåfning än någon af de samtida eleverna vid akademien och kunde äfven därför tillgodogöra sig Pilos konstnärliga undervisning och förebild bättre än någon annan. Specielt torde Hörbergs starka intresse för klärobskyren kunna ledas tillbaka till Pilos råd och anvisningar; det fostrades och utvecklades kanske icke oväsentligt under studier af den märkvärdigt stora duken i herr direktörens arbetsrum.

En annan talang, för hvilken Pilo äfven tyckes intresserat sig var Jonas Åkerström. I likhet med Hörberg kunde han först vid tämligen framskriden ålder (28 år) börja sina studier vid akademien, men hans framgång var så mycket snabbare. Efter tre års studier vann han stora guldmedaljen, med hvilken statutenligt ett resestipendium skulle följa. Då akademien emellertid saknade medel härtill, satte sig Pilo jämte præses i rörelse för att åstadkomma en privat insamling till förmån för den unge konstnären. Detta lyckades äfven så bra, att akademien den 3 maj år 1787 fick mottaga 600 rdl. sp. genom grefve Samuel af Ugglas, som

varit akademiens kraftigaste förespråkare hos stadens hederlige medborgare.

Åkerström reste därpå till Italien — ytterligare understödd af Gustaf III — och utvecklar sig i nyklassisistisk anda till en rätt skicklig tecknare, men slät kolorist. Något spår af Pilos inflytande kunna vi ej märka i hans stela och akademiskt torra konst.

Af Pilos personliga elever vid akademien känner jag ytterligare endast Martin David Roth, som hörde till de 18, hvilka erhöllo silfvermedalj vid högtidssammanträdet år 1784, trots att han då redan var ritlärare i Lund. Vid samma tillfälle erhöll den 25-årige C. F. Breda den tredje prismedaljen i guld för en talrik samling af såväl originalarbeten — flere skådespelarporträtt i naturlig storlek m. m. — som kopior. Det är ett välbekant faktum, att Breda var elev af professor Lorenz Pasch, men denna omständighet behöfver ej utesluta möjligheten af att hans smidiga temperament med anlag till dekorativ porträttör och kolorist äfven anslogs af Pilos konst.

* * *

Pilos inflytande på konstutvecklingen var dock icke numera så betydande, som det en gång hade varit — medan han bodde i Köpenhamn — men hans godhet och hjälpsamhet mot unga, lofvande talanger hade snarare vuxit. Wennberg gör sig knappast skyldig till någon öfverdrift, då han säger, att Pilo »nyttjade med omsorg de medel, som lände till uppmuntran: undvek sorgfälligt dem, som afskräckte».

Detta vid flere tillfällen framträdande oegennyttiga drag, som icke räknade med egna fördelar, då det gälde att hjälpa en kamrat eller en obemedlad, ung konstnär, hör till de vackraste sidorna i Pilos karaktär. Det var äfven en egenskap, som förvärfvade honom många tillgifna vänner.

Pilo var bland målarna den enda, som kan sägas utgöra en pendant till Sergel, såväl i yttre måtto som till en viss grad genom sitt anseende och sin begåfning. De båda storheterna kände sig äfven dragna till hvarandra. Pilo var sannolikt ingen sällsynt deltagare i de muntra atelierfesterna hos Sergel, hvilka vi känna ur Göthes förträffliga bok, ty ehuru han var betydligt äldre till åren, så bevarade han sitt sinne ungt och satte värde på glada och roliga kamrater. Samhörighetskänslan inom den dåtida konstnärsvärlden i Stockholm var vida starkare än i våra dagar, och man gaf sig äfven mera tid till »leben und leben lassen». Öfver hufvud taget spelade sällskapslifvet och de intima vänskapsförbindelserna en helt annan roll under den gustavianska tiden än nu, då samhällets kraf och intressen allt mera tränga in på privatlifvets område och det intima umgänget och tankeutbytet till god del ersättas af komittéer och tidningar. Det hörde till hvardagshändelser då för tiden, att en klick konstnärer såväl från akademien som från teatrarna samlades till ett gladt lag antingen i en atelier eller på något af Stockholms gouterade utvärdshus, såsom Kräftriket, Lilla Nyckelviken, Mosebacke eller Noers källare vid Tyska brunn. Bland de ifrigaste deltagarna i dessa picknicker märkas Sergel, Elias Martin, Bolander, Gillberg, Masreliez, Pehr Krafft, Lafrensen o. a.,

hvilka jämte en del aktriser samt utländska diplomater och svenska adelsmän, såsom J. G. Oxenstjerna och Elias Schröderheim, ofta figurera i Sergels satyriska croquiser ur sitt umgängeslif. Jag tror mig ha skäl att antaga, att Pilo ej sällan hörde till deltagarna — ehuru hans porträtt förekommer blott en gång bland Sergels karikatyrer på Nationalmuseum — men han intog en viss särställning i konstnärskretsen och vördades mera än han skämtades med, såväl på grund af sin ålder som tack vare ett högt uppburet konstnärsanseende.

En lavering af Pilos egen hand (tillhör Konstakademien) visar honom jämte Sergel och K. A. Ehrensvärd vid en kopp eftermiddagsté hos Sergels älskarinna, skådespelerskan Fredrika Löv (en gammal uppgift, som måste tagas cum grano salis, då vi veta, att Sergels intima förhållande till mamsell Löv inträdde först efter Pilos död 1793). Skizzen är gjord med god karaktäristik och porträtt-likhet beträffande de tre herrarna, af hvilka Sergel och Ehrensvärd synas ägna liflig uppmärksamhet åt den sköna, under det Pilo sitter tämligen likgiltig med sin vanliga buttra min, besvärad af sin väldiga pösmage.

Från ungefär samma tid som denna teckning äga vi ett litterärt vittnesbörd om Pilos och Sergels umgänge, hvilket jag tillåter mig citera ur Göthes Sergelbiografi. Det är dåvarande sekreteraren i utrikeskabinettet Schering-Rosenhane, som den 18 juli 1786 skrifver till sin syster: »Sistlidne lördag var jag tillsammans med herr och fru Pilo, herr Sergel, herr Höjer och en annan dansk, hvars namn jag ej mins, och åt middag på Mosebacke. Omkring klockan 4 lämnade

jag sällskapet och den insomnade Sergel. De andra gingo upp i Katarinas kyrkas torn. Döm om Sergels förvåning, när han ändtligen uppvaknad fann sig omgifven af judar i stället för kristna. Men han tappade ej koncepterna, utan inlät sig i konversation med dessa personer, och han hade funnit deras konversation mycket fägnesam».

En teckning af Sergels hand, utförd enligt påskrift strax efter det han mottagit bjudningen till Pilos begrafning, lämnar oss äfven direkt upplysning om Pilos närmaste vänkrets. Den framställer en likprocession. I spetsen går Sergel, rund och säker, men dyster i hågen med en lång marskalksstaf. Sedan följa två magra, framåtlutade gestalter, Masreliez och Hallblad, efter dem den lille Desprez med sin stora örnnäbb och Thure Wennberg, sekreteraren i öfverintendentsämbetet, som tidtals äfven skötte samma syssla vid akademien och var Pilos juridiska hjälp och rådgifvare, samt slutligen den alltid lika skinande fryntliga och självbelåtna Elias Martin.

Alla dessa sinsemellan så olika personer hade sannolikt funnit beröringspunkter med någon sida i Pilos rikt begåfvade natur: Sergel, en glimt af geniets uppfattningsförmåga, Elias Martin, koloristtemperamentet, Masreliez, intresset för teoretiska studier, Hallblad, den öfvade tafvelrestauratorn o. s. v. Och alla hade de därjämte lärt sig värdera hans goda hjärta och »rediga tankesätt», som Wennberg skrifver.

Hans hjälpsamhet mot unga konstnärer var välkänd, och i hans hus blefvo alla hjärtligt mottagna. Dock torde han

efter öfverflyttningen till Stockholm icke kunnat hålla så förnäm taffel som i Köpenhamn, ty, såsom vi redan känna, förlorade han en del af sitt bohag och sin förmögenhet vid den oförberedda afresan. Likvisst visar Pilos bouppteckning intet fattigt bo.[8] Han håller sig med både kurvagn och halftäckt vagn, äger vackra uppsättningar af sachsiskt och ostindiskt porslin, tre guldur, turkiska golfmattor och lackerade ostindiska toalettaskar, m. m. smått och godt, som tyder på en viss enklare lyx.

Det som dock mest intresserar oss i hans bouppteckning äro kopiorna efter äldre mästare och den förvånandsvärdt rika samlingen af konstnärliga planschverk, som på ett öfvertygande sätt vittnar om Pilos vakna bildningshåg och ovanligt trägna studier. Jag vill här meddela en förteckning på planschverken, enligt bouppteckningsinstrumentet:

Portraits des hommes illustres par Wulson.

Descriptio Curiae Amstel od par de Wit.

Galerie du Palais de Farnèse à Rom.

Dessins de Raymond de la Fage.

Description de l'Hôtel des Invalides.

Opera Titiani Vecellius et Paolo Cagliari par Lefèvre.

Opera Sebast. Ricci et Caroli Cignani.

Tombeaux des Princes et des Hommes illustres par Mac. Suiny.

Admiranda Roman. Antiqvitat. Vestigia à Bartoli.

Galerie de M. Lambert p. d. Brun.

Raccolta di Pittura da Guerino.

Decem. de van Dyck pictae effigies.

Gen. Stab. lit. Anst.

Groupes d'Enfants p. Boucher.
Receuil des Animaux de Chasse par Rehn.
Actions de Charles, duc de Lorrain par Le Clerc.
Diverses Vases par Le Pautre.
Reiters et Landquinets d'après Parrocel.
Attitudes de Cavallerie par Parrocel.
Cartouches par Boucher.
Figurae minores de Salvator Rosa.
Certamen equestre Caroli XI.
Opera Patria Cortonna etc.
Oeuvres de Wouwerman.
Throphées par Watteau.
Perspectiv. pictorum par Pozzo.
Richardsons beskrifning öfver Halland.
Peringskölds Monument. Upland.
Tapisseries du Roy par Krausen.
Portraites des hommes illustres.
Têtes de Piacetta.
Composition de Zuccarelli.
Icones Principum et viror illust. à van Dyck.
Diverses Compositions des Meilleurs Maitres 2 vol.
Ornements par Charmeton.
Biblia iconologia par Kilian.
Curiositeten in Wien.
Conferenses de L'Academie de Peinture.
Les Miseres de la Guerre par Callot.

Målningssamlingen, som upptages i bouppteckningsinstrumentet, utgöres till större delen af Pilos egna arbeten,

dels fullbordade, dels ofullbordade, bland dem en hel samling skizzer till danska kungaporträtt. Såsom originalarbete af namngifven mästare upptages blott general von der Linde, målad af Ehrenstrahl, men äfven följande bilder synas varit original: knästycke af en engelsk dam; grönländska i naturlig storlek; blomsterstycke, gammalt, måladt på koppar. Såsom kopior upptagas blott två porträtt af Pe(s)n samt »Eremit», copia efter — Rembrandt.

Pilo har alltså verkligen förstått och inträngt i den store ljusdunkelmästarens konst, han har älskat och beundrat honom kanske framom alla andra målare, som han haft tillfälle att studera i originalarbeten, han har själfständigt upptäkt och dyrkat honom under en tid, då Rembrandt hörde till de halfförgätna storheterna.

Hvilken behållning, han hade af dessa Rembrandtsstudier, skall framgå af nästa kapitel.

Trots sin ansenliga ålder höll Pilo ut i det sista vid staffliet. Det enda, som något hämmade hans arbete, var synen, som småningom blef allt svagare. »Själf trodde han, ena ögat vara angripet af grå Starren, hvarföre han ock var betänkt, att låta skära den för att kunna fortsätta arbetet på stora Taflan, hvilken han ville denna sommar göra färdig och hvarå han några dagar före sin sista sjukdom målade.»

Läkarna tillrådde emellertid, att operationen skulle uppskjutas till en varmare årstid. Men innan våren knoppades, hade den gamle direktören gått ur tiden.

Det skedde, enligt Thure Wennberg, klockan 1 om morgonen den 2 Martii Anno 1793.

Den 15 maj väljes ny direktör i akademien, och vid samma möte uppläser Thure Wennberg sitt af tillgifvenhet och beundran genomandade minnestal öfver Carl Gustaf Pilo, hvilket H. K. H. prins Fredrik Adolf jämte præses och akademiens ledamöter »funno lyckligen uttrycka den agtning som Academien gemensamt med alla dem som känt framledne Directeurens Caractere och Talent för Dess Minne beständigt hysa.»

IX.

PILOS TAFLA ÖFVER GUSTAF III:s KRÖNING SLUTORD

Det är icke alldeles sällsynt, att en stark och självständig koloristisk begåfning når sina fullödigaste och mest egenartade uttryck först i sin lefnadskväll. Det förefaller, som om detta slags konstnärsbegåfningar ägde större möjligheter till en fortlöpande, lifslång utveckling än de stora kompositionstalangerna och linjekonstnärerna. Jag tänker framför allt på de stora venetianarna, en Giovanni Bellini, en Tizian, en Tintoretto — samt Rembrandt — i motsats till sådana målare som Botticelli, Rafael m. fl. genialiska kompositionister inom måleriet, hvilka efter en tid af härlig blomstring visa tydliga spår af nedåtgående.

Pilo hör, betraktad som begåfning, till det förra slaget. Hans utveckling upphör ej, förr än döden afklipper hans lifstråd, först i sitt allra sista arbete tyckes han ge oss en aning om sina inneboende möjligheter, djupet och styrkan

hos sin konstnärssjäl. Med detta sitt ålderdomsverk svingar sig Pilo upp till första platsen inom det svenska 1700-tals måleriet — ja, mer än så. Har väl öfverhufvudtaget i Sverige skapats en bild, som tål jämförelse med Pilos kröningstafla i afseende å koloristisk charm och konstnärlig monumentalitet i intim förening? Det enda arbete, som, enligt min mening, kunde komma ifråga vid en jämförelse, är Höckerts slottsbrand (äfven den icke alldeles fullbordad), men Pilos duk äger dock framom denna bild företräden i afseende å karaktäristik och mångsidighet. För dem, som i målarkonsten värdera den personliga begåfningen, mästarblicken och mästarhanden — om än icke fullt utvecklade — högre än den mest glänsande rutin i det objektiva återgifvandet af verkligheten, skall Pilos kröningstafla alltid framstå som den äldre svenska målarkonstens härligaste monumentalverk.

Innan vi gå att närmare granska detta stora arbete, måste vi ägna en flyktig uppmärksamhet åt ett par taflor, hvilka så att säga utgöra trappstegen till monumentet. Det är »La Charité romaine» på Nationalmuseum och »Kain och Abel» i Säfstaholm-samlingen, två arbeten, som Pilo förde med sig från Köpenhamn vid öfverflyttningen, och hvilka sannolikt utförts ett eller par år tidigare. Ehuru synbarligen målade såsom pendenter, äro de båda bilderna sinsemellan rätt olika. »La Charité romaine» är vida underlägsen »Kain och Abel» såväl i afseende å konstnärlig komposition och tanke som i afseende å koloristiskt utförande.

Motivet till den förra är, enligt Nationalmusei katalog, ursprungligen hemtadt ur Valerius Maximus: »De pietate erga

parentes», men vi finna det ofta upprepadt inom 1700-tals konsten. Det visar en gammal naken, utmärglad gubbe — endast hufvudet är kringlindadt med en duk — som sitter fängslad vid ett stenblock och suger mjölk ur sin dotters bröst. Färgen är starkt brun, endast ljuset kring dotterns gestalt, hennes violetta klädning och gröna gördel upplysa något den dystert dunkla stämningen. Figurteckningen är mycket svag — isynnerhet den puerilt docklika kvinnan — och utförandet röjer en viss trefvande osäkerhet. Den eftersträfvade klärobskyreffekten gör sig icke mycket gällande, koloriten saknar transparens och verkligt djup.

»Kain och Abel» betecknar ett tydligt framsteg i koloristiskt afseende. Det är ett i hög grad konstnärligt behärskadt arbete, där målaren med få och dämpade toner uppnått en vacker effekt. Bilden torde i viss mening kunna betraktas såsom ett måleriskt experiment- och öfningsstycke, ett uttryck af Pilos intresse för gammal konst och hans håg för lösning af tekniska svårigheter.

Abel ligger död på marken med hufvudet närmast i förgrunden och kroppen sedd i stark förkortning inåt bilden. Kain skyndar bort, slagen af skräck öfver sin gärning, med åsnekindbågan i vänstra handen och en djurhud kastad öfver högra axeln. Han är starkt framåtböjd och vänd ut mot åskådaren, äfven i denna gestalt har sålunda konstnären fått visa sin förmåga att perspektiviskt teckna olika kroppsdelar. Bakgrunden upptages till vänster af det höga bålet med ett offerdjur, till höger öppnar sig utsikt öfver ett ödsligt ökenlandskap. Det förefaller nästan, som om Pilo medvetet skulle

uppoffrat korrektheten i teckningen för att nå en viss effektfull linjeföring. Så till exempel äro Kains ben onaturligt långa och starkt svängda, Abels ena arm, som han håller under hufvudet, är en vriden trasa, och hans högra fot, som sticker fram under det vänstra låret, tyckes knapt hänga ihop med smalbenet. Dessa teckningsfel äro så tydliga, att knappast en akademielev skulle göra sig skyldig till dem i våra dagar. Figurerna äro öfverhufvudtaget alltför spinkiga och kraftlösa, hvarigenom kompositionen får något tomt — den skulle sönderfalla, om ej koloriten vore så väl afvägd.

Den karaktäristiska motsättningen mellan de båda bröderna framhäfves förträffligt genom deras olika karnation. Kain är den dystert mörke, hans hud är djupbrun, och han går i skuggan. Abel, som ligger på rygg, är belyst rakt uppifrån, hans kropp är ljus, i samma gråaktiga ton, som van Dyck använder för sina döda Kristusfigurer. T. o. m. marken under honom är ljust grågrön, synbarligen ej färdigmålad. Fonden bildas af den kalla blågröna himlen, som vid horisonten stöter i gult. Det mörka stenbålet, där offerelden ännu ryker, afteckuar sig i skarp silhuett och bidrager jämte de stela, stora bladväxterna att ge en stämning af kärfhet och ödslighet åt landskapet.

Bildens kolorit tyder bestämdt på studier af holländska eller snarare flamländska konstnärer. En viss kall, grön ton leder våra tankar till de flamländska djurmålarna Snyders, Fyt, Paul de Voss o. a. (Pilo har bl. a. målat om en half bild af de Voss[1]); karnationen påminner om arbeten ur den

van Dyckska kretsen. På Christiansborg funnos nog många taflor, som kunnat lämna Pilo ledning i antydd riktning.

Pilos framställning af Gustaf III:s kröning i Storkyrkan den 29 maj 1772 är icke något autentiskt dokument öfver den högtidliga tilldragelsen, byggdt på egna iakttagelser. Taflan påbörjades ett helt decennium senare, först efter det Pilo blifvit bofast i Stockholm. Uppdraget hade han, enligt Wennberg, mottagit redan år 1777, samtidigt som skizzen till »Wasa hofrätts instiftande» förelades Gustaf III, och konungen hade vid nämda tillfälle uttryckt som sin önskan, att Pilos tafla skulle blifva ett motstycke till Ehrenstrahls framställning af Karl XI:s kröning, en tafla, som alltid haft sin plats på Drottningholm.

»Esquissen presenterades Konungen och någon tid derefter upprättades Contract om detta Arbete, hvilket dock icke kom i verkställighet förrän år 1782 i anseende til flere hinder, hvaribland var Pilos boflyttning til Stockholm, där Taflan skulle målas.»

Beträffande de omständigheter, under hvilka det stora arbetet utfördes, berättar Wennberg, att »brist på utrymme nödgade honom nyttja til Attelier et Rum, där han Sommartiden besvärades af solstrålarna, Vintertiden af köld eller rök». Sådant var icke just ägnadt att underhålla Pilos redan försvagade syn.

Skizzen till kröningstaflan, hvilken äfven tillhör Nationalmuseum, är utförd i alldeles samma manér som den till »Wasa hofrätts instiftelse» — laverad i sepia — och visar samma något klumpiga och tafatta teckning af de talrika,

C. G. PILO:
KONUNG GUSTAF III:s KRÖNING I STORKYRKAN DEN 29 MAJ 1772

Nationalmuseum
Stockholm

små figurerna, ehuru den i afseende å gruppering och sammanhållning står vida framom sin föregångare. Det har sannolikt varit till fördel för konstnärens arbete, att han själf icke var närvarande vid den högtidliga akten. Ty om än Pilo vid komponeringen sökte hålla sig så troget som möjligt till ceremonielet — hvilket konungen själf utarbetat — samt till berättelser af dem, som gjort iakttagelser med egna ögon, måste dock hans egen konstnärstanke och fantasi arbeta ihop de olika delarna och skildringarna till ett samladt helt, till en enda stor monumental bild, där den historiska tilldragelsen belystes af hans personliga uppfattning och temperament.

Den första kompositionsskizzen är betydligt enklare och tommare än det slutliga verket. Hufvuddragen och grupperingarna äro desamma, men en hel del bifigurer saknas, en mängd tankar och infall, som kommit öfver målaren under det långvariga arbetet. Sedan sepiaskizzen en gång var gjord och duken — sammansydd af tre våder — uppspänd, torde Pilo genast tagit till penslarna. Han målade upp hufvudfigurerna med mörka konturer på den tämligen ljusa, brungula grundfärgen, hvarmed hela duken var preparerad. Sedan skizzerar han med lätt pensel och tunn färg de belysta partierna i blåskimrande toner och fyller i skuggorna med djupbrun asfalt. Som bekant, äger denna färg en härlig glans i förening med styrka och djup, så länge den står frisk, men blir den utsatt för värme, drar den ihop sig, fräter igenom de pålagda lasurerna och kommer lätt i flytande tillstånd. Detta har äfven händt på Pilos stora duk, som synbarligen varit utsatt för solen, medan den

hängde på Drottningholm. De mörka partierna ha förlorat sin bästa charm, färgen har spruckit, ställvis formligen runnit i floder. Men trots detta finnas här dock ännu klärobskyreffekter af härligt djup.

Ehuru Pilos stora arbete framskred mycket långsamt och aldrig nådde sin fullbordan, tror jag dock, han målade rätt jämt och sällan använde skrapknif. Han gjorde icke såsom mången konstnär i våra dagar, som först målar och så skrapar, så målar igen och så skrapar igen, hvarunder åren gå. Han har nog ändrat åtskilligt i ställningar och ansikten, hvilket tydligast framträder i prins Fredrik Adolfs dubbla profil, men i allmänhet synes han gått tillväga med stor försiktighet och helt lätt skizzerat partier, som han ej varit fullt på det klara med. Arbetets långsamma fortskridande berodde på Pilos aftagande syn och krafter samt på den stora mängd förstudier, som här kräfdes. Vi må betänka, att bilden innehåller närmare halftannat hundratal personer — de främsta i nästan naturlig storlek — och af dem äro åtminstone hälften porträtt; här torde kunna påträffas icke så få af tidens politiska personligheter, hvilkas drag icke bevarats åt eftervärlden genom andra bilder.

Alla de mera framträdande enskilda figurerna äro utförda med den omsorg, som ägnas specialporträtt; många af dem äro förträffligt karaktäriserade och liffulla. Ännu mer beundransvärd än den individuella karaktäristiken och de enskilda ansiktenas talande uttryck är dock den omedelbarhet och naturliga ledighet, hvarmed figurerna äro sammanförda i grupper. Trots det ceremoniösa motivet, finnes här ingen-

ting dödt eller förstelnadt, allt har fått lif, karaktär och frihet genom konstnärens fantasi och känsla.

Må vi till en början söka följa konstnärens kompositionstanke. Den röjer genast koloristen!

Då det gälde att fylla en så stor yta som den ifrågavarande (omkr. 3 m. hög och 5 $^1/_3$ m. bred), insåg målaren svårigheten i att koncentrera åskådarens uppmärksamhet i en enda centralpunkt och afvägde därför med klok beräkning kompositionen i två hufvudcentra, som bildas af konungens och drottningens ljusa figurer. Båda äro helt hvitklädda och starkt belysta af solskenet, som faller in uppifrån vänstra sidan. Konungen är emellertid rykt närmare mot förgrunden och dominerar därför starkare — isynnerhet i bildens nuvarande tillstånd, som visar drottningen endast lätt skizzerad med blågrå undermålning. Konstnärens afsikt med de båda ljuscentra är dock tydlig.

De talrika personerna ha sedan grupperats i tre hufvudplan ofvanför hvarandra. Närmast i förgrunden konungen och prinsarna, riksråd och det högre prästerskapet samt öfver hufvud taget alla, som på något sätt aktivt deltaga i kröningen. Längre mot höger är den närmaste förgrunden lämnad tom, så att drottningen, som sitter ett stycke inåt, tydligt skall framträda. Ännu längre åt högra kanten skocka sig åter riksråd och höga hoffunktionärer.

Det andra planet, som begränsas af en låg balustrad, höjer sig amfiteatraliskt mot bakgrunden, så att äfven de bakom stående figurerna rätt väl synas. Här ha de olika stånden sina platser. Längst till vänster ridderskapet och

adeln, företrädda af sin landtmarskalk Axel Gabriel Leijonhufvud, därpå följa prästerna, tjocka, gemytliga typer med högtidliga predikstolsminer, och så borgarna, till större delen dolda bakom drottningens tron — men ett par blomstrande krämarfysionomier, som nyfiket titta fram bakom kolonnerna, karaktärisera hela ståndet. Högra flygeln bildas af bönderna, en samling väl rustika ansikten, af hvilka flertalet synes hysa ett måttligt intresse för den högtidliga akten; en af de mest framträdande bondgubbarna sitter behagligt sofvande och lutar armbågen mot balustraden. Bredvid denna sofvande gubbe har Pilo tagit sig friheten införa sitt eget porträtt i sällskap med Elias Martins. Herr direktören står med sin silfverbeslagna käpp i högra handen och bjuder med den vänstra en pris snus åt vännen Martin.

Det tredje eller bakgrundsplanet upptages af de talrika hofdamerna, riksrådsfruar m. m. i ljusa dräkter. De äro placerade på en rätt hög balkong, beklädd med ljusblått tyg, så att de ha fri utsikt öfver ständernas ärevördiga hjässor.

Solljuset faller in varmt och skimrande öfver alla de charmanta damerna. Det breder en slöja af lätta vårhimmelsblå toner kring deras smäckra bröst och halsar. Det klingar som en aflägsen, ljus festmusik i luften öfver dessa graciösa figurer, ett genljud från sommarlekarna vid Ekolsund, eller upptågen i Drottningholms park.

Som nämdes, faller dagern in uppifrån vänstra sidan och belyser sålunda starkast kompositionens högra hälft: präster, borgare och bönder, drottningen med sin närmaste

uppvaktning samt de riksråd, som befinna sig på denna sida. Det går en svag nyans af blått genom alla de belysta partierna, hvilken erinrar om färgskalan i Pilos tidigaste kungabilder: det är ej de franska målarnas kalla blå, utan snarare denna löddrande porösa och nyansrika ton, som just vid samma tid vann insteg i den engelska konsten, framför allt genom Gainsborough. Någon påverkan kan här dock icke bli fråga om; Pilo hade aldrig sett något af den moderna engelska konsten, det är helt och hållet i följd af en likartad koloristisk begåfning, känsla och uppfattningssätt, som han ledes till liknande resultat. Det blå koncentreras i ett par djupare partier: drottningens stol och riksbanéret, som båda bilda bakgrunder till de två hvita hufvudfigurerna. Dessutom äro prinsarna på ömse sidor om konungen iklädda ljusa svenskblå sammetsmantlar med hermelinskragar, och äfven flera andra af deltagarena bära blå dräkter.

Vänstra hälften står i skugga eller halfdager, så när som på kungagruppen. Vi ha nyss lärt känna Pilos förmåga att måla ljuset — försommardagern, skimrande och varm — här kunna vi iakttaga hans kraft i klärobskyren, hans känsliga behandling af brunt i brunt. Ledsamt nog, kunna vi dock ej göra honom full rättvisa på detta område, ty de mörka partierna ha lidit ofantligt genom asfaltens smältning. Ser man taflan i god belysning på nära håll, måste man dock känna sig slagen af huru tydligt hvarje enskildt hufvud framträder i den djupa skuggan. En svag reflexdager, återkastad från ryggstödet på konungens silfverstol, skingrar mörkret kring ett par af riksråden längst till

vänster och framkallar en stämningsfull, mjuk ljusdunkel-effekt. Högre upp — öfver ridderskapet och adeln — blanda sig äfven ljus och skugga vackert och känsligt. Det är ju ingenting nytt i Pilos produktion, denna brunmålning med sparsamma ljuseffekter, men han har aldrig förut användt den i så stor skala, så kraftigt och målmedvetet. Effekten blir äfven så mycket starkare genom de belysta partiernas kontrastverkan. Vi förstå väl, att en konstnär, som kunnat känna och uttrycka så djupa klärobskyrackord som dessa, älskat och studerat Rembrandt, — ja, knappast hade det varit honom möjligt utan ledning af den store mästaren.

Mot fonden af allt det mörka framträder så konungens person, pompös och mäktig, med nästan bländande glans. Han sitter på sin silfverstol, klädd i silfverbrokad, skimrande som en sagoprins, en Lohengrin i silfverrustning. Öfver skuldrorna faller den stora hermelinskragen, och konungamanteln breder ut sig på de yttre sidorna om stolens armstöd. Ehuru denna mantel egentligen är purpurröd, har målaren gifvit den endast en svag skiftning i violett för att ej störa den hvita färgharmonien — ett bevis för huru fullständigt han lät behärska sig af koloristiska synpunkter. Det är fåfängt att söka beskrifva, huru i bästa mening konstnärligt behärskadt, lätt och finkänsligt denna konungagestalt är målad. Samma silfverbrokadklädnad, som Roslin reproducerat med manufakturistens småaktigt torra omsorg och trohet mot originalet (se hans porträtt af Gustaf III i hel figur på Gripsholm), har Pilo målat lätt och luftigt med nästan transparenta lasurer och friska, breda penseldrag. Men ger han oss sålunda äf-

ven ett lika starkt intryck af stoffets egendomliga karaktär som Roslin? Ja, utan tvifvel, enligt min mening. I alla de olika klädespersedlar, som konungen bär, framträder stoffet med stor tydlighet: spetshalsduken och hermelinskragen, det präktiga lifbältet med pärlor och ädla stenar, det juvelbesatta svärdsfästet, stöflarna af gul saffian och de ypperligt målade hvita handskarna, som icke helt fyllas af Gustaf III:s små händer.

Det är klart, att målaren skulle försöka återge ansiktet med om möjligt ännu större omsorg och finkänslighet än accessoarerna. Pilo har häller aldrig nått högre än i detta Gustaf III-porträtt. Det är den imposantaste och noblaste bild i färg af tjusarkonungen, som någonsin utförts. Roslins och Lorenz Pasch' porträtt af Gustaf III bli liflösa, frånstötande dockor i jämförelse med denna. Om Sergels ord, »ta mig tusan djäflar, var icke Gustaf den tredje en stråle af det eviga ljuset» någonsin passa in på ett porträtt, så visst är det på Pilos framställning — samt på hans egen Gustaf III-Apollo. Här finnes ingenting af Roslins obligatoriska leenden, ingen pose och ingen gest åt publiken. Konungen sitter skenbart lugn till det yttre, men blicken och draget öfver munnen röja en viss spänning — det var nog med underliga tankar, han satt där och kände kronan fästas på sin hjässa, sedan han besvurit en författning, som han vid första möjliga tillfälle ärnade bryta. Men frånsedt situationens tillfälliga stämning, som konstnären sannolikt reflexionsvis sökt framkalla, äger porträttet ett starkt individuelt lif, en öfvertygande verklighetsintensitet.

På hvar sin sida om konungens stol stå ärkebiskopen och det äldsta riksrådet, grefve Adam Horn, som tillsammans sänka kronan på den smordes hufvud. Bispens långa, styfva kåpa af gullbrokad och mitran af samma stoff bilda en präktig kontrast mot konungens silfverklädnad. Det är ett i sanning glansrikt ackord ur en festmarsch, hvilket ytterligare förhöjes af den stora, ljusblå färgytan på andra sidan biskopen (prins Fredrik Adolfs mantel).

Mellan denna kungagrupp, som bildar kulminationspunkten såväl i kröningstaflan som i Pilos hela produktion, och den ljusa gruppen kring drottningen befinna sig åtskilliga riksråd i röda sammetsmantlar. På så sätt har målaren åstadkommit en neutral mellanvägg, som tillåter de båda ljusa hufvudfigurerna att framträda utan att störa hvarandra. Och det har synbarligen varit hans mening att längst till höger på andra sidan om den öppna vägen upp till drottningen såsom motvikt måla en liknande grupp i samma färg, men här hade han blott hunnit skizzera upp figurerna, då döden ryckte penseln ur hans hand. Så beklagansvärdt det än är, att målaren icke fick tillfälle att slutföra sitt lifs storverk — hvilket ingalunda hade förlorat genom en slutlig fullbordan, såsom mången torde mena — så kan det å andra sidan ej nekas, att bildens ofullbordade tillstånd tillåter oss lättare och fullständigare följa hans arbetssätt och tankegång, än om den vore fullfärdig. Mest beklagansvärdt är dock, hvad den lidit genom oändamålsenlig upphängning.

Det är icke blott genom sin sällsynt fina koloristiska charm, som den stora kröningstaflan intar främsta platsen i

C. G. PILO:
HUFVUDGRUPPEN UR KRÖNINGSTAFLAN

Nationalmuseu
Stockholm

den svenska konsthistorien, därtill bidrager äfven dess rikedom på verklighetsiakttagelser, porträtt och karaktäristiker. Jag har redan uppehållit mig vid konungens själfulla bild. Ärkebiskop Beronius och grefve Adam Horn, som stå på ömse sidor om honom, gemensamt hållande kronan, äro två ypperligt karaktäriserade, motsatta typer: den gamle prelaten med skrumpen, gulgrå hy och skarpa, fina drag, präglade af ett lifslångt, träget tankearbete, och den välmående, rödbrusige riksstallmästaren, partipolitiker och bonvivant. Bredvid Horn på konungens högra sida igenkänna vi hans privatsekreterare Ulric Scheffer i serafimerdräkt, trygg och säker som alltid. De flesta af riksråden vore lätta att identifiera, om vi blott ägde namngifna porträtt af dem, men i följd af brist på sådana kunna vi endast i ett par fall yttra oss med full visshet. Den stora, kraftiga figuren, som håller riksbaneret — stående i skuggan af konungens stol — är riksrådet grefve Fredrik Ribbing. Till höger från honom (i bakersta ledet) tilldrager sig ett intelligent ansikte med hög näsa isynnerhet vår uppmärksamhet, sannolikt konungens forne guvernör, riksrådet grefve Nils Adam Bjeelke. Den fristående figuren på andra sidan den öppna gången erinrar om grefve Carl Fredrik Sinclaire, som tjänstgjorde vid kröningen såsom öfverstemarskalk. Af det tryckta ceremonielet kunna vi vidare få upplysning om att det är riksrådet friherre Reuterholm, som ses närma sig med spiran från altaret; efter honom följa sedan friherre Funck med äpplet och grefve Walwijck med nycklarna, två personer, som emellertid svårligen kunna urskiljas i den djupa skuggan, allra minst å en svag reproduktion.[2]

Bland ståndsrepresentanterna tilldraga sig isynnerhet de tre ofrälse ståndens talmän uppmärksamhet i följd af sin belysta plats midt i bilden. Det är borgmästare Sebaldt från Stockholm, som tyckes vara försjunken i kontemplativa betraktelser öfver aktens betydelse, den resliga bonden Josef Hansson från Elfsborgs län och prosten Forssenius från Skara, som föga befattar sig med de heliga handlingarna där nere i kyrkan, sökande i stället inleda en politisk dispyt med sin kollega i bondeståndet. Pilo själf i sällskap med Elias Martin ha vi redan iakttagit.

* * *

Äldre författare, såsom Wennberg, Weinwich, Hennings m. fl. (se anf. arb. af dessa författare) framhålla, att Pilo på äldre dagar sökte »styre sit manér», arbeta med större omsorg och på grund af noggrannare studier än tidigare, ja, t. o. m. med »öfverdrifven modestie», hvilken förorsakade »en viss långsamhet i arbetssättet, som icke kunde undvikas, och hvilken sträkte sig äfven till dess utkast och mindre teckningar».

Där ligga många år af studier och erfarenhet mellan Pilos tidigaste porträtt och kröningstaflan. Men hvad tiden lärt honom, hvad den tagit och gifvit, har i hufvudsak varit blott till nytta. Visserligen äger han ej längre en så medryckande, stundom självsvåldig friskhet i det måleriska uttryckssättet som i sina första kungabilder, men han äger i dess ställe mycket mera värme, mera djup och innerlighet

och därjämte större trohet mot naturen. Han söker att ernå djupa och sanna individuella karaktäristiker, som han återger icke blott genom ansiktsdrag och uttryck, utan lika mycket med tillhjälp af en viss färgstämning. Hans koloristiska känsla är ej längre inskränkt till det rent dekorativa området, den är honom därjämte ett medel till själstolkning, till uttryckande och fördjupande af en viss stämning. Pilo själf var en varm natur, som efter lättvunna, stora framgångar fick lära känna resignationens vemod. Det är klart, att dessa skiftningar i hans yttre förhållanden och i hans sinnesstämning kraftigt skulle återverka på hans konstnärliga skaparverksamhet.

Trots sitt långa lif och sina flitiga studier såväl i de danska tafvelsamlingarna som i sin egen rika samling af gravyrverk kunde Pilo aldrig lära sig att fritt behärska målarteknikens svårigheter, framför allt icke de, som framställas af själfva teckningen. Han vacklar och söker hela sitt lif, exempelvis i händernas teckning. Stundom lyckas han bra, stundom mindre bra — det senare gäller framför allt, då han skall röra sig i liten skala (se kompositionsutkasten m. fl. skizzer) — men kan dock aldrig använda dem såsom medel till individualisering eller karaktäristik. De bästa händer, Pilo målat, äro handskbeklädda.

Måhända skulle denna brist på frihet och noggrannhet i afseende å teckningen icke så starkt framträda, om ej hans stora koloristiska förmåga bringade oss att vänta och fordra rätt mycket. Man mottar stundom ett intryck af att hans tekniska utbildning, hans fingerfärdighet på instrumentet, icke

motsvarar hans begåfning. Det är först i sin ålders sena kväll han nått så pass stor skicklighet, att det allra bästa och djupast liggande i hans konstnärssjäl kan komma till sin rätt.

Jämförelsevis förtjänar framhållas, att den gustavianska tidens andra kolorist, Elias Martin, dock är ojämförligt mycket svagare och ojämnare som tecknare än Pilo, och det oaktadt han flere år studerat i England under framstående konstnärers ledning. Hans människor påminna ej sällan mera om skämttidningskarrikatyrer med jättehufvuden än om normalt skapade varelser. Elias Martin, som eljest icke utmärkte sig för konstnärlig anspråkslöshet, har i ett bref gjort följande självbekännelse beträffande sin dåliga teckning: »Som rita ansåg(s) för mindre konst, så var det ingen under at jag som oledd föll mera på måla än teckna eller rita i mina unga dagar — likväl är rita och rita väl första nödvändigheten för att lära måla, men Hin har lagt det hindret i wägen at man behöfwer all sin lifstid för at rita med fines och känsla — och wad tid har jag då öfrigt at lära måla? Tag därföre för gifwit, at nog af för en menniska att kunna en del wäl af konsten — wår Herre har så befalt — och öfver den jerdsgården klifwer ingen».

Det förhöll sig sannolikt på ungefär samma sätt med Pilo. Han hade från början icke fäst tillräckligt stort afseende vid teckningen, och sedan var det tungt nog att på äldre dagar inhämta, hvad han bort göra som ung. Huruvida vår Herre har så beslutit, att en målare blott kan lära hälften af sin konsts uttrycksmedel under ett lif, må stå för

Elias Martins räkning, visst är dock, att den, som nöjer sig med att kunna endast »en del wäl af konsten» och försummar den andra delen, aldrig kan nå samma resultat som den allsidigt öfvade. Pilo lät sig icke nöja, han sträfvar framåt dag från dag, år från år — långsamt, men märkbart.

* * *

Det är denna utvecklingshistoria, jag velat belysa med de föregående sidorna. Jag har sökt framhäfva hans rika konstnärsanlag, hans temperament och koloristiska begåfning, som sent eller aldrig fingo uttryck i fullödig form. Pilo var ämne till ett målargeni, en själfständig konstnärsindividualitet, visserligen till en början bunden och begränsad af härskande mode i uttryckssättet, men dock ursprunglig nog för att kraftigt göra gällande sin egen personlighet. Det fins få arbeten af honom, där man icke genast känner igen mästarens friska, käcka penselföring. Därför blef äfven hans inflytande på den samtida porträttkonsten i Sverige och Danmark så pass djupt och vidtgående.

Pilo är icke på samma sätt inrangerbar i Sveriges eller Danmarks konsthistoria som de flesta andra målare, hvilka verkat här uppe. Han intar en särställning i flera afseenden, många af hans bästa verk äga så mycken frändskap med samtida italienska och holländska koloristers arbeten, att man måste fråga sig, huru det är möjligt utan direkt påverkan. Likartad begåfning, utvecklad under samma tidsinflytande, annat svar finnes icke!

Se till exempel arbeten af sådana sena venetianare som G. B. Piazetta eller bröderna Longhi. För dem var måleriet en lek med glada färger, dagrar och mjuka skuggor, hvilken de lärt af Venezias laguner, skiftande som chatteradt siden i solens glans. De voro lättrörliga, ytliga gemyt utan behof af idealitet eller psykologisk fördjupning, men mästare i penselbrio och dekorativa effekter. Präktigare dekorativa porträtt än Alessandro Longhis lysande nobile i högröd dräkt med gullbroderier å museet i Padua, käckare målade stycken än Piazettas spåkvinna och Longhis skrifvande dam på Akademien i Venedig finner man sällan. Likheterna mellan sådana arbeten och Pilos tidigare produktion äro påfallande, de bestå lika mycket i själfva uppfattningssättet som i penselföringen och färgskalan, hvilken isynnerhet hos Piazzetta behärskas af det blågröna.

Bland svenska målare finnes, enligt min mening, ingen annan än Johan Fredrik Höckert, som kan ställas i nivå med, ja, t. o. m. öfver Carl Gustaf Pilo såsom koloristisk begåfning. Han var ett fullgånget målargeni, en kolorist af Guds nåde med en själ så rik på varma, djupa färgackord som ingen annan före eller efter honom här i Sverige. Men han anslog ej blott ackord — det gjorde Pilo — han spelade hela melodien i färg, behärskade sitt instrument fullständigt, han kunde framlocka därur alla stämningar från käckaste dur till sorgtung moll. Och hur han än drömmer och spelar, alltid fans där samma klang af äkta gull, af sol, som stiger eller sjunker. När jag tänker på Höckerts verk, framför allt hans friska skizzer i varm gullton, vakna likartade

känslor af tyst vördnad som inför Giorgiones färgpoem. De båda målarne äro olika i många afseenden, men de mötas såsom unga, känsliga diktarnaturer i färgernas rike. — I sådant sällskap blir Pilo något grof och klumpig.

Bland öfriga svenska kolorister finnes ingen, som når upp till Pilos mästerverk. C. F. von Breda plägar vanligen behedras såsom den förnämste, och han har äfven större förutsättningar än någon annan att rycka publiken med sig. Under förträfflig ledning hade han lärt sig ett manér, behagligt lätt och romantiskt på en gång, i hvilket han under åren närmast efter sin hemkomst från England utför talrika effektfulla porträtt. Men hur länge kan han lefva på de engelska minnena? Hans okyska färgkänsla framträder allt tydligare med åren, och knapt har ett decennium gått om, innan han blifvit en simpel porträttleverantör, som sätter på sin röda och gula färg enligt ett konstant recept. Hvad skall man tänka om en sådan kolorist? Icke att han saknar smidighet, rutin och god skola, men möjligen något af den stora personliga begåfning, det starka koloristtemperament, som han fått namn om sig att äga, ty detta hade dock bort rädda honom från hans ålderdoms osmakligheter.

Intressantare som begåfning är för mig Elias Martin. Också han var ju liksom Breda i hög grad receptkolorist, väl hemmastadd i den engelska skolans manér och färgskala, men han har därjämte ett utprägladt individuelt uppfattningssätt, en personlig naivitet och omedelbarhet, som ej kan undgå att fängsla oss. Det finnes någonting ursprungligt

i hans natur, hvilket närmar honom till Pilo, och det låter tänka sig, att likheterna mellan de båda målarna blifvit ännu större, om ej Martin så fullständigt försummat figurmåleriet på landskapskonstens bekostnad. Aldrig hade han dock kunnat svinga sig upp till den plats, mot hvilken Pilo långsamt skrider, därtill var hans konstnärsnatur för vek och för svag.

När vi minnas Carl Gustaf Pilo såsom den begåfvade koloristen, må vi dock ej samtidigt förgäta hans ovanliga förmåga att gjuta lif i sina bilder. Ägde han ej denna omedelbara uppfattning, denna förmåga att hos oss framkalla intryck af lefvande människor, skulle all hans färgkonst bli tom och intetsägande. Ty i konsten söka vi dock ständigt — medvetet eller omedvetet — ett genljud af lifvet, ett ackord, en form, en linje, som stegrar vår känsla för någon sida af den oändligt mångskiftande naturen.

BILAGOR

I—II.

BILAGOR ANGÅENDE PILOS PENSION I SVERIGE

I. Stormägtigste Allernådigste Konung.

Remiss: *Kongl. Maj:t remitterar i Nåder detta till de öfver Slotts Byggnaden förordnade Herrar Riksens Råd, som äga att tillse, på hvad sätt Sökanden må kunna blifva hulpen.*
Stockholm d. 21 Julii 1774.
GUSTAF.

(Uppläst i Kongl. Slotts Byggnads-Direktion d. 25 Julii 1774).

Vid inrättningen af Eder Kongl. Maj:ts Wasa-Orden wederfors mig den nåden, att till Riddare däraf blifva utnämd; en så mycket mera oförtjent nåd, som då ödet så skickat, att jag måst använda min tid och min lilla skickelighet under några och 30 år til Danmarks tjenst, jag icke borde wänta mig någon nådig åtanka ifrån Sverige, om icke i anseende till min oförändrade kärlek för mitt Fädernesland och min underdånigste wördnad för Eders Kongl. Maj:ts dyra Person.

Detta höga wedermäle af Eder Kongl. Maj:ts nåd för mig, som efter allmänt begrep äfwen bordt wara angenämt för den, i hwars tienst jag stod, efter det innehölt en högst gällande approbation för en Swensk Artiste, med hwilken Danmarck ditintils wist sig ganska nögd, hade en äfven så oförwäntad som för min timliga wälfärd mycket bedröflig wärckan. Man trodde, att en belöning icke kunde finna rum utan förtjenst, och man fant mig icke kunna äga någon annan i anseende til Sverige än att hysa et Swenskt hierta i Dansk tienst, hwilket jag gerna widgår; men man sträckte tanken om denna tillgifvenhet så långt, att man ansåg mig farlig för framtiden och äfwen straffwärd för det framfarna, en supposition, hwarifrån både mit samwete och mit uppförande mig frikänna. Under praetext af Riddare-Ed, hwilken jag gjordt Eder Kongl. Maj:t blef jag i hast skild wid en syssla hwarwid jag nu slutligen hade 1000 Danska Rdl:s Inkomst och förwist Danmarck inom kort förelagd tid. Jag befant mig således straffad på et det hårdaste sätt, utan at man en gång sade mig at jag war brottslig til något, brödlös wid några 60 år samt min lilla förmögenhet i det mästa förstörd genom en forcerad försälgning.

Uti en så äfwentyrlig belägenhet tog jag min tilflygt til Eder Kongl. Maj:ts nåd och mildhet. Eder Kongl. Maj:t ömmade i nåder mit oförskylta lidande och lät i nåder mig försäkra om 600 d. kmts årlig pension, hwilken summa jag ock til en början feck emottaga af Herr Kammarherren Baron Ehrenswärd.

Emot den tiden jag för innewarande år förwäntade mig et dylikt åtniutande, har Hans Excellence Riks Rådet, Riddaren och Commendeuren samt Cancelleren af Eder Kongl. Maj:ts Orden Herr Grefwe Scheffer låtit mig förstå, at pensionens widare utbetalning ankomme på et ytterligare underdånigt föredragande hos Eder Kongl. Maj:t och dess nådigste förordnande däröfwer.

Af denna anledning wågar jag i diupaste underdånighet bönfalla, det täcktes Eder Kongl. Maj:t icke undandraga mig det i nåder tillsagda understödet, så mycket mera oumgängeligit för min utkomst under den lefnadstid, som för mig kan återstå, som jag hwarcken kan eller bör räkna på den mig ifrån Danmark kåfwade pension.

Owan under hela min lefnad, at wara någon til last, är det för mig mer än bekymmerfult at öka Eder Kongl. Maj:ts gratialisters antal. Jag önskar därför i underdånighet på det högsta at kunna finnas til någon Eder Kongl. Maj:ts tienst skickelig; och min underdåniga willighet at förrätta hwad som mig anbefalles och jag förstår at wärkställa, skal utwisa med hwad underdånig wördnad och erkänsla jag anser Eder Kongl. Maj:ts oskattbara höga nåd.

Med oaflåtelig diup wördnad framhärdar jag til dödsstunden

Stormägtigste Allernådigste Konung
Eder Kongl. Majestäts
allerunderdånigste och tropligtigste tienare
och undersåte

K. B. CARL GUSTAF PILO.

II. Utdrag ur K. Slottsbyggnads-Direktionens till Kongl. Maj:t aflåtna underdåniga Bref, angående Pension för Professorn och Riddaren af kongl. Wasa-orden Carl Gustaf Pilo. Dat. Stockholm den 23 November åhr 1774.

STORMÄGTIGSTE ALLERNÅDIGSTE KONUNG!

Anmält hos Kongl. Maj:t på Stockholms Slott d. 19 December 1774 och resolv. ut in protocollo.

Till underdånigst föllje af Eder Kongl. Maj:ts befallning genom Remiss under den 21 Julii innewarande åhr, att med Directionens utlåtande inkomma öfwer det Memorial, Professorn och Riddaren af Eder Kongl. Maj:ts Wasa-Orden Carl Gustaf Pilo till Eder Kongl. Maj:st i underdånighet ingifvit, rörande någon årlig Pension får Directionen således i lika underdånighet berätta, att i betraktande af de ömmande omständigheter Pilo uti sin till Eder Kongl. Maj:t i underdånighet afgifna ansökning anfört, nämligen: att i anseende till den Riddare Ed han giordt Eder Kongl. Maj:st han i hast blifvit skild vid en syssla, som Pilo under några och trettjo uti Danmark innehaft, och hwarwid han nu slutеligen ägt 1000 Danska Riksdalers inkomst samt förwist Danmark innom kort förelagd tid, finner Directionen för sin underdåniga del en åhrlig Pension af 4000 daler kopparmynt

wore den minsta som Professor Pilo borde tilldelas i jämförelse mot hwad dess wederlikar i målning åtnjuta.

Directionen framhärdar med allerdiupaste wördnad.

(Gahm Perssons saml. U. B.).

Pilo erhöll af K. M:t *6,000* dlr kmt årlig pension.

III—V.

BILAGOR ANGÅENDE PILOS ÅTERVÄNDANDE TILL KÖPENHAMN

III. Monsieur!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— — Le senateur Comte Charles de Scheffer est venû me dire L'autre jour, qu'il etait tres peiné de ce que le sieur Pilo avoit eu le sort desagreable d'étre congedié du Roy mon maitre, par l'inadvertance (:mot dont son Exellence se servoit): de monsieur le Baron de Sprengporten, qui auroit du prevoir, qu'une ceremonie d'ordre pareille a celle qu'il avoit fait en lui donnant les marques de l'ordre de Wasa servit desagreable a ma cour, et dont le Roy de Suede s'il en avoit été prevenû l'auroit volontiers dispensé. Ce senateur m'assurat, que ceci avoit eté la seule raison de sa disgrace a Coppenhague. Je me temoignat son desir de pouvoir separe(r) en qualité de Chancelier des Ordres de Suède ce qui etoit arrivé et en me priant de m'interresser en son nom et au mien, pour que le dit Pilo puisse tourner a Coppenhague et ij retrouver un etablissement, il me fit sen-

tir, combien cela faisoit, plaisir au Roy de Suède, et combien il etoit persuadé, que son Maitre, poussoit s'attendre a cette complaisance de sa Majesté apres que le cours etoient si prets a s'obliger.

Je lui ai repondû, come je le puis effectivement, que ce qu'il venoit de me dire sur la cause du renvoi de monsieur Pilo, etoit bien conform a ce que ce Peintre m'avoit dit, mais que j'etois d'ailleurs nullement au fait de circonstances; que cepandant sur les instances de son Exellence je marquerai a votre Exellance ce qu'elle m'avoit fait l'honneur de me dire, et que je serai toujours fort empressé de me preter e ce que poussoit lui faire plaisir.

Le dit Pilo est in depuis quelques semaines et se tient à ce que je pu apprendre, tres inactif et tres tranquille, ne voulant pas meme de pacqueter ses effêts, et desirant de retourner a Coppenhague.

Il vient quelques fois ches moij, se plaint amerement de son sort, parle de son atachement pour ma Cour tandis qu'a celle ci il se dit etranger, et estimra son plus grand bonheur de recevoir sa grace.

Voilà tous ce que je crois devoir à la verité d'en dire à Votre Exellence remettant a Sa decision tout la reste.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Monsieur de votre Exellence

Le tres humbles et tres obeisant serviteur

GULDENCRONE.

Stockholm 19 janvier 1773.

(Danska Utrikesministeriets arkiv.)

IV. (Bref till Ulr. Scheffer).

à Copenhague le 30 nov. 1773.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Il me reste encore mon cher Cômte, à Vous parler de ce qui faisoit le sujet del'apostille jointe à la Lettre que je viens d'accuser. Msg:rle Prince Frederic, auquel j'en ai rendû Compte, a été on ne peut pas plus sensible à la façon dont Vous Vous etes exprimé sur son sujet, et m'a ordonné très-expressement de Vous en marquer toute Sa Reconnaissance et de Vous assûrer en même têms de son Estime la plûs parfaite et la plus distinguée, ainsi que de son Desir extrême de Vous en donner des Preuves en toutes occasions. Son Altesse Royale seroit assûrement très-aise si çelle dont Votre Exellence m'a fourni l'Idée pouvoit y étre propre, mais la place que msr: Pilo occupoit içi à l'Academie étant remplie depuis long-têms, et aucune autre pareille n'etant vacant, il n'y a dans ce moment-ci aucune moyen d'employer le dit Artiste chez nous. Il peut neantmoins étre très-assuré de la Bienveïllance du Roi et qu'on ne touchera jamais à la Pension qui lui a été accordée et qu'il recevra toujours très-exactement tant qu'il vivra. Ce qu'il a regardé comme l'occasion de sa Disgrace ne l'auroit pas été, si conformement à son Devoir il avoit obéï d'abord aux Ordres de S. A. R:le Msg:rle Prince Frederic. C'est ce manque d'Obeïssance qui

a été la Cause de son Eloignement d'ici, et nullement l'honneur d'étre decoré de l'Ordre d'un Souverain Beau Frere du Roi et dont sa M:te desire sincerement l'Amitié. Je ne dis pas ceçi à V:tre Exellence pour faire des nouveaux Reproches à Msr. Pilo, contre le quel nous n'avons plûs rien, mais par Respect pour la Verité.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

SCHACK-RATHLOU.

Apostille: Votre Exellence m'a promis son Portrait depuis plusieurs Années. Me seroit-il permis de la sommer de remplir cette Promise, et de lui proposer de se servir pour cet Effêt du Pinceau, du Sr. Pilo. La joie que j'en aurois seroit sans égale ainsi que ma Reconnoissance. Je Vous supplie mon cher comte de m'accorder cette Faveur.

V. (Bref till Ulr. Scheffer.)

à Copenhague le 22 mars 1777.

Je viens de reçevoir le beau Portrait, que Votre Ex. a bien voulu accorder à mes Instances réiterées, et, que j'ai attendu depuis bien long-tems avec une Impatience égale à la joie extrème qu'actuellement sa Possession m'inspire. Recevez-en mon cher Comte mes très-humbles, et tendres Remerciements, et daignez étre persuadé, que ce cher Portrait, qui exprime très-fort au naturel le Traits d'un des Hommes du monde que je respect et cheris le plus, me sera toujours très precieux et qu'il fera l'ornement qui me sera plûs agréables du Cabinet ou je me tient le plus souvent. Je n'ai

à la Verité pas a faire de ce secours pour me rappeler frequemment un Ami, qui tient une place si distingúée dans mon coeur et dans mon souvenir, mais il ne m'en sera que d'autant plus doux d'avoir à tout moment devant les yeux un Tableau qui est si ressemblant.

Deja le nom de cet Ami respectable se trouve gravé sur un petit monument de Marble dans un Bosquet voisin de mon Jardin à Rathlousdall, avec une Inscription qui denote combien il m'est cher, et ou j'en ai dressé de pareils à feu Notre digne Comte de Bernstorff et à deux autre Personnes qui ont des Droits fondi sur mon Respect et sur mon Amitié; et la Prosterité verra par là combien j'ai été heureux d'avoir de tels Amis et que j'ai sû apprecier ce Bonheur.

Un jeune Peintre nommé Lorentzen, qui a du genie et dont le Pinceau est fort agréable, a dejà commencé mon Portrait que selon les Ordres de Votre Ex. j'aurois l'honneur de lui envoyer dés qu'il sera achevé, ce qui sera j'espère dans le courant de l'Eté prochain J'aurois voulû y employer un Peintre plus habile, mais notre celebre Als mourut l'Année passée, Erichsen fort grand peintre aussi est devenu borgue à force de travailler et ne fait plus rien que pour la Court et un jeune peintre Danois nommé Juel, du'quel on dit un Bien infini ne retournera de ses Voyages que dans un An d'ici, de sort que le dit Lorentzen est le seul qu'on puissa employer actuellement.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

SCHACK-RATHLOU.

(Ang. sitt utlofvade porträtt skrifver S.-R. den 18 mars 1780)

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — Voilà enfin ce que je puis aujourdhui car il a été envoyé ce matin, selon l'Indication que Votre Exellence m'en a donnée au Sr. Gloerfelt à Elseneur qui à ce que j'espère et comme je l'en ai instamment prié, le fera passer à Votre Ex. avec le premier Occasion sur se presentra. Tous ceux qui ont vû ce Portrait m'assurent qu'il est ressemblant et il me paroit bien peint. Puisse-t-il faire quelque Plaisir à Votre Ex et surtout lui renouvler souvent le souvenir d'un vieux ami et serviteur, qui Lui respecte et L'acherit a delà de tout Empression. C'est tout ce que je demand. — — — — — — — — — — — — — — —

(IV—V afskrifna å R. A. i Stockholm; tillhöriga privatarkiv.)

VI.

BILAGA ANGÅENDE KRÖNINGSTAFLAN

Inl. d. 2 maj 1793.

STORMÄGTIGSTE ALLERNÅDIGSTE KONUNG.

(Föredragen underd. på Stockholm Slott 17 maj då den sökta dechargen ut in protocollo beviljades.)

Uppå requisition af Hof Stallmästaren Ståthållaren och Commendeuren Baron Rålamb, samt emot dess härjämte underdånigst bifogade quitto, har jag till Drottningholms Slott aflemnat den af min afledne Man Directeuren och Riddaren Pilo på Nådigste Befallning, öfwer Högstsalig Hans Maj:t Konung Gustaf III:jes Krönings-Act målade tafla, hwilken, enligt i underdånighet närlagda Intygande, ehuru icke till alla delar achewerad, likwäl befunnits ega en utmärkt förtjänst i anseende till arbetet och sådan fullständighet att den i wärde fullt swarar mot det förskott min afledne Man i lifstiden upburit uppå den i Contractet om Taflans förfärdigande Stipulerade Summa.

Med anropande af både rättwisa och Nåd, den förra för min Mans merit som Konstnär; den sednare för mig och dess arfwingar; wågar jag i djupaste underdånighet anhålla, det Eder Kongl. Maj:t i Nåder täcktes anse min afledna Man hafwa, i jämförelse med beloppet af den anticiperade betalningen, fullgjordt hwad Contractet honom ålagt samt således lika nådigt meddela mig och hans arfwingar härom en Nådig försäkran och decharge, hwarförinnan jag ej kan ingå i någon anstalt till laga upteckning af min Mans efterlämnade qwarlåtenskap.

Med djupaste undersåtlig wördnad framhärdar till dödsstunden

Eder Kongl. Maj:ts

Allerunderdånigsta Undersåte

CHARLOTTE DESMARES.

Till denna handling är bilagd Baron Claes Rålambs intyg öfver att taflan aflämnats till Drottningholm, dat. 19 april 1793, samt följande besiktningsintyg:

Uppå anmodan af framledne Directeuren och Riddaren Pilos Änka, Fru Charlotta De Mare hafwa Wi, förrän till Drottningholms Slott blifvit aflemnad den öfver högstsalig Hans Maj:ts konung Gustaf den 3:jes Krönings-Act af bemälte Herr Directeur målade Tafla, samma Tafla besigtigat och funnit den till arbets sättet utmärkt af en ypperlig fullkomlighet. Och ehuru ej till alla deler fullbordad, likväl i det hufvudsakligaste och mästa utarbetad: Warandes de delar af

Groupper, Figurer och Fond, hwilka icke äro färdiga i behörig perspective anlagde och undermålade. Hwarföre Wi ock anset och försäkra att denna Tafla, sådan den kommit från Directeuren Pilos mästerliga hand, redan äger sådan förtjänst att den fulleligen svarar mot den summa, som förskottsvis Directeuren i lifstiden därföre upburit. Stockholm d. 19 april 1793.

C. F. ADELERCRANTZ.

L. PASCH. J. T. SERGEL.

FÖRTECKNINGAR

FÖRTECKNING PÅ ARBETEN AF C. G. PILO

I.

KUNGLIGA PORTRÄTT

FREDRIK V, hel fig., naturlig storlek, stående, ikládd kröningsdräkt, ena handen i sidan, den andra hvilande på spiran. Omkring 230 × 140.*

1. Danska staten. Kgl. Foyern på Kgl. Teatern.
2. Baron Rosenkrantz, Rosenholm.
3. Kammarherre Treschow, Brahesborg.
4. (Format mindre) Baron Reedtz-Thott, Gaunö.

FREDRIK V, hel fig., stående, iklädd rustning, högra handen i sidan, den vänstra hvilande på en fältherrestaf. Naturlig storlek.

5. Grefve Schimmelman, Lindenborg.

FREDRIK V till häst, i naturlig storlek. Ryttaren iklädd rustning; hästen reser sig på bakbenen.

6. Danska staten, Amalienborg.

---

* Då mått kunnat erhållas, angifvas de i cm.

7. Grefve Krag-Juel-Vind-Frijs, Frijsenborg.
8. Englands Konung. Sandringhams slott.

FREDRIK V, knästycke, iklädd rustning, ena handen i sidan, den andra hvilande på en kommandostaf. 150 × 115.

9. Grefve Moltke, Bregentved.
10. Grefve Moltke-Huitfeldt, Glorup.
11. Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg.
12. Grefve Wedell-Wedellsborg, Wedellsborg.
13. Grefve Krag-Juel-Vind-Frijs, Frijsenborg.
14. Grefve Brockenhuus-Schack, Amtmand i Svendborg.

FREDRIK V, knästycke, iklädd kröningsdräkt, föröfrigt som föregående.

15. De danske Kongers kronologiske Samling, Rosenborg.

FREDRIK V, midjestycke, iklädd rustning, omkring 80 × 60.

16. Baron H. Rehbinder, Djursholm, Stockholm.
17. Etatsraadinde Hvass, Rolighed, Randers.
18. Cand. jur. Cederfeld di Simonsen, Erholm.

FREDRIK V, brb., iklädd röd mantel med stor hermelinskrage, omkring 70 × 60.

19. Herr Nayron, Köpenhamn.
20. Konsthandl. Nathansson, Köpenhamn.

Porträttet möter oss rätt ofta i mycket svaga exemplar, sannolikt elevkopior och efterbildningar; en signerad sådan — af H. Cleo — finnes på Nordiska Museet, Sthlm.

DROTTNING LOVISA, hel fig., stående; iklädd hvit sidendräkt och hermelinsfodrad, röd kronmantel. Naturlig storlek.

21. De danske Kongers kronologiske Samling, Rosenborg.

22. (Formatet mindre) Baron Reedtz-Thott, Gaunö.
23. (Bilden ngt skuren) Danska Staten, Amalienborg.

DROTTNING LOVISA, knäst., dräkten densamma som å föregående bild. 150×115.

24. Grefve Moltke-Huitfeldt, Glorup.
25. Herr P. Sinebrychoff, Helsingfors.
26. Grefve Wedell-Wedellsborg, Wedellsborg.
27. (Litet format) Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg.

DROTTNING LOVISA, brb., iklädd hvitt siden samt mantel med hermelinskrage, omkring 70×60.

28. Herr Nayron, Köpenhamn.
29. Konsthandl. Nathansson, Köpenhamn.
30. De danske Kongers kronologiske Samling, Rosenborg.
31. Grefve Reventlow, Brahetrolleborg.

Porträttet möter oss rätt ofta i svaga efterbildningar och atelierkopior.

DROTTNING JULIANE MARIE, hel fig., stående, iklädd hvitt siden och röd kronmantel. Naturlig storlek.

32. Grefve Schimmelman, Lindenborg.
33. (Formatet mindre) Baron Reedtz-Thott, Gaunö.

DROTTNING JULIANE MARIE, knäst., föröfrigt som föregående, omkring 150×120.

34. Grefve Wedell-Wedellsborg, Wedellsborg.
35. Rådhuset i Odense.
36. Grefve Krag-Juel-Vind-Frijs, Frijsenborg.
37. Grefve Moltke, Bregentved.
38. Enkefru Dardel, Stockholm.

Drottning Juliane Marie, brb., i urringad hvit sidendräkt, omkring 78 × 62.

39. Grefve Reventlow, Brahetrolleborg.
40. Rådhuset i Fredericia.
41. Grefve Moltke, Bregentved.

42. Kronprins Christian, hel fig., i kolt med båge i handen, ett par år gammal; på marken div. leksaker och teckningar. Originalet förkommet. Gravyr af O. de Lode och J. Preisler.

Kronprins Christian, hel fig., iklädd violett dräkt och hvita strumpor, stående i ett slottsgemak vid ett bord, å hvilket ligga div. teckningar och papper.

43. Danska staten, Amalienborg.
44. Grefve Schimmelman, Lindenborg.
45. (Svag atelierreplik). Grefve Moltke, Bregentved.

Kronprins Christian, midjest., med hatten i handen, iklädd violett sammetsrock och elefanterorden.

46. Grefve Moltke, Bregentved.

Konung Christian VII, midjest., iklädd konungamantel med spiran i handen. Inom oval.

47. Svenska staten, Gripsholm.

Angående detta porträtt skrifver Jean E. Rehn till hofkamreraren Ljungman (Mariefred, Gripsholm) följande:

»War så gunstiger och låt mig weta om directeuren Pilo afsändt till Gripsholm Konungens i Danmark Portrait. Han lofvade mig igenom skrifvelse att det skulle anlända förleden wecka. Om så wore, så är min anhållan det, att det blefwe upsat med des Ram som wapnet utvisar och tillika fastsat med dörrfodret, hwilket blifwer ikring den

dörrn, som går till Drottningens Rum. Ty så snart det wore färdigt will Herr Mörck låta en utaf sit folk komma och öfverstrykan dem.

Jag önskar sjelf giöra ett ryck till Gripsholm men det — ? — och det andra tager wid af luter bagateller, fester och illuminationer och giör os yra uti hufvudet. Gud låte det en gång blifwa der med slut.

Stockholm den 20 nov. 1778.

(Bref försåldt hos B:i 1901.)

KONUNG CHRISTIAN VII och DROTTNING CAROLINE MATHILDE, bröstbilder i pastell.

48—49. De danske Kongers kronologiske samling, Rosenborg.

PRINSESSAN SOFIA MAGDALENA, midjestycke, i hvit spetsprydd dräkt; båda händerna synliga.

50. Nationalmuseum, Stockholm.

51. Grefve Conrad von Rosen, Stockholm.

PRINSESSAN SOFIA MAGDALENA, hel fig., stående, i hvit dräkt och röd mantel med vänstra handen hvilande på en krona, 7 à 8 år gammal. 143 × 99.

52. Kommerserådet Rettig, Stockholm.

PRINSESSAN SOFIA MAGDALENA som barn, midjest., iklädd blått sidenlif och rödbrun schal. 74 × 62.

53. Grefve Moltke, Bregentved.

PRINSESSAN CAROLINA WILHELMINA, hel fig., stående, iklädd ljusblå dräkt.

54. Baron Reedtz-Thott, Gaunö.

PRINSESSAN WILHELMINA CAROLINA som barn, midjest., i hvitt siden, profil åt vänster, med en blomma i handen. 74 × 62.

55. Grefve Moltke, Bregentved.

PRINSESSAN LOVISA, hel fig., stående, med högra handen hvilande på en blomvas; i den vänstra en solfjäder. Hvit sidendräkt med skinnbräm.

56. Baron Reedtz-Thott, Gaunö.

PRINSESSAN LOVISA som barn, midjest., iklädd violett siden och blå schal. 74×62.

57. Grefve Moltke, Bregentved.

HERTIGINNAN ANTONIA AMALIA af Brunswic-Wolffenbüttel (Juliane Maries moder), brb. en face, iklädd hvit sidendräkt och svart bindmössa.

58. Danska staten, Fredensborg.

59. PRINSESSAN CHARLOTTA AMALIA, (Fredrik V:s syster), knäst., sittande i en soffa, stödjande högra handen på en solfjäder. Originalet förkommet. Gravyr (i crayon manér) af T. Kleve 1780.

II.

PRIVATPORTRÄTT

MALTE RAMEL, midjest åt höger, stöder vänstra handen på en käpp, i den högra handen håller han hatten. Mörk sammetsrock.

60. Baron M. Ramel, Widarp.

61. Baron H. O. Ramel, Öfvedskloster.

62. Baron H. O. Ramel, Öfvedskloster.

63. Grefvinnan Amalia Lewenhaupt jämte två sondöttrar, som kläda med blommor sin faders porträtt, och tvänne unga sonsöner. De kvinnliga figurerna sittande, de manliga stående. 205 × 158.
Grefve Charles Lewenhaupt, Nyköping.

64. Generallöjtnant Christian Lerche, midjest. åt höger, iklädd rustning med Dannebrogsordens band. På koppar, omkring 35 × 20.
Grefve Bille-Brahe, Hvedholm.

65. Skådespelerskan Utilia Lenkiewitz, f. van Mander; midjest. åt vänster. Hvit, urringad dräkt, röd mantel.
Artistfoyern å Kgl. Teatern, Köpenhamn.

66. Författaren Adam Lenkiewitz, midjest. åt höger, brun dräkt; högra armen framsträkt, vänstra handen i sidan.
Herr P. Sinebrychoff, Helsingfors.

67. Skådespelerskan Carolina Amalia Thielo; brb., i 1/2 profil åt höger, med en lätt slöja på hufvudet; djupt urringad, ljus dräkt. Originalet förkommet. Gravyr af J. M. Preisler.

68. Teologie professorn Enewaldus Ewald, midjest. en face, iklädd prästdräkt. Originalet förkommet. Gravyr af O. H. de Lode.

69. Amiral F. Danneskjold-Samsö, brb., en face; iklädd pansar samt elefanterorden. Pastell.
Grefve Danneskjold-Samsö, Gisselfeld. (Samma porträtt i olja finnes på Sorö Akademi.)

70. Grefve Preben Brahe, midjest. åt vänster, iklädd rustning; mantel fallande öfver högra skuldran.

71. Fröken Sophie Brahe, midjest. åt vänster, urringad ljus dräkt och stor schal öfver skuldrorna.

72. Fröken Anna Elisabeth Brahe, midjest. åt höger, eljes som föregående.

73. Fru Susanne Brahe till Östrup-gård, midjest. åt höger, iklädd hvit dräkt och blå, skinnbrämad mantel.

Nrs 70—73 tillhöra Grefve Bille-Brahe, Hvedholm.

74. Bryggaren Mikkel Christensen, midjest., i blå rock.

75. Fru M. Christensen, motst. till föregående.

Nrs 74—75 tillhöra Particulier Monrad Bay.

76. Hofapotekaren Becker, midjest.; profil åt vänster, grå rock, ena handen vid bröstet.

Fru Burman-Becker, Köpenhamn.

77. Statsminister grefve C. U. Holstein, midjest., half profil åt vänster; brun rock, händerna synliga.

Köpenhamns Universitet.

78. Densamme.

Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg.

79. Ryske envoyéen baron J. A. de Korf, brb., en face. Originalet förkommet. Gravyr af F. L. Bradt i crayonmanér.

80. Svenske ambassadören Ungern-Sternberg, midjest., iklädd jagtdräkt och hållande en bössa med båda händerna. Originalet såldes år 1874 å Ås gods i Sörmland, enligt Eichhorn.

81. Grefvinnan Louise Görtz, f. Knuth, brb. åt vänster; blå dräkt med hermelinsbräm. Pastell.

82. Fröken Sophie Görtz, den föregåendes dotter. Knäst. af en flicka på 7 à 8 år, kostymerad som herdinna med staf i handen. 76 × 60.

83. Fröken Marie Numsen, g. m. grefve Knuth; midjest. åt vänster, iklädd stor hvit dräkt med spetsar.
Nrs 80—82 tillhöra Enkefru Munthe-Morgenstjerne, Köpenhamn.

84. Fru Charlotta Pilo, f. Desmarées(?); hufvudet af en medelålders dam med knytmössa. Vaxmålning på trä. Porträttet förevisades i danska konstakademien den 9 januari 1756.
Ryttmästare Wennerberg, Stockholm.

85. Kammarherre grefve H. A. Brockenhuus, midjest. åt höger; iklädd grön rock och spetskrås. 75 × 62.
Grefve Brockenhuus-Schack, Giesegaard.

86. Fröken Sophie Hedvig Finecke, midjest., iklädd kort sidendräkt med skära spetsar.

87. Fröken Finecke, syster till föregående(?); liknande dräkt.
Nrs 85—86 tillhöra Grefve E. Schaffalitzky de Muckadell, Arreskov.

88. Grefvinnan Sophie Hedvig Moltke, f. von Raben; midjest. åt vänster, iklädd brun dräkt med pälsbräm, hvita handskar.
Kammarherre A. H. C. Moltke, Köpenhamn, (samma prt (kopia?) å Bregentved).

89. Grefve Adam Gottlob Moltke, midjest. åt vänster, iklädd brun dräkt, i vänstra handen en staf.
Moltkeska Galleriet, Köpenhamn.

90. Densamme, brb., icke fullbordad.
Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg.

91. Kammarherre Christian von Stöcken, midjest. åt höger, iklädd rödbrun sammetsrock; håller en bok i händerna.

92. Akademiesekreteraren Christian Emilius Bhiel, midjest. en face, iklädd brun dräkt; håller framför sig ett pappersark.

93. Akademiedirektören Jean François Saly, midjest. en face, iklädd grön sammetsrock; sitter med en ritportfölj framför sig.

94. Skulptören L. A. Le Clarc, midjest. en face, hufvudet något åt höger; brun rock; håller framför sig ett skulpteradt hufvud samt mäjseln.
Nrs 91—94 tillhöra Danska Konstakademien.

95. Byggmästaren D. G. Anthon (?), midjest. en face, iklädd brun rock.
Norrköpings Museum.

96. C. G. Pilos självporträtt, brb. en face, iklädd grön rock med Wasaorden.
Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg.

97. Densamme, självporträtt, brb. åt höger; iklädd brun rock med hvit spetskrage samt Wasaorden i bredt band om halsen.
Svenska Konstakademien.

III.

FIGURKOMPOSITIONER SAMT DIVERSE UTKAST OCH SKIZZER

98. Mars och Venus, sittande under ett träd, i hvilket två turturdufvor kyssas; dekorationsstycke. Fig. i nästan naturlig storlek.
Grefve Moltke, Bregentved.

99—101. Tre dörröfverstycken med blomstermotiv.
Grefve Moltke, Bregentved.

102. Skomakarverkstad. Interiör af en torftig bostad med fyra personer. 55 × 43.
Nationalmusei förråd, Stockholm.

103. INTERIÖRBILD, motstycke till föregående(?), jfr Wennberg s. 14.

104. KAIN OCH ABEL. Den förre skyndar förskräkt bort efter att hafva slagit ihjäl sin broder, som ligger på marken. Till vänster det rykande offeraltaret. 171 × 123.
Grefve Fredrik Bonde, Säfstaholm.

105. UNG KVINNA, SOM GER DI ÅT SIN GAMLE FAR. Gubben sitter med bakbundna händer vid ett stenblock. Dottern, som sitter något högre till höger, håller armen om den gamle och blottar ena bröstet. Motstycke till föreg.
Nationalmuseum, Stockholm.

106. GUSTAF III:S KRÖNING I STOCKHOLMS STORKYRKA. Konungen sitter framför altaret, något vänd åt vänster med blicken mot åskådaren, ärkebiskopen och riksmarskalken sätta just kronan på honom. Hertigarne Carl och Fredrik stå på ömse sidor om konungens stol. I mellanplanet sitter drottningen på en tron. I bgr. läktare med hofdamer. 293 × 531.
Nationalmuseum, Stockholm.

107. KONUNG FREDRIK V, RIDANDE PÅ EN HVIT HÄST, pekande utåt med fältherrestafven; framför hästen en rödklädd page med konungens hjälm. Mot bgr. till höger en ryttare på brun häst. Slättlandskap. Skizzartad målning. 50 × 38.
Bukowskis konsthandel sept. 1902.

108. En skogvaktare; han sitter inslumrad på en bänk med hufvudet nedlutadt mot bröstet; iklädd grön rock, röd väst och gula byxor. Skizzartad målning på trä. 18 × 15. Generalkonsul Heilborn, Djursholm, Stockholm.

109. Wasa hofrätts instiftelse på Stockholms Slott. Konungen sitter på sin tron, omgifven af höga ämbetsmän. Hofrättsledamöterna knäböja, afläggande eden, vid tronens trappsteg. Nere i salen talrika inbjudna samt på två läktare hofdamerna och de utl. diplomaterna. Utkast i sepia till en större, aldrig utförd tafla. 52 × 79. Nationalmusei teckningssamling.

110. Gustaf III såsom de sköna konsternas beskyddare. Minerva föreställer bugande för konungen, som reser sig ur tronstolen, jämte en annan gudinna tre små genier, hvilka äro sysselsatta med utöfning af de bildande konsterna, arkitektur, måleri och skulptur. Elegant tecknadt utkast i sepia till en aldrig utförd tafla. 27 × 41. Nationalmusei teckningssamling.

111. Konstnärens självporträtt, sittande i hel figur vid ett litet rundt bord, iklädd lång arbetsrock. Teckning i sepia, delvis laverad. 33 × 26 cm. Nationalmusei teckningssamling.

---

112. Konstnärens självporträtt, hufvud i profil åt vänster, liten oval kamé af gulgrå sten. 175 × 105. Signatur inristad på baksidan: Carl Gustavus Pilo P. R. D. ipse facit. Nationalmuseum, Stockholm.

KRONOLOGISK FÖRTECKNING ÖFVER PILOS ARBETEN, SOM BETALADES UR DANSKA PARTIKULIER-KAMMARKASSAN

(Räkenskaperna i Danska Riksarkivet.)

1748.

1 okt. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
» Fredrik V, brb. .... 20 rdl.
19 nov. Høy Sal. Konge Frederici Tertii Familler-Stücke forandret till 6 Allen høy og 8 Allen bred med architectur, hworudj de höye Kongl. Portraits of Woris nu Regierende Allernaadigste Konge og öwrige Souveraine Konger, Christianus 6:tus, Fredericus 4:tus og Christianus 5:tus med genies omgifwen var anbragt, indstillende allerunderdaanigst om derfor icke maa betales 250 rdl. Erhåller ...... 100 rdl.

1749.

10 nov. Fredrik V, hel fig. .... 120 rdl.
åt Geheimeraad Berkentin.

10 nov. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt Geheimeraad Beutewitz.
» Fredrik V, knäst. .... 60 rdl.
åt Oberhofmarschall Moltke.
» Hertiginnan af Saxen-Hildburghausen, brb. 20 rdl.
30 dec. An Hofschildrer Pilo wegen der von ihm zu ververtigende 5 Portraits in Lebensgrösse in Abschlag vermöge allergn. approb. d. d. 3 jan. 1750 .... 400 rdl.

1750.

23 mars. Fredrik V, brb., med tillhörande låda...... 21 rdl.
» Fredrik V, brb., » » » ...... 21 rdl.
» Fredrik V, brb., » » » ...... 21 rdl.
» Fredrik V, brb., » » » ...... 21 rdl.
» Fredrik V, brb., » » » ...... 20 rdl.
6 juli. Fredrik V, hel fig., kröningsdräkt .... 100 rdl.
» Fredrik V, hel fig., » .... 100 rdl.
» Fredrik V, hel fig., » .... 100 rdl.
» Fredrik V, hel fig., i harnesk och med ornament .... 120 rdl.
» Fredrik V, hel fig., d:o d:o .... 120 rdl.

(Härifrån afgå 400 rdl, utbetalade i förskott d. 30 dec. 1749.)

1751.

1 mars. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt Kammarherre Wind i Stockholm.
20 mars. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl
åt Grefve Moltke.

20 mars. Fredrik V, brb. .... 20 rdl.
åt Grefve Hohenlohe.
24 april. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt Excellensen Grefve Beutzen.
17 juli. Fredrik V, hel fig., kröningsdräkt .... 120 rdl.
åt Geheimeraad Juel.

1752.

31 jan. Drottning Lovisa, två brb:er för Castrum
doloris .... 40 rdl.
12 april. Drottning Lovisa, hel fig. .... 100 rdl.
åt Excellensen Grefve Holst.
9 aug. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt Kammarherre von Cheuse.
2 dec. Fredrik V, »Cabinetstück nebst Rahmen» 40 rdl.

1753.

3 maj. Kronprins Christian »in halben Corps» ... 50 rdl.
19 okt. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt e. o. Envoyéen Grefve Wedel-Frijs
i Stockholm.
2 nov. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
» Drottning Lovisa, knäst .... 50 rdl.
Båda åt »die verwithwete Fürstin von
Ostfriesland».

1754.

5 febr. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt e. o. Envoyéen Baron von Buckhoff
i Wien.

6 april.	Drottning Lovisa, hel fig. för H. M:t Konungens eget behof.	100 rdl.
27 maj.	Fredrik V till häst i naturlig storlek (Pilo anhåller om 800 rdl.) åt Oberkammerherr von Plessen.	600 rdl.
10 aug.	Fredrik V, hel fig. åt »Gross Cantzlerin Gräfin von Holstein».	100 rdl.
»	Fredrik V, knäst. åt Ihr Durchlaut die Herzogin zu Braunschweig.	54 rdl.
16 sept.	Fredrik V, hel fig. »welche nach Braunschweig versendet worden».	100 rdl.
14 dec.	Fredrik V, brb., jämte inpackning och låda	23 rdl.
30 dec.	Fredrik V, knäst.	50 rdl.
»	Drottning Lovisa, knäst. Båda åt Kammarherre Rosencrantz.	50 rdl.

1755.

28 april.	Fredrik V till häst i naturlig storlek åt Öfverhofmarskalken Grefve A. G. Moltke; samma porträtt öfvergick emellertid år 1757 till Geheimeraad Baron von Dehn, då Moltke i stället uppbar	600 rdl. 600 rdl.
»	Fredrik V, hel fig., kröningsdräkt till stora salen på Charlottenborg.	100 rdl.
11 nov.	Drottning Lovisa, brb. aflämnadt till Fredensborg.	20 rdl.

1756.

24 april. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt Generallöjtnant Randzau i Rendsborg.

» Fredrik V, brb. .... 20 rdl.
åt Envoyéen Assaborg i Stockholm.

24 maj. Prinsessan Wilhelmina Carolina jämte förgyld ram och låda. Måladt i vax på trä 64 rdl.

18 aug. Fredrik V, knäst. .... 53 rdl.
till Gymnasium i Altona.

7 sept. Drottning Lovisa, hel fig. .... 100 rdl.
åt Geheime-Conferentzraad van der Osten.

19. nov. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
aflämnadt till Fredensborg. (?)

1757.

19 april. Fredrik V., hel fig. »med ornamenter ...... 100 rdl.
åt Geheime-Conferentzraad van der Osten.

» Fredrik V, knäst. .... 53 rdl.
åt Kammarfröken Haxthusen.

17 okt. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.

» Drottning Juliane Marie, knäst. .... 50 rdl.
Båda åt Ministern i Constantinopel von Göhler.

Bilderna försågos med skulpterade ramar, för hvilka bildhuggaren C. Stanley utkvitterar 60 rdl.

14 nov. Fredrik V, hel fig. »udij Generalmundering med arkitektur och andra ornamenter, 7 alnar högt och 3 alnar bredt .... 300 rdl.
åt Grefve von Berkentin.

1758.

7 jan.	Fredrik V, brb.	20 rdl.
»	Fredrik V, brb. (för hofvets behof).	20 rdl.
17 febr.	Fredrik V, hel fig. med arkitektur och ornamenter, 8 alnar högt, $3^1/2$ aln bredt(?)	300 rdl.
»	Drottning Juliane Marie, motst. till föreg. åt Geheimeraad Bruckdorff.	300 rdl.
22 maj.	Fredrik V, knäst. åt Envoyéen Grefve von Haxthausen.	50 rdl.
»	Fredrik V, knäst. åt Baron Backhoff.	50 rdl.
12 okt.	Fredrik V, hel fig. åt Öfverhofstallmästaren Grefve von Laurvig.	100 rdl.
22 dec.	Fredrik V till häst, i naturl. storlek åt Geheimeraad Demercieres.	600 rdl.

1759.

16 maj.	Fredrik V, knäst. åt Geheimeraad von Beust.	52 rdl.
18 maj.	Fredrik V, hel fig. åt Öfverjägmästaren von Gram.	100 rdl.
7 aug.	Fredrik V till häst, i naturl. storlek åt Hertigen af Plöen.	600 rdl.

1760.

2 juni.	Fredrik V, hel fig., jämte inpackning åt Hertigen af Holstein-Sonderburg.	106 rdl.
23 aug.	Fredrik V, knäst.	50 rdl.

30 dec. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
» Drottning Juliane Marie, knäst. .... 50 rdl.
Båda åt Kammarherre von Schack i Stockholm.

1761.

18 april. Fredrik V, knäst. .... 50 rdl.
åt Kammarherre Grefve Caspar Moltke.
15 juni. Fredrik V, knäst. («en aln större än ordinairt»!) .... 60 rdl.
åt Excellensen Grefve Knutth.

1763.

5 mars. Fredrik V, i miniatyr............................ 35 rdl.
åt Excellensen Grefve Reventlow.
16 mars. Fredrik V, knäst., jämte inpackning ...... 66 rdl.
åt Envoyéen vid Spanska hofvet, Kammarherre Larai.
11 okt. »Reparation Ihr Maj:t der Königin Portrait in Lebensgrösse, so in Frankreich ververtigt und bey dem Einpackung beschädigt worden» .... 50 rdl.
9 nov. Fredrik V, knäst. .... 35 rdl.
»in Ihro Maj:ts Cabinett».

1765.

23 dec. Kronprinsessan Sofia Magdalena, knäst. med två händer, jämte förgyld ram ... 62 rdl.
» Prinsessan Lovisa, knäst. med två händer, jämte förgyld ram och inpackning...... 68 rdl.

23 nov.	Två stycken, framställande »vaser, blomster og fugler over Dörrene i Skillerums-Wegen udij H. Maj:ts indersta Cabinetter på Christiansborg-Slott» ...	100 rdl.
1766.		
3 febr.	Kronprinsessan Carolina Mathilda, knäst.	50 rdl.
23 mars.	Drottning Lovisa, hel. fig., med rika ornament »placeret på Vinduespillen i H. Maj:ts retirade cabinett».	300 rdl.
3 nov.	Drottning Caroline Mathilde, brb. i pastell åt enkedrottning Sofia Magdalena.	50 rdl.
»	Drottning Carolina Mathilda(?), brb. på trä	50 rdl.
1767.		
16 jan.	Christian VII(?), knäst. ... åt Grefve von Bothmar.	80 rdl.
1 juli.	»8 Portraits in Rahmen zu spannen (»vid sidan af Riddarsalen») på Christiansborg und für Retouchirung der Höbstseel. Königs Portrait» ...	190 rdl.
1768.		
7 mars.	Christian VII, hel fig. ... åt Excellensen Hofmästaren Anthon Moltke.	150 rdl.
1772.		
1 okt.	Prinsessan Lovisa, hel fig., iklädd hvit »Sarcy de Soy, garneret med Sobell, wijd sidan en grekisk wase med blomster, fonden draperi» ...	320 rdl.

UR DROTTNING CAROLINE MATHILDES PRIVATKASSA BETALAS FÖLJANDE ARBETEN:

1768.

Okt.	Drottning Caroline Mathilde	50 rdl.
»	» » » i pastell	50 rdl.

1769.

10 jan.	Drottning Caroline Mathilde	50 rdl.
»	» » »	50 rdl.
13 febr.	Drottning Caroline Mathilde	56 rdl.

ANMÄRKNINGAR

TILL TEXTEN

I.

1. Uppgiften ur Westmanland-Dala nations räkenskaper, meddelad förf. af Amanuensen N. Sjöberg. En viss Gudmund Pilo inlemnar år 1681 en rättegångshandling till Hofrätten. (R. A.) En vinhandlare Michael von Pilou gifter sig i Stockholm 1694. (Eichhorns anteckningar.)

2. Se Thure Wennbergs Minne af Carl Gustaf Pilo, uppläst i Kongl. Målare- och bildhuggareakademien, Stockholm 1794. En liten skrift i 8:o (31 sid.), som ofta citerats i texten.

3. Eichhorns anteckningar hos fru Eichhorn.

4. Jfr. Böttiger: Hedvig Eleonoras Drottningholm. Stockholm 1889, sid. 59.

5. Olof Pilos målningar i Runtuna kyrka beskrifvas utförligt i ett bref af pastor C. Th. Söderberg (till Eichhorn) dat. 22 XII, 1885.

6. Enligt meddelande af doc. A. Hahr framställer porträttet en Vesteråsbiskop. Biskopsstolen innehades 1726—29 af Swen Cameen och 1729—33 af Nils Barchius.

7. Jfr. O. Levertin: Niclas Laflensen d. y. sid IX ff.

8. Indebetou: Nyköpings minnen del. II, sid. 61.

9. Uppgifterna om Carl Gustaf Pilos födelsedatum variera betydligt. Enligt Thure Wennberg och den trykta dödsannonsen, var han född den 19 mars 1712, enligt Büschings uppgift i hans med Pilo samtida tidskrift »Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königl. Dänischen Reichen und Ländern», Band I Kopenhagen und Leipzig 1754, skulle Pilo varit född den 6 mars 1713. Sannolikast torde dock kyrkobokens uppgift vara: 5 mars 1711.

10. Eichhorns anteckningar.

11. Se C. G. Pilos bouppteckningsinstrument i Förmyndarekammarens arkiv.

12. Målareembetets i Stockholm äldre handlingar åväl mästarnas som gesällernas protokollsböcker tillhöra Nordiska Museets skråafdelning. En del af skråförfattningarnes föreskrifter och bruk ha meddelats förf. af amanuensen P. G. Wistrand.

II.

1. Konsten i Tyskland och Wien på 1700-talet behandlas i kort sammandrag i Woltman & Woermans Geschichte der Malerei, III : 2 samt i Janitcheks Geschichte

der deutschen Malerei. Föröfrigt grunda sig mina uppgifter på studium af originalbilder och fotografier.

2. Jfr. L. Looström: Svenska konstakademiens historia Stockholm 1887, sid. 59.

3. Biografica ang. Olof Arenius och Lorenz Pasch d. ä. äro hemtade ur Gåhm Pehrssons anteckningar å Upsala Univ. Bibl.

III.

1. Uppgifterna ang. den Ramelska släkten och godsen äro dels välvilligt meddelade förf. af baron Malte Ramel på Widarp, dels hemtade ur »Märkvärdigheter rörande den skånska adeln» af J. C. Barfod. Stockholm 1847.

2. A. Hennings: Essai historique sur les arts et sur leur progrès en Dannemarc. Copenhague 1778.

3. Eichhorns samlingar (K. B.)

4. Angående Pilos anställning som teckningslärare vid kadettkåren se Ober Krigssecretairens föredragningsprotokoll. Danska R. A.

5. Uppgifter härom hos Thure Wennberg samt i F. W. B. Ramdohrs arbete »Studien Zur Kentniss der Schönen Natur, der Schönen Künste, der Sitten und Statsverfassung aus einer Reise nach Dänemarck.» Band I, Hannover 1792. Där omtalas bl. a.: »Eine wilde Schweinehatze von Paul de Voss (på Christiansborg) Pilo hat das Stück retuschiert, und an die Stelle der Bären die vorher da waren

wilde Schweine gesetzt.» — Ramdohr talar för öfrigt i mycket berömmande ordalag om Pilos arbeten på de kungl. danska slotten och uppehåller sig specielt vid det stora ryttarporträttet af Fredrik V, hvilket han träffande karaktäriserar såsom »Sehr keck gedacht und von pikantem Effekt.»

6. Ang. kronprinsessan Lovisas porträtt skrifver baron Carl Fredrik Höpken, chargé d'affaires i Köpenhamn, redan den 22 juli 1745 till C. G. Tessin:

J'ai eu jusqu'a present si peu d'occasion de donner à Madame Rojale des preuves de mon Zèle pour son service, que je dois Vous temoigner, Monseigneur, la plus parfaite reconnoissance, des assurances que vous avès bien voulu luy en donner.

Les ordres gracieuses de sa part ont animées tout mon empressement. J'ai deja fait toute la diligeance pour les executer. Selon ses desirs, et le Sr Pilo y travaille actuellement. Il y est d'autant plus àporté, que la Princesse luy a donné la preference sur tous Ses Concurrens, et qu'il a été depuis quelques mois uniquement occupé à tirer divers copies de l'original, qui luy a fait meriter cette distinction. Je me flatte ainsi de pouvoir en peu de jours envoyer à Votre Excellence le portrait et confirmer par là ce qu'Elle a bien voulu si gracieusement avancer sur mon conte.

Saken drar emellertid något ut på längden, och han skrifver den 5 oktober följande:

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Je suis tres honteux d'avoir tardé si longtems à envoyer le portrait de Madame la Princesse Royale de Danemarc; je

crains meme, que mon Zele remplir les ordres, dont Madame Royale m'honore, ne soit mis en dout par ce delay; mais, Monseigneur, il n'y a pas eu certainement de ma faute, et j'ose suplier Votre Excellence de me disculper. Dès le commencement de l'ouvrage, on a enlevé au Sr Pilo, non seulement l'original mais aussi toutes les copies, et ce n'est que depuis peu de jours et avec bien de la peine qu'il a pu obtenir une pour continuer le portrait que j'avais ordonné; il est deja tres ressemblant et dans huit jours il sera en etat d'etre envoyé.

Först den 3 mars 1746 afgår underrättelse från Carl Otto Höpken, kommissionssekreterare i Köpenhamn, ang. porträttets fullbordan och afsändning till Stockholm.

— — — je dois avoir l'honneur de lui dire que m'etant informé d'abord après mon arrivée sur le sort du Portrait de la Princesse R:le de D:k, j'ai après, qu'il a été envoyé de Mr Grill par une Extraposte à Stockholm en même temps avec beaucoup d'autres ballots et marchandises venner poser le compt du Roi et de son altesse le Prince Roy:le. Il est donc à suposer, Monseigneur, que n'ayant plus été reclamé, il sera resté au Magacin de la Duane ou au blockhus, d'on il sera d'autant plus besoin de la retirer au plutôt, que Mr Pihlo craint, que le portrait etant fraichement peint, le couleurs ne se gatent pour peu quel' endroit ou il reste soit humide. (Tessinska saml. R. A.)

7. Utnämningsdekretet i Danska R. A.

IV.

1. CHARLOTTE DOROTHEA BIEHLS Historiske Breve, trykta i Historisk Tidskrift. Tredie Raekke. Fjærde Bind 1865—1866. De om Kong Christian VII utgifna separat af L. Bobé. Kphmn 1901.

2. Jfr. utom Thure Wennbergs, F. W. B. Rahmdors yttranden om dessa ryttarporträtt, se anm. 5. till kap. III.

3. Danska R. A.

4. Struensee och Hoffet i Kjøbenhavn 1760—1772. Optegnelser af REVERDIL, udgifne af Alexander Roger. (Öfversatta från franska). Kphmn 1859.

V.

1. Uppgifter om Danska Konstakademien hufvudsakligen hemtade ur protokoll och handlingar å akademiens arkiv; därjämte har rådfrågats J. M. THIELE: Kunstakademiet og Hestestatuen paa Amalienborg. Kphmn 1860.

2. Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den Königlich. Dänischen Reichen und Ländern. Band I, Kopenhagen und Leipzig 1754, utgifna af A. F. BÜSCHING.

3. Jfr. N. H. WEINWICH: Maler-Billedhugger o. s. v. Historie i Kongerigerne Danmark og Norge. Kphmn 1811.

4. I den lilla monografien öfver Nattier, som ingår i »Masters in Art, a series of illustrated monographs» part 30,

vol. 3. Bates and Guild Company Publishers, Boston, finnas aftrykta flera franska och tyska kritikers omdömen om Nattier. Se föröfrigt CHARLES BLANCS uppsats i L'Histoire des Peintres, Ecole française.

Förf:s omdömen grunda sig hufvudsakligen på studium af Nattiers förnämsta arbeten i Versaille, Louvre och Nationalmuseum. Tocqués intressantaste porträtt sökas i Versaille, i Louvre och några äfven i Danmark.

5. Angående Tocqués vistelser i Köpenhamn variera uppgifterna betydligt. WEINWICH i »Dansk, Norsk och Svensk Kunstner-Lexicon» påstår, att han år 1762 målade Fredrik V i Köpenhamn. WEILBACH i »Nyt dansk Kunstnerlexikon» II säger, att han på återväg från Petersburg år 1763 dröjde i Köpenhamn, då han aflämnade porträtten af Nattier och sig själf (det senare utfördt af N.). Emellertid framgår af de säkra källuppgifterna hos L. DUSSIEUX: Les artistes français à l'etranger, att Tocqué år 1757 arbetade i Petersburg samt dröjde där in på följande år, 1758. På återvägen stannar han en tid i Köpenhamn och inväljes i konstakademien (enl. protokollet) d. 10 nov. 1758. Den 10 juli är han tillbaka i Paris. Ånyo kallad till Köpenhamn af Christian VII, gjorde han där ett kort besök år 1769. Tocqué var sålunda ej personligen tillstädes, då hans porträtt aflämnades till danska konstakademien år 1763, såsom Weilbach låter förstå.

6. Jfr. O. NIELSEN: Kjøbenhavn paa Holbergs tid. Kphmn 1884.

7. Ang. A. G. Moltkes statsmannaverksamhet se prof. E. Holms utförliga artikel i Dansk Biografisk Lexikon udg. af C. F. Bricka, ett förträffligt arbete, ur hvilket jag hemtat åtskilliga notiser ang. här omtalade danska personligheter.

VI.

1. Se Weilbachs anteckningar i manuskript å det Store Kgl. Bibliotek i Köpenhamn.

2. Pehr Kraffts arbeten för Otto Thott omnämnas utförligt i tidskriften »Sanning och Nöje» 178 nrs 59 och 60. Det heter där bl. a.

»Det är wår skickelige Portraite-Målare Herr Professor Per Krafft, som under sitt wistande i Danmark utan någon slags tillhjelp, på sätt som i berättelsen sagdt är, fullbordadt alla de Portraiter, som pryda det ena Galleriet, hwilka af Herr Grefven och Dess Frus förfäder äro samlade åtminstone til et antal af 150, men utom dessa taflor har Herr Krafft under flere års wistande i Paris warit sysselsatt med att utarbeta ett Skilleri-Cabinett af annat slag som utmärker Herr Grefwe Thotts goda smak och det wärde han sätter på all slags förtjenst. Denna samling större än de förra innefattar alla de personer af båda könen i Frankrike hwilkas rykte hunnit til efterwerlden eller gjordt detta Seculi prydnad i sit Fädernesland. Här förekomma minnesvärda Konungar och Drottningar, Generaler och isynnerhet

Lärde och Wittre män, kände Konstnärer och Fruntimmer, som genom Lärdom eller andra egenskaper antingen redan fått ett rum i Historien eller hafwa det at wänta — —»

VII.

1. Se K. A. RAHBECK: Erindringer av mit Liv, förste deel. Khmn 1824. S. 131 o. ff.

2. J. H. LIDÉNS dagbok under hans uppehåll i Köpenhamn är trykt i »DANSKE SAMLINGER» Andet Bind, fjerde Hefte. Kphmn. 1867.

3. De olika order och skrifvelser, som växlades med anledning af utvisningen, förvaras till större delen på Danska R. A., men förekomma delvis äfven i afskrift på svenska R. A., bilagda Sprengportens berättelse.

4. Å Svenska R. A.

5. Pilos bref till ambassadören baron J. W. Sprengporten ägas af öfverkammarherre baron Celsing, som genom grefve F. U. Wrangel välvilligt stält dem till mitt förfogande.

VIII.

1. Ang. Nils Schillmark skrifver Eichhorn: »Denne mästare är så sällsynt, att jag *aldrig* sett flere taflor af honom än de tre jag eger» (se katalogen öfver E:s samlingar).

Förf. har varit i tillfälle att se två signerade arbeten af denne icke alldeles oäfne målare, framställande bergsrådet Solitander och kommerserådet Borgström (hos intendenten Solitander i Helsingfors). Dessutom uppgifvas porträtt af hans hand förekomma i Borgå. Han synes hufvudsakligen varit verksam i östra Nyland.

2. Biografiska notiser om de flesta af dessa målare i Eichhorns anteckningar å K. B. Arbeten af dem har förf. iakttagit i åtskilliga privatsamlingar i Sverige och Finland samt i konsthandeln.

3. Jfr. Indebetou: Nyköpings minnen, del. III.

4. C. C. Gjörwells bref till Alströmer å K. B.

5. Testamentet förvaras i Nyköpings Vestra Kyrkas arkiv.

6. Pilos verksamhet vid svenska Konstakademien framställes hufvudsakligen enligt protokoll och handlingar i Akademiens arkiv samt enligt Looströms Svenska Konstakademiens historia 1735—1835.

7. Se Målaren Pehr Hörbergs Lefvernes-Beskrifning, författad af honom själf med företal och tillägg af Atterbom. Upsala 1817 sid. 36—40.

8. Bouppteckningsinstrumentet dat. 5 juni 1793 i Förmyndarekammarens arkiv.

IX.

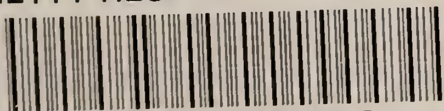
1. Jfr. anm. 5 till kap. III.

2. Följande personer innehade riksrådsvärdighet vid tiden för Gustaf III:s kröning, som sannolikt de flesta bland dem bevistade:

Grefve Adam Horn till Fågelvik.
Friherre Pehr Kalling till Myrö.
Friherre Esbjörn Chistian Reuterholm till Swidja.
Friherre Carl Funk till Brogård och Hofgården.
Grefve Johan Wallwijk.
Grefve Fredrik Ribbing.
Friherre Joachim von Düben till Rikesten.
Grefve Nils Adam Bjelke till Thureholm och Sturefors.
Friherre Ulric Scheffer till Ek.
Grefve Mathias von Hermansson.
Grefve Joachim Beckfriis till Fiholm.
Grefve Jacob Philip von Schwerin.
Friherre Mauritz Posse till Hellekis.
Grefve Ulric Barck till Jacobsberg.
Grefve Fredrik Carl Sinclaire till Landbohof.
Friherre Christoffer Falkengreen.
Friherre Carl Johan Ridderstolpe.
Friherre Anders Reinhold Wrangel.
Riksrådet Axel Arnell.
Friherre Carl Gustaf Ehrenkrona.
Friherre Fredrik Ulric Sparre till Rossvik.
Grefve Melker Falkenberg till Broby och Brokind.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Hasse W. Tullbergs Boktryckeri, Stockholm 1902